

ERDÉLYI MUZÉUM.

ÖTÖDIK FÜZET.

ERDÉLYI MUZEUM
KÖNYVTÁRA

106324

P e s t e n,

Trattner János Tamás' Nyomtató - műhelyében.

1 8 1 6.

WOMEN'S YOUTH
ASSOCIATION

106354

Mélt. Branyicskai

Báró Józsika János

*Cs. K. Kamarás, és Kormányszéki Tanácsos
Úrhoz.*

Ha valamely szép érzést vagy tettet, csak a' színekkel játszani szerető hiúságért beszélünk-elé, az abból származó részvétel tisztaságát zavarjuk-meg. Azért ohajtanám, a' két Hazának egyszerűséggel hírül adni azon, tegnap tapasztalt szép-lelküséget, mellyen való örömdöm, ezen Füzetet a' Méltóságos Báró Tanácsos Urnak hazafiúi érzéssel ajánltatja.

Kazinczy Ferencz, innét Hunyad Vármegyéből kimene a' Banátba, 's ohajtott visszatérni a' Vármegye-gyűlése napjára; mellyen a' Mélt. Báró Ur, minekutánna Kormányszéki Tanácsosnak kineveztetett, elébbi Fő-Ispáni hivatalától elbúcsúzott. Kazinczy ekkorra vissza nem jöhetett. A' gyűlés után tudám-meg, hogy ezen érdemes Írónkat, személyes ismeretség nélkül, a' Mélt. Báró Ur, a' Ns. Vármegye Tábla-Biráji sorába kívánta, Magyar Íróhoz való tisztelet jeléül felvétetni.

Tudom, hogy a' Valót tisztelő nem dicsértetésért gerjed az Érdem tiszta megismertetésére, neki az öröm, mi-
kor látja, hogy a' szép érzés önnön
maga nemességéért tiszteltetik. De, ne-
kem kedves ezt elbeszélnem. 'S köteles-
ségem lenne, ha nem Barátomat illette
volna is a' szándéklott tisztelet, mihelyt
Nemzetünk díszére élőnek adatik a' fi-
gyelem. Kifogná a' feltételt, bé nem tel-
jesíthetéseért kevesebbé becsülni? Sza-
bad volna néznem, mint megtörténttet,
a' Ns. Vármegye előtt, mellynek Tagjai
ezt örömmel hallották és salynálva
hogy Kazinczy e' napra vissza nem ér-
kezett.

Melley öröm még emlithetnem a' teg-
napi Gyűlésnek azonjeles ajánlását,
mellyet a' Ns. Vármegye, a' Szászváro-
si Ref. Gymnaziom roskadt épülete meg-
újithatása végett, 's a' Hátszegi Kath.
iskola jobb lábra állithatására tett.
Béadván a' Gymnaziom Mélt. Gondvi-
selőji, idősb Báró Nalácz József és Gr.
Kun Zsigmond, 's Prof. Keresztes Dani-
el esedező leveleket, eléhozá Mélt. Fő-
Bíró Nopcsa Elek, a' Hátszegi Iskolá-
nak, mellynek fő helyre-állítója ő maga,

szükségeit ; a' Mélt. Báró Úrnak közjóra élesztő beszédjére, a' Ns. Vármegye 12,000 Mforintokat ajánlott, úgy hogy a' Summa a' Nemesség között osztassék fel, 's a' Szászvárosi Gymnaziomnak, mivel nagyobb, 8000, a' kisebb Hátszeginek pedig 4000 Mforint általadassék.

Az emberi Nemnek annyira kellett volna már menni mivelődésében, hogy a' vallásbeli szép megegyezés, mint a' lélek szabadsága jusainak természetes megismerése nézessék, 's ne is kellene azt, mint kívánatot dícsérettel ajánlani. De, sok helyeken meg lévén még e' gyengeség, ezen Vármegyei kétféle vallásnak békés atyafiságát örömmel kell említeni. Nem vala calculus, mellyik félnekpontba mennyi kell ; a' Mélt. Báró Fő-Ispány Úr elterjesztette a' summát, 's csak az vétetett számba mellyik iskolának van tanítványai mennyiségéhez képest több szüksége.

Engedje a' Mélt. Báró Úr, másokra nézve itt mondanom, hogy mi Magyarok sok hasznosra, Nemzetünknek a' tudományokban emelkedésére nagy serkentést várhatunk, ha a' két Hazának több Vármegyei, egyéb foglalatossá-

gai között hasonló végzéseket tesznek. Hangozzék csak a' Haza Köz-Javának dicső szózatja, Vármegyéjinken; mutassa ott magát nemesen felgerjedő pártfogása nyelvünknek, segítessenek-élé a' jól készült Írók' hasznos törekedéseik, munkájikra illy közhelyeken való előfizetésekkel, úgy, az emberiséget boldogító hasznos ismeretek, felsőbb lelki-míveltség, nem lesznek csak rejtekben élő, 's kevés más magános személyek tulajdoni, a' két Hazának több tájékain jönnek azok forgásba, 's eljutunk azon állásra, melly egy Nemzetet műveltnek nevezni megenged. A' lélek lankadtságát, csak annak helyes felvilágítása üzi-el, 's nemes tettekre az ez által szerzett erő vezérel.

Dédaács, Hunyad Vármegyében,
Auguszt. 6-dikán 1816.

Döbrentei Gábor.

A' FRANCZIA NYELV' KIMIVELÉSE' TÖRTÉ-
NETEI, 'S PROZAIKUSAI MUNKÁJINAK
MEG - VIZSGÁLÁSA.

Minekelötte ezekhez közelebb jönnénk, szükséges az eléadást feljebb kezdenünk, 's azon okokat, mellyeknél fogva a' Francziáknál a' tudományoknak emelkedni lehetett, 's kellett, 's a' nyelvnek is jól előre-készített Írók által kicsíno-
sodni, elbeszélleünk. Úgy gondoljuk, hogy a' mennyiben Literaturánk haladhat, bizonyosan a' külföldi Literaturák történetei' jó megismérése által legjobban haladhat. Minden nyelvnek Ideálja ugyan azon egy; hogy addig tisztogattassék, bővítessék, míg minden gondolataink 's érzéseink tisztán, meghatározva, bőven, 's a' hol szükség kellemmel eléadatra kifejeztethessenek.

Mihelyt egy nyelvnek filozofiai Ideálját vesszük fel, mingyárt látjuk, oda nem érhetünk, ha mindenütt egyedül az *usus* mellett akarnánk megmaradni. Egy, gondolatok ömlő bőségével, 's kényes nyelvérzéssel bíró elme, jól fogja érezni munkálkodása alatt, hol kell neki attól eltávozni. Túl megyen ő a' felettebb korlátok közé zárni akaró Grammatikus' líneáján, 's illő szabadságot enged magának a' bátor gondolatok', 's az érzés' legvékonyabb festésiben. Az érzés és fantáziának olly el nem vesztethő gyengédségei vannak, hogy azokat sokszor csak a' nyelven tett új

* *

szabad változásokkal lehet és kell kinyomni. 'S a' Genie is nem az ususban lévő teremő lélek lévén, nyelvének el kell távozni az ususétól. A' nagy erővel bírő lélek, erővel hatalommal koronázza a' nyelvet, az eleven, tüzes, magasanheves, stylusának is épen ezen karaktert adja. Ugy áll ott Tacitus komoly felséggel, hogy előtte a' Rosszlelkűnek kétségbeesőleg halaványodni kell, így itt Cicero a' maga elragadó erejével. Ugyan az ő nyelvek Catull és Tibull keze által hajlékony, hízelkedőleg kedves. De, ha ezek nem bántak volna, 's mások nem bánnának nyelvekkel úgy a' mint lelki vágyjok kívánja, kapná é a' nyelv ezen külömbféleséget, jöhetne é közel Ideáljához?

Ide, a' leghelyesebb eltalálásig a' nemzeteket egy forma hibák 's tévelyedések vezetik, csak a' szerint külömböző mértékben, a' mint az okozó környüállások külömbfélék voltak. Illyenekből a' Literatori dolgozásokra készülő hamarabb kitanúlja a' jobb utat, az olvasó rész, ítéleteit helyesebb principiumok szerint igazíthatja. A' kidolgozó, némelly a' mi nyelvünk' kimivelésére mutató jegyzéseket vetett közbe.

I. 1.)

Ambár Iső Ferencz uralkodása' ideje előtt is voltak néhány jeles fők a' Francziák között, a' Scholasticismus' setétségében is, de a' tudomá-

-
- 1.) Ugy osztottuk volt fel említett Pataky barátommal a' dolgozást, hogy e' cikkelyt ő vegye által. Ne hogy, halálával a' munka elmaradjon, feltétele itt teljesítődik,

nyok virágzóbb művelése, míg ő azoknak új életet nem adott, emelkedésre nem léphetett. Addig a' Francia nemzet állapotja a' lelki-művelődésnek épen nem vala kedvező. A' Királyok azzal nem gondoltak, mert még elébb sokféle népek ágából kívánták egyé tenni a' francia nemzetet, 's a' több, kisebb országokat egy korona alá hozni. VII Károly, 1422 — 1461. az országának új alkotmányba hozásával foglalatoskodott. XI-dik Lajos 1461 — 1483. inkább despotismusát kívánta terjeszteni. VIII-dik Károly a' Nápolyiakkal hadakozott (1483 — 1498.)

A' Párizsi Univerzítást a' Scholasticismus rozsdája fedte. VII-dik Károly alatt Tifernász Gergelyt alig méltóztatott elfogadni a' Rector, hogy ott görög nyelvet taníthasson 's pedig ingyen. Ez, elhagyván, az Univerzitás nem gondolkodott más tanítóról. Sőt inkább a' Realisták azon igyekeztek mikép árthassanak a' Nominalistáknak, kik Occam nyomain szabadabban filozofáltak, 's annyira vitték a' dolgot, hogy a' tyrann XI-dik Lajos előtt, őket gyanúsokká tévén, ez írásaikat megtiltotta, 1473.

Hanem, ha egyenesen nem voltak is ezen Királyok a' tudományok' előmozdítóji, némüképen befolytak a' Nemzetnek azokhoz szoktatására, hozzá járulván az is, hogy a' Könyvnyomtatás 1470ben, francia országban elkezdődött. XI-dik Lajos legalább annyit tett, hogy János és V. Károly Királyok (uralkodtak: 1350 — 1380.) könyveik' maradványait, mellyeket az Ánglus háborúban az Ánglusok 's közülök főkép Herczeg Bedford, Ángliába nem takarítottak a' Louvrebe egybegyűjtötte. VIII-dik Károly, kit Curtius' olvasása hódoltatóvá tett, Nápolyba vivén hadi sere-

geit, ott a' Francziák a' már miveltebb olaszokkal megismerkedtek. Maga Károly onnét hadi zsakmányúl könyveket hozott, 's azokkal az elkezdett Louvrei Bibliothekát szaporította. Ezalatt az Orleáni két Herczeg, Károly és János 25 esztendeig tartott Ángolfogságjokból visszatérvén, egyik Angoulemebe, másik Bloisba Bibliothekát állított. XIIIdik Lajos már ezen Literariai kincsek körül nevedett - fel, 's meg nem szakasztván a' VIIIdik Károly által elkezdett olasz háborút, az olasz földről újra, ő is könyveket hozott, ugyanint a' Majlandi Herczegek' könyvgyűjteményét; 's Visconti és Sforziájét Páviából, 's a' híres Petrarcháét. Ezen kívül XIIIdik Lajos nagy tüzzel gyűjtötte - egybe a' Régiség' Írásait, sok idegen Tudósokat hívott Párizsba, 's ezek között Paulus Aemiliust Veronából, a' franczia hisztória írása végett; Lascaris, Görögöt, diplomatikai foglalatosságokra, Hyeronimus Alcandert, görög, deák, zsidó nyelv tanítására. 1508. Most készítették - el azon elmék, mellyek Iső Ferencz alatt a' tudományoknak már szerencsés emelkedést adhattak. 'S melly szorgalmas igyekezetre gyujtotta, a' jobb talentumokat azzal Lajos, hogy a' jelesebb Tudósok' nevei nála mind fel voltak jegyezve, 's hivatalokra őket érdemeik szerint emelte.

Az utánna következett Iső Ferencz, (1515 — 1547) is, mind folytatván az olasz háborút, a' francziákra, az olaszok közt forgódás mind hasznosabban kezdett békfolyni; sok addig nem ismert mesterségekkel, csínosb szokásokkal, 's jobb ízléssel ismerkedtek - meg, így a' régi, az új olasz és spanyol literaturával. Már most a' tudományok' reggele' fényesb derítésére csak egy Iső Ferencz kellett, ki a' Navarrai Kollegyiomban ne-

vekedvén, ott a' könyveket annyira megszerette, hogy azok egész életében kedvesei maradtak. Még mint Valoisi Herczeg XIIIdik Lajos' Udvarában élt, 's ott az oda gyűjtött Tudósokkal örömet társalkodott. Mihelyt Királyá lett, udvarát ő is Tudósokkal fényesítette, 's ezeknek, asztalánál, útazásaiban, vadászatjain, sétálásaiban vele kellett lenni. Körülötte mindenkor valami tanúságos beszélgetés folyt, 's a' millyen készséggel kívánt maga mindenkor tanulni, olly igen óhajtotta a' nép' mivelődését is. Látta, hogy az olaszhoz képest, franczia ország felett a' tudományokban nagy árnyék van, 's Tudósai' tanácsából, 's a' maga meggyőződéséből literariai jobb nevelést adadni igyekezett, mellyet a' régi nyelvek' szorgalmatos megtanulása által vélt jobb lábra állítani. Mert, a' Navarrai Kollegyiomból magával hozott deák Írók' esmérere, ha kevés lehetett is az, meggyőzte, hogy minden tudományok' alapja, a' régi művelt nyelvek' jól megtanulása lenne. Ezért, a' Párizsi Universzításhoz, melly a' görög és zsidó nyelvvel épen nem gondolt, mindenik nyelvnek két új Professzort rendelt. 1530. Esztendő múlva a' deák ékesszóllásnak is, hogy az Universzítást akkor rozsdásított bárdolatlan deákságnak véget vessen. Később tanítószéket állíta ugyan oda, a' Mathesisben, mit addig ott nem tanultak; a' görög 's római filozofiában, hogy a' Filozofusokat szavakon való üres perlekedéseiktől jobb forrásokra vezettesse, 's az orvosi-tudományban. Ez a' híres *College royal* 1.) felállítása, mint ezen intézet mingyárt

1) A' *College royal* felállítása emlékeztet minket, a' Mátyas plánumban volt nagy Tanító-intézetre, mint feljebb P. Aemilius, Bonfinra.

eleinte neveztetett. Mert a' planumhoz tartozott, hogy ehhez egy külön épület készíttessék, mellyben Tanítók, tanulók együtt lakjanak. De az egész nagy épület csak 80 esztendő múlva állhatott - fel XIIIIdik Lajos alatt, 1610, 's addig a' Professzorok külön tanítottak egy 's más helyeken, mellyekre olly nagy számmal gyűltek a' tanulók, hogy egy szálában el nem fértek, 's némelly fokban kettőztetni sőt hármaztatni is kellett a' Tanítókat. Itt a' tanulók 2-3 esztendeig egyedül a' klasszikai Literaturák tanulásaival foglalatoskodtak; a' Professzorok esztendőnként tanító-könyveket adtak - ki.

A' Király semmit se múlatott - el a' mi a' Humaniorák tanulását elésegítette. Melly örömmel látta volna a' nagy Erasmust is tanítóji sorában, de az ajánlásait nem fogadta - el. Mint gondoskodott Ferencz a' régi Írók' munkáji' felkerestetésében, hogy Tudósai azokat kiadhassák. Azokkal kezdette a' Fontainbleaui Királyi Bibliothekát, mellyhez a' Blois-ban lévőt is kapcsolta, valamint az Anyja, Szavojai Luizáét, 's testvéreét Valois Margitét! Egyik tudós Társalkodóját *Pellisier* Wilhelmet Velenczébe küldé követnek, (1540) azzal ott görög, zsidó, szyriai kéziratokat szedetett egybe; illyenek' megvételére küldötte *Lascarist*, *Danest*, *Postelt* az Olasz földre, Görögországba, 's még Ázsiába is. E' mellett a' Görög Írókat kiadatta, 's a' Királyi Könyvnyomtató műhelyt felállította, mellyet azután *Richelieu* még pompásabbá tett.

Ezen fáradozások a' legszebb gyümöltsöt hozták. Élet jöve a' tudományok' mindennémű kidolgozásába, 's minden jól lévén elkezdve, az idők' folytában több igazítások, kitisztítgatások 's kifejtések jö-

hettek-elé. A' mi most mingyárt nem jelenhetett is meg tökéletesen, az alap meg volt vetve, 's az emberi elme mindég tovább haladhatásának természete szerint, mindég jobban gyarapodott.

A' klasszikai Literatura már most is virágzott, 's mind az, a' mit abban a' Francziák XIV-dik Lajosig tettek, csak folytatása volt a' szerencsés kezdetnek. Iső Ferencz idejében jöttek-kí a' görög 's római nyelv jeles tanító-könyvei, akkor adattak-ki a' régi Írók' fontosabb írásai, 's a' Kiadók helyes kritikai megjegyzéseikért a' tudósok előtt ma is méltán vagynak becsben, ugyanint *Turnebus*, *Lambinus*. *Muretus*, *Stephanus*, *Cassaubonus*.

Filozofia, Történetírás, Törvényi 's Orvostudományok-is rövid idő alatt érzették a' klasszikai Literatura munkás művelésének befolyását. A' tudományos munkák deákúl íratattak-még ugyan, de a' franczia nyelv is a' kicsínosításra most tette a' legelsőbb lépést, 's majd alkalmas leve a' később megjelent jeles munkák' előadására. Mi vala természetesebben következhető annál, hogy a' régi Írókkal megismérkedett fők, azoknak munkáikat nemzeti nyelvekre-is fordítani próbálgassák, 's így a' szépet a' deákúl nem tudóval is éreztessék. Még inkább gerjedezhetett è' kívánság, mivel már akkor jeles munkákat láttak, a' szomszéd olaszok' nyelvén, kik az elkorcsosodott hajdani méltóságos Róma határain, elébb felszedegették az el-hervasztott virágok' magvait, hogy azokból magoknak vethessenek. Más nemzeteknek egészen vadságból kelle eléverekedni a' tudományok' fényéhez, nekik inkább csak egy szélveszes zavarón kellett általmenniek.

Amyot (1514—1591) görög és deák nyelvet tanítván, fordította Theogenes és Chariclea szerelmeit, melly fordításáért Iső Ferencz egy Apátursággal ajándékozta - meg, 's ezzel másokat is a nyelvnek mivelésére serkentett. *Amyot*, később (már Ildik Henrik alatt) fordította Plutarchnak életírásait, mellyeket, csak ugyan Ferencz alatt kezdett. Ezen fordításával az leve ő a' franczia prózának, a' mi a' vele egy időben élt *Clement Marot* (Iső Ferencz Komornyikja) a' poézisnek olasz példányok után volt, — durvaságaiból csinosítója. *Amyot* természetiséget adott a' franczia prózának.

De a' jó ízlést a' franczia nyelvben megállítani, 's a' nyelvet tisztaságra hozni sok munkába 's hosszas időbe került, 's azt tsak külömbféle kicsapongások rendbehozása után lehetett elérni. A' fordítások igen sok új szavakat, új fordulásokat szültek, annyira, hogy mintegy egészen új stylus látszott eredni, melly eleinte idegennek tetszett, 's kedvet nem igen talált. Ezt csak a' sok abbéli dolgozás tette - megszokottá, 's olyaná, mintha az egészen régi lett volna. — A' kidolgozó kívánt helyen teheti gondolatja szerint ezen jegyzését: Nem illy revolutziókon kell é minden nyelvnek keresztül menni? Az újítgatás visketege, az el nem készült elmék' habozgató kicsapongásai, a' jól nem érzett nyelvbéli ízlés' hijánosságai, a' szerencsésebb 's jobb úton menő igyekezetekkel együtt szoktak előjönni, 's ezeknek tisztábbjából, 's egyszersmind zavartságából, következésre néve hasznos pereikből jö - ki a' legtisztább, mellyet a' nemzetnek több értelmesei elfogadnak, mert annak elfogadására az egész sereget soha sem kell venni.

A' Francziáknál az említett amalgamatio hosszabb időre vonódott, mint várni lehetett, ha az elmének minden munkálkodásaiban az új stylussal akartak volna élni. De mint alább a' Román rubrikája alatt látni fogjuk, a' Románírók 1500 — 1550-ig a' régi francia stylusban írtak, 's nem hozták a' klasszikai deák nyelv tanulása által okoztatott új stylust szokásba. Később pedig, a' Költő Ronsard, a' másik végsőbe tsapott. Nem lévén megelégedve az eddig történt újításokkal, ő még görög 's deák szavakat, szükségesen kívül, 's választás nélkül tarkán egybe - hányt, 's a' periodusokban olly egybe - szerkeztetéseket kezdett, mellyeket a' francia nyelv' geniusza meg nem szenvedett. Új iskolának kelle tehát felállani, melly a' nyelvet ezen álpiperéből kitisztíttsa, 's ez volt Marot és barátjai 1544 előtt. Így lett a' nyelv meghatározott, csinos, 's mind prózára, mind poézisre alkalmasabb.

Így emelkedtek a' tudományok 's azokkal a' nyelv is Iső Ferencz által, 's olly erős lábra kaptak, hogy mivel tetések folyt még a' következő Királyok idejében is, kik azoknak tovább vivőjik nem voltak. Iső Ferencz 1547ben holt-meg, 's IVdik Henrikig semmi nevezetes a' tudományokra nézve nem történt. E' két nagy ember közt, II dik Henrik 1547 — 1559. II dik Ferencz 1559 — 1560 Medicisi Katalin 's fija XII. Károly (1560 — 1514.) III dik Henrik († 1598.) uralkodtak, de inkább az ő idejekben terjedező protestantismust üldözték, a' mit a' vad időkorban Iső Ferencz is tett! II dik Henrik maga is jelen volt mikorembereket égettetett, azért, mivel azoknak, vallásbéli más ideák inkább tetszettek, mint az övéi voltak. IX dik Károly maga is lövöldözte a' Királyi lakhely ab-

laka alatt elfutó Reformátusokat, a' Párizsi vérlakadalom éjszakáján, mellyet maga készített. A' mi nevezetesebb történt, mint a' francia játék-színnek regulásabb, 's jobb ízlésűbb kezdete, Ildik Henrik alatt, az folytatása az említett jó alaptételnek. A' korcsízlésű Ronsard Ildik Henrik' idejében üzte bohóságait. A' legízetlenebb 's erkölcsöt sértő versek ezen Királyok' életekben jelentek - meg, mivel Udvaraik, kivált a' kényes, puha Ildik Henriké azokat kedvellette.

IVdik Henrik, Reformatusból, hogy Királyá lehessen, Katholikussá lévén, a' Liga fejei, 's a' pártjokon lévők elcsendesedtek, kik még Ildik Henrik alatt szövetségbe állottak, az, általa szabadabb lábba állított Protestánsok ellen. Mikor IVdik Henrik a' Nanteszi edictumot 1598 kiadta, uralkodásának csendesebb 's szerentséesebb időszaka is elkezdődött. 'S most az ő kedves, az ő érdemes Szüllyjével a' vallásos háborúk miatt meg-rázkodtatott ország' jólléte' helyre-hozásán, mesterségek, 's földművelés előmozdításán nyomossabban dolgozhatott. Nem felejtette - el a' békének e' mindent jobb rendbe-állító idejében a' tudományokat, sőt annyira emelte, hogy általa ismét félszázadig, az ész' minden munkájiba, hasznosan folytak - bé. A' Fontainbleau Bibliothekát Párizsba hozatta, azt Medicis Katalin könyveivel szaporította, a' Párizsi Universzításhoz külföldi Tanítókat hozatott. A' Protesánsok, az ő szabadságokat illető Nanteszi végezés olta több iskolákat állítottak - fel, 's Francia országban a' XVI-dik Század' végével már 24 kalthol. Universzitás és 3 reform. volt. Úgy szóllva módi lett, 's a' jó tónushoz tartozott a' tudósokat serkenteni. Sülly, a' Minister, általlátván, mennyit

nyer a' status, a' jó nemzeti-nevelés, 's a' tudós intézetek által, elésegített minden idetartozót, 's a' talentumot bátorította.

Most a' Jezuiták üldözték a' Benedek Szerzetbélieket, ezek annál inkább igyekeztek jobban tanítani, hogy azokat elsőséggel meggyőzzék. Iskoláikat, tehát, Klastromaikban megújították, 's Szerzetjek' legjobb fejeit, tudományos munkálódásra serkentgették. Majd az, a' minnek jó alapot tettek, XIVdik Lajos idejében gazdagon eléjött.

1618ban a' Jansenisták Port-royal nevű iskolákat nyitották-fel, 's ennek Atyjai Párizstól nem messze magánosságban, főképen a' régiek' írásait tanították. Az ő kezek álóljött-ki *Pascal* ékes nyelvével, *Racine*, ki mélyen beható mustra lett a' poézisben. Így a' Jansenisták tanítványi megállították az ízlést, mellynek terjesztésére más-fél század már előre dolgozott.

Ekképen készítették a' Literaturát ufolag tovább vivő talentumokat, míg IVdik Henrik' 11dik felesége, Medicis Maria gyenge uralkodása alatt néhány pártok teljesb szabadság' kivívására utolsó próbáikat tették. *Richelieu* (1624-ben) jött a' Statustanácsba. Hamar véget vete a' pártoskodásnak, 's felállítá határtalan despotismuszát. A' Hugonoták, egyik helyeiket, a' másikkak után veszték-el, 's szabadságaikkal nevelő intézeteiket is. De, *Richelieu*' despotai Genieje hamar általlátta, hogy a' Status' politikai erejét a' lelki erők mivelése nagyon segíti, a' hazaszeretetet eleveníti, 's tehát a' tudományokat elnyomni nem kell. Ezt kívánta azok iránt való képzelt szeretete, 's dicsőségre vágyása is; azokban talált maga is, statusi foglalatosságait, intrigájit, 's alat-

tomoskodásait végezvén, enyhülést. Híres tudós-
nak tartatott a' statustanácsba lépte előtt is, 's
ezen neki hízelkedve hangzó nevet, megakartá
Miniszter korában is tartani, 's mint egyébben
mindenben, úgy itt is legelől akart fényleni.
Eleinte csak Theologus akart lenni, míg az ak-
kor folyt theologiai vetélkedésekben fitogathatta
tudományos elsőségét, 's ekkor a' deák nyelvet 's
theológiát leginkább védelmezte. De még is e'
mellett azt végezte, hogy elemenni kívánó ifjak
a' francia 's római históriát jól megtanulják.
Később pedig a' Költést, Ékesszóllást, mellyeket
ifjú-korában gyakorlott, hivatali bajai után, in-
kább felderítő megnyugtatóknak találván a' ko-
molyabb tudományoknál, szabad óráiban azokkal
foglalatoskodott, főkép' mikor a' szép világ,
mellynek kegyeit imádvá kereste, neki, munká-
jiért dicséreteket mondott.

Már ezen időtől fogva legelső Költő akart len-
ni, francia nyelven, ezen kívül a' szép elmék-
nek mustrája, 's egyetlenegy védelmezője, 's egy-
szersmind legfőbb Művitelő. Most a' francia
nyelv' mivelése haláláig legkedvesebb tárgy leve
előtte. Herczegi szokás szerint tulajdon Játékszint
tartott, dramatikus poétákat vett zsoldjába, 's
a' mint Titoknokjainak eleibe írta leveleihez va-
ló materiáját, úgy diktálta-le fizetésében álló
Költőjinek, mint *Routrounak* 's *Corneillenek*, az
írandó Szomorú-játékok' tárgyát, plánumát, egy-
be-bonyolítását, 's e' darabokat a' maga Játék-
színe számára készítette. Végtere Corneille ge-
nieje feljülcsapván Szomorú-Játékaiban a' Mi-
niszter' munkájin, 's mikor az ötöt többé nem
akarta csalódhatlan Ízlésitélőnek megismerni, a'
mit Richelieu valóságos aesthetikai, 's büntetést

érdemlő Statusvéteknek nézett, azon gondolatra jött, hogy Corneillet, egy tudós társaság' kritikája által gyaláztassa - le, miért bátorkodott az Ízlés' dolgaiban magától függő lenni! Negyven tagból álló Akademiát állított - fel (1635) a' francia nyelv' tökéletesítésére, de a' mellynek a Miniszter Kardinál akaratját 's ízlését fő törvényül kellett nézni.

Az Akademia első ideálja nem tulajdon magáé volt. 1616ban Thaunus állított - fel egy literáriai társaságot a' maga házában. 1625ben Királyi Tanácsos Conrart egyet a' francia nyelv' csinosítására. Richelieu a' magáét 1635ben privilegyizálta, 's első ülését 1637ben Jul. 10dikén a' Louvréban nyitotta - fel. Mint a' *Crusoa* Iső Ferdinánd Herczeg iránt való kedvezésből *Tasszo* *Megszabadított Jéruzsaleme* ellen, azt gyalázva; kikölt, úgy kellett a' francia Akademiának is, felállító - jöltévője iránt háládatosságból, keserű kritikákkal üldözni Corneille' Czidjét; 1.) mint a' Florentziaiaknak mindenek felett, a' toszkánai

2.) Corneille Péter egyik remek szomorú-játéka. Magyarra fordította Gróf Teleki Ádám. Koloszváratt 1773. Olvasnák bár olyanok, kik nálunk az idegen nyelvű Játékszinre, Hazajokhoz háladatlanul költenek G. Telekinek Czid eleibe tett vélekedését, mellynek egy részét, mivel a' könyv nagyon megritkult, itt közöljük. „De hogy Magyar nyelven sem nem játszodtatnak, (t. i. Néző Játékok, mint G. Teleki nevezi) sem pedig egyen, kettőn kívül nem is irattak, velem együtt méltán csudálhatod. Mert valamint az illy munkáknak készítéséhez, éles elme, és jó ízés kivántatik, úgy annak akármelly nemzetek között is egy esalhatatlan jele, hogy a' hol az e'féle jeles munkák bővölködnek; a' Gustusnak, jó ízésnek ottan temploma és lakó szállása építettett, 's nem lehetsz pedig nemzetednek

nyelv valóbb tévőrészei meghatározásán kellett dolgozni, úgy lett kötelessége a' Francia Akadémiának egy Szókönyvről gondoskodni, 's kihirdettetett, hogy csak az tartatik valóságos francia szónak, beszédnek, mellyet ezen literariai Parlament lajstromába fel lehet találni. Szerencsére az elsőbb idők' előre készítéséből a' nemesb lelkeknek egy serege élt most, melly klaszikai munkájival a' francia nyelvet bizonyos ponton megállította, 's ezen Akadémiába a' leg jobb fők vétettetvén-bé, azok a' Francia nyelvnek törvényadóji lehettek. Az Akademia irigyletes kezdete e' szerint a' jó ízlés' terjesztésén később szerencsésen munkálódott, 's a' XIVdik Lajos' századja' számára azon férjfiakat hozta - elé, kik azt ragyogóvá tették. A' rendkívül való embernek még utolsó napjaiban is szívéen feküdtek a' tudományok' dolgai; nagy könyves gyűjtemé-

olly' kegyetlen 's igazságtalan Ítéltője; hogy ezt akár az elmének tehetségeire, akár a' Testnek munkáira nézve más Nemzeteknél alábbvalónak ítélhessed. A' Magyar nyelvnek szükségét, 's az erős indulatok' nyomos kifejezésére való elégtelenségét sem hántorgathatod, mert féltő, hogy azzal magadat elárulod, hogy még született nyelvedet sem tudod. Forgatod talám az időknek mostohaságát, 's a' sok viszontagságokat, de ha Mátyás Király 's Bethlen Gábor régentén olasz Éneklőket; 's ma is sok Magyarok Német, vagy Francia Comédiásokat sok költséggel tarthatnak, magok Nemzetekből valókat miért nem formálhatnak? 's talán ennek egyéb valóságos okát, velem együtt, nem is találhatod; hanem Nemzetednek azon hibás, és már, oh fájdalom! közönséges szokásában, hogy a' maga nyelvét ne tudja, vagy ha tudja is, de semmit szépnek 's jónak ne állítson valami Magyartól, vagy magyarul készitetett, 's így idegen, 's kölcsönözött tollakkal ékeskedik,“

nyét közhaszon vételre rendelte, 's annak eszteni-dei bővíthetésére nagy summa tökepenzt hagyott.

Íly készültek' hasznai által a' franczia Literatura virágzása XIVdik Lajos alatt már legszebb korát érhetette. Királyi székbe lépte után (1655) kevés esztendők mulva thrónusát minden kigondolható fény vette körül: a' legvitézebb hadi-seregek, legnagyobb Vezérek: *Condé* és *Türenne*, 's legelsőbb Miniszterek. Már készen állottak a' híresebb Írók munkájikkal az ifjú Király' hírét a' magok neveikkel köszönteni, mások most szorgalmatoskodtak, hogy Hazájokra új ragyogást hozzanak dolgozásaikkal, ismét mások a' magok kimívelésében tüzesen iparkodtak a' lelkesb Írók' sora' hosszabbítására. *Corneille*, *Moliere*, *Lafontaine*, remekjeiknek egy részét már kiadták volt; *Pascal*, *Bossuet*, *Bourdaloue*, *La Bruyer*, hírek' eleibe vivő pályájokra már megindultak; *Racine*, *Boileau*, *Rousseau* (a' Költő) most voltak ifjak 's erejeket próbálgatták. A' Benedictinusok, az Oratorium' Atyjai, a' Portroyali Jansenisták tudós munkájikat most bocsátották-ki. *Cartesius* tanítványai, a' tanítójuk által vágott útnak darabosan maradt helyeit, a' Mathesisben, Astronomiában, Fyzikában egyengették.

Az ifjú Király mindenre figyelmeztvén, a' mi méltósága nimbuszát nevelhette, 's születése vele adván neki azon mesterséget, mellyel abban is imponálni tudott, a' mihez nem értett; ezen, az ő szerencséjére, épen uralkodásakor eléjött nagy lelkeket, személyéhez közelebb akarta hozni. A' véletlenség, *Colberttel* (1661) egy olly Minisztert adott melléje, ki a' Király hiúságának hasznát tudta venni, 's ámbár tudós nem volt, örvendett, hogy a' Tudományok' nagy hasznát

hazájában terjesztheti. Ennek, a' köznép' tanítására, 's az industria' serkentésére nézve tett Intézetei egy lépést tartottak a' tudományok' 's művészségek' intézeteivel. A' mint 1663tól fogva 1672ig majd minden esztendőt új manufaktúrák' béhozásával nevezetessé tett, úgy állította-fel 1663ban a' Feljülírások, és szép Literatura Akademiáját azon társaságból, mellyet XIVdik Lajos mingyárt uralkodása' kezdetekor azért gyűjtött-egybe, hogy az, tetteinek örökösítésére veretendő emlékpénzekhez gondolatokat adjon. 1664ben egy képíró 's faragó Akadémiát állította-fel Colbert; 1666ban a' Tudományok Akademiáját, mellyhez a' Földmérés, Astronomia, Mechanica, Anatomia, Khemia, 's fűvészi-tudomány tartozott. Ebben, versent akart osztozni az Anglusok' ditsőségéből, kiknél ez idő tájban a' Londoni Királyi Társaság állott-fel. 1669ben a' Muzsika, 's 1671ben az építésmestersége Akademiája kezdődött. Colbert semmit el nem múltatott, a' mi ezen Akademiák gyűjteményeit nevelhette.

Ezen Akademiák mindenik tagjának, fizetése járván, a' tudós, jó ízlésű férjfiak helyet kaptak a' statusban függetlenül, 's olly nyomó hivatalkon kívül élni, mellyek a' lelki erőket megosztják, egybeköttettek olly társasággal, melly őket a' pedantismustól elszoktatván csinos udvari magaviseletre ingerlette; módos és nyájaskodó hajlékony manírokat kellett nekik felvenni, mivel egy nagy pompájú Udvar' szeme előtt Kardinálok 's Miniszterek elegyítették magokat az egyszerű Tudósok közé az Akadémiai gyűléseiben. Illy társalkodás a' franczia Tudósokat, a' száraz gyümölcstelen vizsgálódásoktól, a' haszonvehetőbb' kidolgozására vezette. Úgy vélekedem, innen

származtak a' francia nyelven az ékeskedéssel tellyes kifejezések, azok a' hízelkedő kellemmel lebegő fordulások, mivel kiki törekedett magát legcsínosabban kifejezni, a' mit a' francia temperamentum is segített.

Colbert, ezen igyekezetein kívül külföldi Tudósokat hívott a' francia földre nagy fizetések mellett, mint *Cassinit*, *Huygenst*, a' Király pedig 15 Tudósokat küldött utazni a' Világnak külömb Tartományába, mert hízelkedett az hiúságának, hogy neve azok által Azsiában, Afrikában, Amerikában is terjed; Colbert pedig örömmel adta az utazásokra megkívántató pénzt, mert azon messzetartományokból - is hasznot reményelt, manufacturáji, 's kereskedési planumai elésegítésében.

Ílly környüállások' egybe-találkozásai segítették a' Francziáknál a' tudományok' emelkedését. A' nagy névnek csak árnyékával bíró Király politikai elsőséget is nyervén Európában, a' francia nyelv mindenfelé elterjedett, a' mit Németországban, 's a' több északi tartományokban az is nagyon segített, mivel ezek még nem voltak tudományosan miveltek, 's nyelveket még csínatlan állapotban találta a' francziának mindenfelé nagy hanggal terjedő híre. A' mellett, hogy Párizsba minden el volt követve, a' tudományok nemei' elésegítésére, a' Király ajándékokat is küldött a' külföldi Tudósoknak, 's a' Status' közjövédelmeiből jutalmakat tétetett-fel azoknak, kik magokat akármelly tudományi fakban különösen megkülömböztetik.

A' Királynak terjedező névre vágyása, 's hiúsága milly' hasznokat tudott eléhozni! Maga egyszer azt kérdezte egy Tudóstól: Minek az a' sok

olvasás? mellyre e' bátor feleletet kapta: A' könyvek eszemnek arra szolgálnak, a' mire a' fogoly madarak 's egyéb jó ételek, mellyeket Felséged asztalánál eszem testemnek; azok által tápláltatva erősítetik. Lajos dícsértetni kívánt 's azért — fizetett. *Quinault* énekes játékában maga is dalolta azon énekecskét, melly abba az ő dícsértére volt téve. *Racinet*, 's *Boileaut*, Történetírójinaak választotta nagy fizetéssel. Mind a' kettőnek követni is kellett volna a' Királyt marsaiban, de nem tették. Visszajövelekor azt kérlette tőlök kedvetlenséggel, hogy lehetnének olly hidegek, mikor annyi fontos erősségeket győzedelmesen elvett volna. Hát Uraim, monda, nem volt kedvek ostromlást látni? Szire! felele *Racine*, el nem menetelünknek Szabónk volt az oka, táborig köntösöket akartunk vele csináltatni, 's mikor azokat haza hozta, akkorra már be is vette Felséged azon várakat, mellyeket ostromoltatott. A' Király ezen hízelkedő feleletet kedvesen vette. Illy gyengeségek hoztak-elé a' következésre nézve sok Hasznosat a' tudományokban, a' mik terjedésének, az azokat indulatosan szerető, serkentő okairól megfelejtkezve, még is örvendhetett.

Ezen időkbén a' franczia nyelvnek újlag nyerni kellett 's egészen megtisztult. *Corneille* még sértette a' harmóniás fület grammatikai hibájival, 's *Racine*nek még sok helyein nehezen jött egészen tisztált lenni. *Patru* 's *Boileau* melléje állottak 's intették szüntelenül, hogy a' nyelvet a' vers kedvéért fel ne áldozza. A' franczia nagy Szókönyv' megjelenése után (készült 1686 — 1694.) a' nyelv elsősége 's hibáji felett perek támadtak. *Fenelon* 's *Cerceau* hibáztatták benne fordulásainak örök egyformaságát, 's visszaohajtották azon i-

dőt, mellyben *Amyot, Montagne, 's Voiture* szabadabban fejezhették - ki magokat, mivel őket regulákhoz szorosán kötöző Akademia nem nyomta, 's tegyük ide, azt is, hogy *az elmének 's fantaziának bátrabb 's újabb fordulásokban kiömleni kívánó szárnyallásaiban nem rángatta.*

Mindennemű tudományoknak emelkedéseket különösen itt eléadnunk, a' hely' szükvolta miatt, nem lehet. Elégnek kellett tartanunk elémene-telek' indító okait megmutatnunk. Hogy nagyot haladott minden Nem, 's a' tudományoknak minden osztályában feltalálhatta az arra született, a' maga pályáját, mellyen erejét kifejtve, ditsőséggel léphetett elé, azt mutatja, a' sok, ez idő tájban 's később megjelent sokféle nemű jeles tudományos munka 1.)

Lajos' idejében tehát az elébbi uralkodások' intézetei a' magok céljokat elérték, 's azok alatt, 's most is előre járulván minden a' minnek kellett, a' Nemzet Genieje kifejtődött. Nevezetesen az úgy nevezett társaságbeli középrenđ tudományosan elkészítetvén a' sok jó Tanító Intézetekben, az, a' francia nevet, sokféle ügyességeinek kimutatóásával, fényesíthette. Mert, nem a' középrenđ adta é mindenütt, a' Hazának szembetünőbb emelkedését? A' szegénység el vagy on tiltva azon

1.) Nálunk a' legnagyobb név' elnyerésére születettnek is használás nélkül kell kimúlani, mert hely sincs, hol jól elkészülhessen, 's rúgó sincs melly emelje. Láttam elrejtve élő 's egészen megölt talentumokat. A' még tapasztalatlan ifjú kor' büszke tüze magasán ragadozta ezeket a' tudományoknak élni, — hidegen nézte őket a' haza, 's — leestek. Sajnálottam a' nemes elme' sorsát, sajnállottam a' Nemzetet.

szerentsétől, hogy tanulhasson, a' Gazdagabbak közül igen ritkának van arra gondja, mert ők így vigasztalják magokat, a' nélkül is élének. A' középrendűnek inkább elege van a' tanulhatás elésegítésére, de nincs annyija, a' mennyi szorgalmatos igyekezet, lelki erejének hathatós kimutatása nélkül, jó karban eltartsa. Amott hamar elrestelkedik a' legjobb talentum is, itt szerencsés, örökön mozgó surlódásban tartatik, 's a' rozsdás agyag (materia) kifényesül. A' Gazdagabbakat a' módi, a' nagy tón, a' könnyebben élhetés arra viszi, hogy tsak a' kész után nyúljanak. Szerencsétlen ország a' tudományok, művészségek elévitelére nézve, mellyben olly jól rendbe-hozott, alapos Tanító-Intézetek nintsenek, honnan a' közép rend a' művelődés által megnemesítette nem kél-ki.

Mind ezek a' Francziák között megvoltak. A' Nemzet' gazdagsága, ötven esztendő olta észrevehetőleg nevededett, a' mechanikai művészségek addig nem ismert tökéletességre léptek, 's ez olly munkásságot hozott elő, melly minden jó főt új találmányokra serkengetett. Közönségesen érzette minden, hogy tanulni kell. Kézművek, Kereskedés, Hajókázás terjedvén az Országban, a' Statusnak több olly hivatalbéliekre lett szüksége, kiket többé az Igazgató Szék nem alkalmaztathattott, a' *hivatalba szokás* reménysége alatt; tudományosan is tudni, érteni kellett a' hivatalt. A' ki érzette magában ügyességét, az elfelejtésben nem maradt. A' már egészen kimívelt franczia nyelv engedelmes leve mindennek; a' tudósnak, a' külömbféle Hivatalbélinek kiformalását tárgyazó tudomány' előadására, 's a' deákultánítás

megszűnt. 1.) Tudományos fők tehát inkább kények 's lelkeknek a' gondolkozásban való szabaddabb járása szerint emelkedhettek, ideájikat meghatározva világosan fejthették - ki, 's ez által a' tudományos tovább menetel is haladhatott. Francia nyelven minden olvasni akaró francia, férjfi 's asszony nemből, olvashatván a' megjelent munkákat, az ismeretek - is inkább elterjedhettek, 's a' tudatlanságot minden nemű 's állapotú hamar levetkezhetette.

1.) Ennyi jeles, francziául írt munka' megjelenése mellett is, XIV. Lajos alatt még találkoztak, kik a' deák nyelv iránt nagyobb buzgósággal voltak, mint a' magokéhoz. A' Király' tiszteletére, Verszaillban felemelendő győzedelmekapu' plánuma alig vala készen, már per támadott, ha a' felülírást deákul vagy francziául tegyék - é fel. Abbé de Bourzeis és Pater Lucas tudós Jezuiták, a' deák nyelv mellett fogtak, azt állítván, hogy fontosabb kifejezésű, szélesebben elterjedett, 's ennél fogva olly nevezetes épület' felülírását, más, ott megfordulható Nemzetbeli is inkább érteni fogja. Charpentier és Abbé Tallemant pedig nemzeti nyelvek becsülése' felemeléséért égvén, igyekeztek megmutatni, hogy a' francia nyelv szépsége, ereje a' deákénál nem alább - való. (Lásd. *Defense de la langue françoise, pour l'inscription de l'arc de triomphe qui parut en 1676.*) A' védelmezők azt vitatták, hogy a' deák felülírás, francia Királynak nincs olly nagy dicsőségére, mint a' francia, 's a' hazabéliek, mint Francziák, magok sem értenék, nem tudnák mind, mi volna oda írva. XIVdik Lajos Verszaillban megjelent, 's a' pernek véget vetett. A' deák felülírást, melyet már elkezdettek, letöröltette, 's francziát iratott helyébe. A' pásztori költeményeiért híres poetria, Madame Deshoulières, ki maga is jól tudott deákul, Charpentiert hazai tüzü veresézzel tisztelte - meg. A' hol a' Hirály ad tönust a' nyelvben, ott akármelly nyelv is mingyárt a' legelső leszen.

Sőt Lajos idejében a' tudományok még inkább kifejthettek volna sok igasságokat, ha ő, a' tudósokat, serkentése mellett is, deszpotai kényszerítéssel, a' vizsgálódásokban nem akadályoztatta volna.

Már Richelieu szoktatta a' Tudósokat az Udvartól 's Párizs városától bizonyos függésben lenni, 's ezen ízlésben volt szabadságot, Lajos és Miniszterei a' tudományokra is által-vitték, 's így tsak a' vétetett valónak, kedvesnek, a' mi az udvarnak hízelkedett. *La regle souveraine est* — hogy a' kidolgozó a' maga jegyzését ide fűzze. — *de plaire à Votre Altesse Royale* (Fő régulám az hogy munkám Felsőgednek tessenék) ezt írja Racine, Andromache Szomorú-Játéka előbeszédjében. Így köttetett-meg a' Genienek szabad reppenése, mellynek külömben, jó ízléstől vezetett, természeti, de nevet nem található érzés' mennyei sugallásától kell vezéreltetni. Ő az, a' ki másokat tanít, mint ezt hajdan Euripidesz, a' nem jól ítélt Publicum által tűzbe hozattatva kiáltotta nézőjinek: az ő világába kell másoknak felemelkedni, 's nem neki a' dicséretet hízelkedve kikönyörögni. Koránt sem mertek a' franczia Írók olly szabadon kilobbanni, mint Auguszt alatt Horátz, midőn ez, az atrox animi Catót, 's egyebeket említ. A' Censura szorosán vígyázott, 's a' Basztille fenvegetett.

XVdik Lajos alatt, (1725—1775) minden, a' mi az elébbi uralkodáskor csak egyedül Párizsban telepedett-meg, mint a' sok Akademiák, Ízlés, Művészség, pompa, magaviseletbeli módosság, a' több városokban is terjedni kezdett. Colbert' intézetei az Ország városaiban, főkép' a' manufacturás, tengeri kereskedő-helyeken virágzásba

jöttek, a' lakosok gazdagították. Sok ilyen városbéliek, Párizsban többször is megfordulván, vagy épen ott nevedvén, a' Párizsi műveltséget 'Literatura' ismeretét, honyjokba is elvitték, 's ezek majd a' Fő-város után kezdetek mindent tenni. Akadémiák állítottak-fel e' városokban is, a' tudós szorgalom, 's szép tudományok' serkentésére esztendőnként kérdések tétettek-fel, 's a' legjobb feleletek jutalmat kaptak. Almanakok, apró folyó-írások jöttek-ki, mellyek az olvasás' szeretetét, e' városokban is ébresztették. Még XIVdik Lajos uralkodása vége felé, Arles, Soissons, Nismes, Toulouse, Montpellier, Lyon, Bourdeaux városokban Akademiák állítottak-fel, XVdik Lajos alatt pedig Arras, Besançon, Rochelles, Marseille, Dijon, Nancy, Amiens 's több más városok, hasonló tudományos intézeteket kezdetek. Ezen helyeken mindenütt a' sok mulattató, könnyen-érthető írások jelenvén-meg az olvasás, épen úgy mint elébb Párizsban, itt is módivá lett. Már most, férjfi, asszony, mi helyt dolgát végezte, olvasott. Főkép a' Szép-nem mindenüvé könyvet kezdett magával hordozni. Ez, az idők 's dolgok változásában is szokásban maradt; foly az olvasás szekérben, midőn a' Dámák látogatásba mennek, a' Játékszínben, a' Felvonások' végzése között, kávéházakban, feredőkben. A' boltokban olvasnak a' kereskedőnek, gyermekek, legények, inasok. Vasárnap, háza eleibe kiül a' főbb városi-polgár 's olvas; így az inas a' szekér mellett, a' katona a' fő strázsán, a' napszámos olvassa a' napi újságokat a' piaczon. Így terjedett-el a' jó munkák által sok jó, de a' sikamló 's hamis okoskodású

írásokból az erkölcs megvesztegetésére némelly rossz is.

Hanem most a' tiszta, 's úgy szólva, a' szűz ízlés a' szép Literaturában allyasodni kezdett. A' jó remekek után mindég csak másolások (copiák) következnek. Azok már minden nemben fel voltak állítva, 's ezek a' másolásokhoz ragadni szokott minden hibákkal, fagyosság 's megterheléssel nyomorgatódtak - elé. Nem látszott többé az a' bizonyos karakter, melly léleknek legelső tiszta meggyülésából, 's villámló lángú eredeti benyomásaiból származik. Erővel teljes Írók, 's teremtve szállongó Geniek megszentelő pecsétje elveszni kezdett az elmésség 's ízlés munkájiból; az utánnazásokban minden keresettebb lett, 's azon töprengésnél fogva, hogy a' Szép, a' Tökélletes, még szebben, még tökéletesebben adassék elé, inkább feszítetté, 's zavartabbá tétetett. A' Nemzeti enthusiasmus, melly elébb Költöket, Ékesszóllókat boldog lelkesedésbe ragadozván, őket az önérzés bátor nyelvén szóllaltatta, XIVdik Lajos uralkodása végén csünni 1.) kezdett; így a' nyelv is fáradtabb lett, 's mivel még is emelni akarta magát, kényszerített, 's természetlen erőlködésű. Ilyen, *Crebillon* munkájiban 's többékében. Csakugyan a' süllyedezést, 's tétovázást, *Voltaire*, eléjövén ifjúi erővel, felemelte, 's a' férjfiás Ízlésnek Megszabadítója, 's Fenntartója leve. Így vele, *Piron*, *Rousseau*, *Buffon*, kikről alább.

XVdik Lajos alatt a' franczia Akademia mind folytatta a' nyelvről, vizsgálódásait, 's gramma-

1.) Csünni, Langvescere, Tabescere. L. Párizpápaít.

tikai regulájival tanított, mint kell tiszta ideákat szerevezve természetes rendben írni 's beszélni. Azonban még igen hamar hagyta félben ezen vizsgálódásokat, mert a' nyelv újra elébb ment 's gazdagodott. Minthogy az Akadémia' franczia Szókönyvében, csak a' Költők, Ékesszóllók', 's a' csínosb világ szavainak kellett volna feltaláltatni, így a' közélet jargonja (dísztelen paraszt kifejezései) az azután formálódott Művészek mesterszavai, abban nem lehettek feljegyezve. Ez utolsóbbak' új kifejezéseit *Corneille* Tamás egybegyűjtötte ugyan Művészi Szókönyvében, de ismét ő utánna a' csínosb társaság' nyelve, sokféle forrásokból, egészen új szavakkal, beszédmódokkal bővült, 's miolta Fontenelle a' tudományt közérthetőbbé tette, 's művészségekről 's tudós dolgokról asszonyok is kezdetek fecsegdegelni, a' tudományokban is új nyelv származott. *)

Az emberi elme 's érzések' sokféle oldalai kifejtődésének meghatározására így jövén - elé a'

*) Az emberi elmének a' szerint való elémentele, a' mint képzetci bővülnek, tisztulnak, theoriai fejtegetése megmutatása nélkül is, eléggé világos e' példából, mint kell haladni bővülni egy Nemzet nyelvének, annak tudományi, művészi, 's társasági mivelődésével. 'S attól tartván, ne hogy az Ős-atyák, ha feltámadnának (!) minket meg nem értenének, azok, kik a' mivelődés korában élnek, kik érzik magokban, hogy a' szokást nemesíteni értik, ne merjenek é tovább menni? Az Atyák nyugodjanak, ha valóságos nagyok voltak, tetteik' szent hírében, az unoka pedig, ha képzete van arról, a' miről az Atyáknak nem volt, adjon annak szót is. Csak akkor bir a' nemzet valamelly dologgal, mikor arra szava is vagyjon.

A' kidolgozó' jegyzése Prof. Beregszászi Úrnak ezt illető vélekedésére.

sok új szó, új fordulás a' nyelvben, az elébb készített Szókönyv hiános 's szegény leve. Megjobbítására *Girard* a' francia Synonimák' egybegyűjtésével tett lépést, 's még több lelket, filozofiát adtak a' francia nyelv' elementumai, egybeszerkeztetése 's Grammatikája felett volt pereknek, az újabb kor' nagy emberei, *D' Alembert*, *Diderot*, 's ezek' barátjai.

A' francia prózáról még azt kell megjegyeznünk, hogy az, az értelemnek elegant nyelve. Azt tartják a' Francziák, hogy a' mi nem elegant, nem tiszta, az nem is francia, a' hideg értelem tehát prózájoknak minden kifejezéseiben magát tükörözheti. A' francia nyelv maga, nem olly méltóságos és pompás, mint a' Spanyol, nem olly lelkigható erejű, mint az Angol, nem bír annyi gazdagsággal 's rövidséggel mint a' Német, 's nincs meg benne az Olasznak könnyen-hajlósága, 's hallatos édessége. Csak arany közepszerűsége, 's francia Országnak említett politikai felsőbb hatalma, tehette Európának közönségesen bévett nyelvévé.

II.

FRANCZIA PROZAIKUSOK.

Ezen munkájának kritikai érdemesítésében szorossabban fogjuk követni Eichornt, mint eddig.

TANÍTÓ - IRÓK.

A' híres Thou, (Thuanus 1553—1617) fontos Annalisait még nem merte francia nyelven írni,

Thou' Hisztóriája megyen 1545—1607. Montagne Essais. (magyarra ford. Nagy Tóth József), Charron. Traité de la sagesse.

nem lévén még ez jól megállítva, 's inkább a' már tisztán kapott deák nyelvet választotta. 'S azon előítélet, mintha csak egyedül a' deák nyelv volna tudományos előadásra alkalmas, sokáig nyomta a' francziákat tulajdon nyelvek didaktikai prózája' írásában. Végtére *Montagne* 1592, mérészlett anyai nyelven filozofálni, 's csudállást érdemlő ügyességgel, mert, bár első, de filozofiai vizsgálódásait nem csak értelmesen, könnyű folyamattal, sőt olly természeti ékességgel adta elé, mintha *stylusa'* gratziája legkisebb munkába se került volna. *Charron* (1603) dicséretesen követte ugyan, de mind filozofiája foglalatjára, mind *stylusi* könnyűségére nézve az előadásban hátrább áll. E' kettő' megjelenése után is a' *dogmaticus stylus* mivolta sokáig rejtve maradt, 's eltalálása a' közönséges főeknek nagyon bajos volt.

Azon lépcsők szerint, melyekre magokat a' francziák XIVdik Lajos idejéig értelmi műveltségekben emelték, haladott nyelvek is tudományos képzeteknek fessesség 's pedántság nélkül való egybe-foglalásában, 's a' jó kifejezésben *Balzac*, 1654, alatt-mászó, megvetésre méltó alacson lelkű, XIIIdik Lajosnak 's Minisztere Richelieu dicséretében, dagadozó, keresett elmésségű. *Saint-Evremont* 1703. munkájiban a' didactikai próza' közepében az előbbi kor' erőltettségének, 's a' hajlékonyságnak. Nem él ő már Balzac magas hangú, üres szavaival, de még sok helyeken nem tisztált. *Roche foucauld* 1680, 's *La Bruyere* (1644

Balzac, Le Prince. Saint Evremont. Traité de l' amitié, de la conversation; Reflexions sur les divers genies du peuple romain. Roche foucauld Maximes (magyarul Kazinczytól) La Bruyere, Caracteres.

1699) egyes velős példa-beszédes gondolatokat írtak, mellyek egybe-kötés nélkül külön állanak, 's nincsen általmenetekkel, hol magát az írói ész tiszta egybe-kapcsoló tehetsége mutatja, rendszerbe állítva. Epigrammai rövidségek, 's erkölcsi mondások kerek eladásának példányi.

Végre *Malebranche* (1715) adott mustrát a' metafizikai vizsgálódások' írása módjában, stylusa könnyű, kedves, természetes, világos, 's annyi csínosságú, a' mennyit tárgya kíván, 's akkori kedve, mikor írt, magával hozott. *Fenelon* 1715 természeti egyszerűséggel élt, *Racine* 1763 tisztán, de a' poézisről írt gondolatjai nem merítik ki annak való lelkét. *Fontenelle* 1757, a' világok' többségében, a' legelvontabb materiákat közönségesen érthetőkké tudta tenni. — *Montesquieu* stylusa tele van erővel, mély 's merész. Filozofált a' társaság, igazgatás formája, 's a' törvényadás legfontosabb részeiről, 's gondolatjai, kifejezései azt mutatják, hogy azok nem annyira megerőltetett gondolkodás szüleményei, hanem egy *Genie*-nek lelkén mélyen keresztül lobbanó odavetések. *Buffon* 1750, tulajdon prozát teremtett magának a' természet festéseire, 's olly stylust, melly tárgyainak nagysága, gazdagsága, 's pompájától elmaradni nem akar, melly bátor, merész, felséges és mély, mint a' természet maga.

Malebranche de la recherche de la verité. Fenelon Ouevres philosophiques; Traité de l' education des filles. Louis Racine, Reflexions sur la Poésie. Fontenelle Entretiens sur la pluralité des Mondes. Montesquieu L' esprit des loix. Buffon Histoire naturelle, generale et particuliere.

Voltaire, és *Rousseau* epochát tettek a' dogmatikai eléadásban. Az első, kifejezése' tisztaságával gondolatok gazdagságát kötött-egybe, eléadása világos, hathatós, fordulásai könnyűk elevenek, 's minden tárgyat magához közel vinni tudó mesterséggel bírt. A' második sebes, magával ragadó, lelkesen erős nyelvvél különböztette-meg magát, új, paradox gondolatjai mindenkor külömbféle váratlan ujságú fordulásokban vannak kifejezve. *Helvetius* 1758. világos, methodussal teljes nyelven írt, 's elég praecisioval ott, a' hol paradoxokat nem vadász, 's közönségesebb helyben-hagyásnak nézhetett volna elébe, ha minden írásaiba a' legdurvább Materialismust nem tanítaná. Az Encyclopaedisták a' stylusnak minden kecsseit, 's az egész franczia stylisticat, hatalmokba vették, hogy olvasójikat, elragadva gondolatjaikra bírassák. Még is a' jobb Együtt-

Voltaire. *Traité de la tolerance; Dictionnaire philosophique; La philosophie de l'histoire; Essai sur la poésie epique; La connaissance, des beautés et des defauts de la poésie, et de l'eloquence dans la langue francaise.* — *Rousseau* (Jean Jaques) *sur l'origine de l'inegalité des hommes; Contract social.* *Helvetius* *De l'homme de ses facultés et de son education.* *Diderot* *Ouvres philosophiques. Lettres sur les aveugles. De l'education publique; sur la peinture: Encyclopedie ou Dictionnaire raisonné des Sciences des Arts et des Métiérs par une société de gens de lettres.* Paris 1751 — 1763. 27. vol. fol. textus. 6. Vol. Képek, Hozzáadásokkal. Yverdon 1770 — 75. 46 Vol. 4. Harmadik kiadás Livourne 1770 — 75. fol. 17 Vol. Text. 4 Vol. Képek. Lausanne. 1787. 36 vol. Supplement á l'Encyclopedie 3. Vol. 1778. fol. Encyclopedie methodique par ordre des matiéres. Paris 1783 — 1800. 224. kötetben 4. Az árra 675. f. — *D'Alémbert* *Melange de Littérature, d'histoire et de philosophie,*

dolgozók, *Diderot*, és *D' Alembert* nyelve nagyon piperés. *D' Alembert* (1783) inkább Geometerségéért nyert elhírülést, mint az *Encyclopaedián* dolgozásért. A' tudományos tárgyakat jól teszi ugyan közönségesen érthetővé, de *stylusa* darabos, tekert; sok helyen homályos. *Diderot* (1784) filozofiai előadásában sem tagadja - meg ékeskedő írásmódját.

ÉKESSZÓLLÁS.

A' XVIIIdik Század' közepe utánig még nem voltak francia nyelven az Ékesszóllásnak példányi. Míg a' nyelv' művelése 's az e' felett folyt perek bizonyos megállapításra nem jutottak, az Orátorok, gondolatokra nem ügyelve, csak szép fraziseket, 's nemes kifejezéseket kapdostak - fel, 's gondolatbeli szegénységeket rhetori figurák, 's a' régiség szép mondásaival, 's szép periodusai-val leplezték - el. Ezen beszédek hát minden Orátori lélek nélkül írt iskolai gyakorlások voltak, a' nyelv benne természetlen, piperés, béprémezve ízetlen tudományi fitogatással.

De még arany századjában is csaknem egyedül a' Papiékesszóllásra volt szorítva; se a' Törvénszékek, se az Országgyűlések nem állítottak elé nagy Orátorokat, az Akademiák sem Magasztalókat, kik a' tökéletesség' dicséretét elnyerték volna.

Le Maître és *Patru* (1681 előtt) voltak a' leghíresebb törvénszéki Orátorok, amaz *Portroyal* tanítványa, hol vele született talentumait jól kitsínosíthatta; ez a' francia nyelvet mélyen is-

merő, mert azt jó ízlésű tudósok' társaságában studiumúl vette. Még se volt egyik is szerencsés munkáját olly ízléssel kedveltetni, melly azokat le nem rontható emlékekkel szentelte volna meg. *Patru* ugyan nem olly declamator hangú, mint *Le Maître*, 's nyelve - is tisztább, de kifejezésének minden pathosza mellett, híjával van a' valóságos orátor lángra kapó tüzének, 's ámbár magától is jól tudott gondolkodni, még se menekedhetett - meg azon gyengeségtől, hogy törvényszéki beszédjeiben, a' Régiekben való olvasottságát ne fitogatta, 's régi Költőket, filozofusokat ne beszéltetett volna, a' helyett, hogy ezt vagy elhagyja, vagy a' maga gondolatjaiba beléolvasztás által mintegy újá tegye, 's tulajdon szavaival előadja. Kevesebbé lehet illyesekért hibáztatni *Pelissont* (1693 előtt) ki Miniszter *Fouquet* olly jeles írással védelmezte, hogy ez a' francia törvényszéki ékesszóllás' legszebb remeke marad mindenkor, 's azt még *Pitaval* (1743) 's *d'Aguesseau* (1751) ezen nagy törvényszéki Orátorok XIV-dik Lajos alatt, se multak feljül. Csakugyan ezek ketten, számos, felette szép munkájikért ezen nemben az elsőbbség közé fognak tartozni; *Pitaval*, mint alapos Szószólló, ki, előadásáiban mindég természetet, erőt, interessét tudott tenni, még a' közönséges dolgokban is; *d'Aguesseau* pedig mint mélyen látó Statiszta, tanult törvénytudó, kinek oratori talentomai, magokat nagy 's lelkesen - erős vonásokban ütötték - ki.

Pelisson Oeuvres choisies par Dessessarts. Pitaval. Causes célèbres et interessantes. 26 vol. — D'Aguesseau, Oeuvres 8 Vol. 4.

Az Ország Gyűlési Ékesszóllásnak, a' revolutzió előtt nem igen volt helye franciaországban. *Richelieu*ig, a' Párizsi Parlament befolyt ugyan az Ország' dolgaiba, addig egyszer-egyszer egybe-hívattak az Ország' Rendjei fontostárgyakról való tanácskozásra, 's ezen gyűlésekben leve az Országgyűlési Ékesszóllásnak nem megvetendő kezdete. Még vagynak Kanczellar *Hospitálnak* gyűlést felnyitó beszédei, mellyek jelesek, de már kevesebbé becsesek a' XVIIIdik Század első felében tartott Parlamenti meghányások, mert ezek tónusa durva, rossz ízléssel 's fáradt zavartsággal vagynak írva. Mind ezen hibák, az eléjött jobb ízlés' idejében bizonyosan elmaradtak volna, de az országgyűléseken szóllhatás addig nem tartott, mert mikorra a' nyelv annyira kitisztítva lett, hogy az Orátor azzal szabadon 's hajthatólag élhessen, míg az illy gyűlések' tagjai a' jobb ízlés csinosb lelkében neveltetve, úgy állhattak volna elé, akkorra a' despotismus letiprással fenyegető őrt állított a' közgyűlések' épülete eleibe. *Richelieu* a' Parlamentnek országos dolgokba való befolyásokat megszüntette, 's azokat egyedül törvényes ítélő-székké, miknek eleinte is felállítva voltak, alászállította. XIVdik Lajos nem hitta többé egybe az Ország Rendjeit, 's hol a' Tartománybeli gyűléseket meg nem akadályoztatta is, mint Langvedoc, 's Bretagnéban, ott annyira alacsonyította a' szabad beszédeket, hogy a' ki, mint orátor, akart eléállani, annak elébb a' Királytól, gondolatjai' kimondására engedelmet kellett nyerni. Hogy emelkedhetett volna fel, illy szolgálai nyomattatás alatt az Orátor, szabad szóllhatása nemes érzetében, bátor fellengzetű repülésekre, mellyek az Ékesszóllásnak nagyot

szülő tájai 1.) 'S XVdik Lajos alatt is tartván még ezen nyomatás, annál inkább tiszteletre méltók *D'Aguesseau* beszédei, mellyekben ő, mint Parla-
menti Fő - Ügyész, nagy, nemes karakterrel mert eléállani. A' Francziáknál XVIdik Lajos alatt, a' revolúciókor mutatta magát a' legtökéletesebb Ékesszóllás. A' nyelv már akkor egészen kilévén csinosítva, melly hirtelen kifejthette magát, 's melly nyelvbéli dísszel állhatott-elé az ifjabb Gróf *Mirabeau*'s vele más népvédők. Az Ékesszóllás ezen ideje 1789—1795tig tartott. Ez idő alatt a' dolgok' fontossága, az ország veszélyes állapota a' lelkekbe heves mozgást hozott, a' Genienek minden ereje, lelkesedésbe, erőbe, felemelkedésbe bátran lobbanhatott, 's fényeltethette a' politikai ékesbeszédnek erővel teljes remekeit. A' feltekertség 1795ben Okt. 25d. ereszkedett, 's azzal a' magas orátori fénnség is megcsünt. Helyét alacson mászás nyelve foglalta-el.

Az Ékesszóllásban való gyakorlásra alkalmatosságot szolgáltatottak a' Richelieu 's Colbert által felállított tudós Társaságok is. Mindenik beszéddel köszöntötte az új felvett Tagot, 's a' kiholt Társ' érdemei emlékét magasztalással kívánta fenntartani. A' Franczia Akadémia, kezdetétől három jutalmat szokott volt kiosztani; kettő a' poézist, egy az ékesszóllást illette. A' legtöbbek ezen pályabeszédek közül, kivált az erkölcsi tárgyakról írottak, inkább csak száraz

1.) 'S nem makacsolja é meg magát a' Genie, mikor látja, hogy a' benne felkelő ideákat csak derengő homályba adhatja-elé. Neki sokszor vagy minden, vagy semmi sem kell.

D'Aguesseau, szül. 1668. megh. 1751. Franczia Országi Kancellár. *Oeuvres*. 1774. 8 vol.

fürkészések. A' Tagok' felvétele - koriaik pedig többnyire, udvariság üres formáitásaival unta-
tók, ritkán gazdag foglalatúak, 's nem olyak
mint hajdan Racine beszédje a' Corneille Tamás'
felvételekor volt. A' megholt Akadémikusok fe-
lett tartott Magasztalásokban, részenként vannak
ékeszöllási való vonások, de a' legkevesebbek hü-
séges rajzolatjai azon férjfiaknak, kiket a' jöven-
dő időknek mustrául felállítani akarnak; hanem
rhetori declamatiók, örökké egyforma tónusban;
piperés beszédek, hisztóriai valóság nélkül, 's
fennyenvakító képek, mellyeknek árnyékok nincs.
A' legjobbak közé tartoznak *Fontenelle* és *Thomáséi*
(1785) csak a' kár, hogy az elsőbb nagyon kapdos
elmésség után, a' másik sok helyen kelletinél
pompásabb, de e' mellett tele nemes, felemelő
gondolatokkal.

A' Halotti-beszédekben *Claude de Lingendes*
tört pályát (1630) 's ámbár nyelve még nem tisz-
ta az elsőbb idők' rozsdájától, még is a' követ-
kezett Szent Orátorok ízléssel teljes manirját u-
tánnazták. XIVdik Lajos idejét három nagy férj-
fiak díszesítették e' nemben: *Bossuet*, *Flechiér*, és
Masillon. *Bossuet*' négy halotti beszédeiben 1.)
magával ragad a' kimondás' egyszerűsége 's ter-
mészet; stylusának lelken 's képzelő erőn hata-

Fontenelle Eloge des Academiciens, de l'académie royale
des sciences. Thomas, lásd Oeuvres complètes. Paris
1802.

- 3.) 1. De la reine d'Angleterre. 2. de Madame. 3. du grand
Condé. 4. de la princesse palatine. La Harpe, (lásd, Ly-
cée ou Cours de littérature Tom. VII.) *Bossuet* Demosthe-
nesnek, *Flechiert* Isocratesnek, *Massillont* Cicerónak mon-
ja a' francziák közt.

lommal keresztül zengő harmoniája; de kevesebbé óhajtott benne a' szavak állítása elrendelésének mestersége, a' periodus alkotása, 's a' fület gyönyörködtető számosság (numerus) ámbár ebben sem volt rest. *Flechier* ellenben minden szorgalmát megfeszíti a' szavakban tiszta hangzat' kihozására, 's az által nyelvét tisztált, csinos, ékes, virágos hallatos tulajdonságra emelte. Hanem orátori mestersége nem volt eléggé gyapor 1.) hogy szükséges külömbféleséggel változtassa figurájit, antithesiseit, 's a' képeket, 's e' miatt igen hamar egymás után elforduló ismétléseiben megütközünk. *Massillon* nem uralkodik annyira a' lelken, hanem inkább szelid kötelekkel veszi körül a' szívet, 's mivel a' gyengédséggel ritkán párosúl a' rázkodtató Magas, ez sincs meg benne. A' halotti beszéd pedig egy bizonyos ihlelést 's méltóságot is megkíván, 's szomorúan - felséges pompáját egy feljebb lengő poétai tűz némellykori kilobbanása igen nagyon emeli. *Massillon*' neve a' következő nemben, ragyog, mint látni fogjuk.

Ugyan ezen férjfiak, kik halotti beszédjeik felséges volta által elhírültek, egyszersmind nagy Concionatorok voltak, csak, nem azon rendben, 's közöttök helyet foglalnak olyanok is, kik a' halotti-beszédig, mint a' papi ékesszóllás legmagasabb neméig erejekkel emelkedni nem próbálva, egyedül keresztény tanításokat dolgoztak. *Bossuet* itt is (1662 oltá) az egész Udvar megelégedésére lépett elé, de 6 esztendővel később *Bourdaloue* mint versentfutója jelent-meg, 's ezzel

1.) Gyapor, foecundus. L. Párizpápaít.

Bossuet Recueil des Oraisons funebres. *Bourdaloue* Sermons.

osztoznia kellett koszorúja fényéből. *Bossuet* e' nemben is mutatja vele született orátori talentumát, sokat áltfogó béléátásai, stylusának erőt, gazdagságot adnak, ítéletének valóságot, 's rábeszélő elhíttetést, de legtöbb predikátziójiban még több szorosságot, 's periodusaiban a' szükségessé numerust kívánjuk. — Az értelem' ékesszóllását *Bourdaloue* vitte legelőször a' predikáló székre. Beszédjeiben dialectikai pontossággal fejti - fel bizonyításait, hogy meggyőzzön; nyelve ékesség nélkül hathatós. Nagy orátori vonásai nincsenek, sőt híjával van az ékesszóllás azon felkentségének, melly a' meggyőződést a' szív rejtekéig viszi. *Flecher*, (1710) tisztált nyelvét, a' kimondásnak olly harmoniájával kellemítette, millyent a' francia nyelvről addig alig lehetett feltenni. Mikor *Massillon* († 1742.) eléállott, már előtte lelte a' nagy predikátori ékesszólló' minden jelesbb tulajdonságait, 's tökéletessé lésésére csak azokat kellett az előbbeniéktől megtanúlnia, 's magáévá tenni. *Bossuet* és *Bourdalouet* halgatta, de genialisabb volt mint hogy egészen azokat utánazzza; új 's magától kezdett útat tört. Húsz esztendeig predikált az Udvar előtt. XIVdik *Lajos*, ki sokszor megjelent tanításain, ezt mondta egyszer neki: *Tisztelendő Atyám, mikor más predikátorokat halgatók, jól meg vagyok velek elégedve, valahányszor Atyaságodat halgatom, soha sem vagyok magammal megelégedve.* *Massillon* feljül is multa

Flecher Recueil des Oraisons funebres — Sermons de Morale.

Massillon Oeuvres Paris 1745. 14 Vol. 12 Sermons Paris 1763. 13. Vol. 12. Pensées sur differents sujets de morale, par de la Porte, Paris 1748. 12.

minden előtte voltak, az utánna következettek nem érték-el. A' Szentírás' és Atyák' helyei okos eléhozásával, a' képzetek 's bizonyítások fontos felfejtegetéseivel erőt, kellemet, méltóságot, kegyet, komolyságot, magához vonszó előadást tudott egybe-kötni; harmoniája elbájol, válogatott szavai a' képzelést hízelkedőleg jádszodtatva, a' szív mélyén keresztül meg keresztül kényre járnak. Jól értette azt a' mesterséget, mint kell az értelmet meggyőzni, tudta mi fut által a' szívnek legtitkosb redőjin, 's e' mellett mi rázkodtat, érzékenyít, vígasztal. 1718ban parancsolatot kapott az Udvartól, hogy a' 9 esztendő XV-dik Lajosnak böjti predikátziókat tartson, 's e' célra dolgozta-ki azon 20 beszédjeit (Le petit Caréme) mellyek remekjeinek tartatnak. Ezek mind a' világ' Nagyjai kötelességeikről szóllanak. *Saurin* (1730) *Bourdaloue'* erejét 's *Massillon* pathoszát tette magáévá. Ált-lévén hatva egy tiszta moral principiumaitól, mellyet Protesztans létére inkább választott predikátzióji tárgyául, mint titokkal teljes dogmákat, nagy indulattal 's elragadó melegséggel szóll, 's olly valón, tisztán, hogy a' franczia Katholikus Papok is örömmel éltek a' magok munkájikban, egész mondásaival.

KETTŐS - BESZÉLLGETÉS.

Lucian' halottak-beszéllgetései *Fenelont* azon ideára hozták (1715) hogy az ő kedvesen-egyszerű stylusában halottak beszéllgetéseit költson,

Saurin, Sermons sur diverses textes de l'écriture sainte 1708. — 1725. à la Haye 5 vol. *Fenelon* Dialogues des morts — Dialogues sur l'éloquence.

mellyek egy ifjú Herczeg erkölcsi politikai kimívelését segíthessék, 's szesencsés lett. Sokkal alatta van *Fontenelle*; (1757) ez, illy tonusú beszélgetéseiben egyenesen Luciánt utánozta, de mesze elmaradott annak váratlan változású, meglepő szavakban folyó egyszerűségétől; *Fontenelle* fényeskedő 's elméskedő gondolatokkal dagadoz, 's egy karaktert se vitt jól keresztül. Közelebb van a Görög-mustrához *Saint Mard* (1757) Istenek beszélgetéseiben, csakhogy a' kifejezés nem mindenkor istenség' méltóságával egyező.

LEVELEK.

A' Iovagrománok' galant levélstylusa *Balzac's Voitureig* tartott. Még abban fejezte - ki IVdik Henrik is lovagi szerelmes gyengédségeit az asszonyok iránt, kiknek szépsége ötöt sokszor elbájolta. *Balzac* szorgalmatosan tanulván *Cicerót*, unatkozva kezdette nézni a' galant Lovagtónus levelezései fesszésgéit, 's régi frankízetlenséget. Példányának zengő kifejezéseit, férjfiúi komolysággal párosítva törekedett a' francia levelekbe hozni, de ez' után való erőlködése szárazzá tette, 's a' római nyelv' kellemének utánnazása, az ő írásaiban keresett elméskedés, hyberbolákkal dagadozás lett. Kardinal *Retznek* ezt írta: *Vous venez de prendre le sceptre des rois, et la livrée des roses* 1.) Egy más levelében, mellyben szagos vizet emle-

Fontenelle Dialogues des morts. *Saint Mard* Dialogues des Dieux. *Balzac* (*Richelieu* Status Tanácsosává, 's a' Király történetírójává tette 2000 livra fizetéssel! — A' jutalmaztatás is olly nevetséges, mint *Balzac stylusa*.) Lettres. *Voiture* Lettres.

1.) Kezedbe fogod venni a' Királyi pálczát, 's a' rózák köntösét.

get, így czifrázta - fel kifejezését: *Je me sauve à la nage dans ma chambre, au milieu des parfums* 1.)
 'S még is Balzac írása módja, minden hibáji mellett is tetszett, az ízetlen időkoriaknak. *Voiture* (1648) ingerlődött azon taps által, mellyet Balzac olvasójától kapott, 's feltette magában, hogy ő is olly pipereskedő, ízetlen leveleket ír. Érde-
 met ő szójátékokkal kívánt magának szerezni, 's minthogy a' bohóskodások hamarabb találnak csudállókat, az ő nebelgései még inkább tetszet-
 tek, 's a' ki csak szép 's módos leveleket akart ír-
 ni, Balzac és *Voiture* mulattató gondolatjait u-
 tánnozta, 's azokhoz Cicerói periodusokat rakott.
 Így a' lovagi galanteria, kedveskedés' compliment-
 jei helyett, keresgélt kifejezések, ékeskedő for-
 dulások jöttek szokásba.

Végre *Pascal*, (1656) provincial leveleit írta, tele a' legvalódibb elmésséggel, tökéletes klasz-
 zikai nyelven, 's az elébbi levélírók' ízetlenség-
 eit hamar megútálta minden, 's ezek által a' jó
 ízlésű könyvnyelv francia országban megállíta-
 tott. *Pascal* leveleiben nincs csak egy szó is,
 melly száz esztendővel később megváltozott vol-
 na, annyira ki tudta a' legtisztábbat választani.
 Mikor a' Luçoni Püspök kérdezte *Bossuet*, melly
 munkát szerette volna leginkább írni, ha a' ma-
 gáét nem írta volna, azt mondotta, *Pascal* le-
 veleit. Szúrósságokból a' Jézuiták eltöröltetésé-

1.) Úszással szabaditom - ki magamat szobámban 'a' jó illatok
 közül — Illy ízetlen felezifrázásokkal nálunk még sokan
 szeretnek élni, 's azt igazán szépnek tartják!

Pascal Les Provinciales, ou lettres écrites par Louis de
 Montalte, a un Provincial de ses amis. a Leide 1761. 4.
 Vol. 12.

vel sokat vesztek, mivel épen ők csúfoltattak ki nagy elméséggel benne. — Pascálnak Prózáját Boileau is, ez az engesztelhetlen kemény kritikus, a' legtökéletesebbnek tartotta.

De Pascal stylusát csak a' tudományos fők tudták, magasb tónusú levelekben használni, a' miveltebb csinos világnak csupa familiaris tónusára még nem voltak példányok. 'S ezeket asszonyok adták. *Marquise Sévigné* (1694 előtt) igen kedves leányához való melegen érzékeny szerete- te érzéseit követhetetlen könnyűséggel írta; az eleven elmés *Babet* (1701) szüzeányi naivságokkal lebegdegél kedves fordulásokkal teljes leveleiben; *Maintenonnak* Fenelonnal levelezése ész és gyengédség által vonz magához. Ezek eléggé szolgálhattak mustrácul, 's nem kellett a' csapongva szerelmeskedő *Ninon l' Enclos* leveleit (1706) azokúl választani, mellyek külömben is felette érzéki foglalatjok miatt nem igen érdemlik meg, hogy amazok, mint a' szív legtisztább kiömlései mellé tétessenek, ámbár a' levél tónja ezekben is szerencsésen el van találva. Talán nincs a' Ninon neve alatt megjelentekben része asszonyi szívnek; hihetőképén a' Ninon név itt csak költött, melly alá magát az ifjabb Crebillon

Marie Rabutin, Marquise de Sevigné, Lettres, Paris 1734. 4. Vol. 8.

Mademoiselle de Babet. Lettres de Babet avec celles de Boursault.

Maintenon (később XIVdik Lajos' hitvесе) *Lettres, Paris 9. Vol. 12.* — *Ninon Lettres et Mémoires, de Mademoiselle Ninon de l'Enclos au Marquis de Sevigné 1753. Racine Lettres, et mémoires de Jean Racine, Montesquieu. Lettres persanes,*

rejté, kinek több erkölcstelen munkáji mellett, méltó oldaldarabokúl állhatnak.

A' többi jó férjfi levélírók között az idősb *Racine* (1669 előtt) időkorához képest első. *Montesquieu*, 1721ben adta - ki eltítkelva nevét, Perzsa leveleit, mellyek nagyon elmések 's tanítók. Mingyárt megjelenések után mindenfelé elterjedtek, 's a' Könyvárosok nagy hasznót reméllvén eladásaikban, minden ügyesebb embert, kivel az útszán találkoztak, arra kértek: írjon Perzsa leveleket „*Monsieur*, mondák, *faites-moi des Lettres Persanes*”. Gazdagok a' csinos társalkodási nyelvre nézve *Voltaire* levelei. Bár melly nagy számúak is ezek, 's ha némellyikének foglalatja még olly kicsinység is, alig találhatni még is vagy egyet közöttök, melly egy elmés gondolatot, vagy eszes fordulást ne mutatna. — Becsben vagynak az ifjabb *Racine* levelei, nem csak velős szoros stylusokért, hanem a' benne eladott filozofiai, morali, 's politikai igasságokért. Kevesebbé lehet ezt mondani *Fontenelle* leveleiről, bár néhol lelkesek, de a' társasági tón' nyelve új megváltozásával galanteriáji szárazokká lettek.

ÉLETÍRÁS.

A' franczia életírások között, több olvasást érdemlő darabok vannak, de tökéletes példányok nincsenek. *Flequier* (1710) a' Nagy Theodosius' karakterét, 's Kardinal Ximenezét nem hibásan fejtette - ki, de nem eléggé magához von-

Voltaire minden levelei, munkájának egész kiadásában 16 kötetet foglalnak. Flequier, Histoire du Cardinal Ximenes — de Theodose le Grand.

szólag, 's kicsapó bő beszédben. Az ifjabb *Racine* (1764) elég sok szép szavakat rakott kerek periodusokba, atyja életírásában, de neki nem volt elég általlátása a' Drámáról, nem értette a' poézis való természetét, hogy a' nagy Tragikus érdemeit mind a' Dráma, mind a' stylus körül megítélhesse, 's valamennyire másképen, mint Arisztoteles szoros réguláji kívánják. *Voltaire* XIIIdik Károly' 's Nagy Péter Czár életét méltósággal csínosan, 's a' hisztóriai matéria' okos elosztásával írta, de vallyon mindenütt hisztóriai hűséggel é? *Rousseau* Confessiójai (1778) egy különösködő 's embertgyűlölő vallomásait egyenes-séggel adják ugyan elő, 's ékes, lelkesen - erős nyelven vagynak írva, hanem bár ne volnának tele az idejekorbekiek ellen igasságtalanságokkal, 's az elkedvetlenedésnek egészen emberggyűlölésig menő ítéleteivel.

Ha ezen mély béléltásúak 's mesterei a' stylusnak semmi tökéletest nem adtak, hogy' tette volna azt a' kisebb rangú lélek, *Desmaizeaux* (1745) Boileau 's Bayle életében. Ez azt sem értette, mi tudásra méltó az életírásban 's mi interessant; eléhordja a' kevesettevő környülállásokat is. *Burigny* (1785) Erasmusz és Grotziuszról zavart egybeszedetést adta - ki; *Sades* (1740) több materiálét gyűjtött egybe, Petrarcha életében, mint a' mennyit rendbe - szedve kidolgozott.

Louis Racine Mémoires de Jean Racine son pere; *Voltaire* Histoire de Charles XII — du Czar Pierre. *Jean Jacques Rousseau* Confessions et Reveries du Promeneur solitaire.

Desmaizeaux Vie de Boileau *Despreaux*, Vie de Bayle. *Burigny*, Vie de Grotius, Vie de Bossuet, du Cardinal du

Még kevesebbé lehet a' franczia Akademi-
sok magasztalásait példányos életírásoknak ven-
nünk, mivel ezek inkábbára csak dícséreték, 's
a' személyeket egészen a' magok mivoltában nem
ismertetik - meg.

Bár a' karakterfestés' mestere, *La Bruyere* ad-
ta volna magát e' nemre! Világi nagy ismerete,
mély béléltásai az ember' legbelsőbbjébe, remeki
megválasztása, 's egybe-állítása annak, a' mi
a' karaktert világosan festette, 's tökéletesen
elállította, az ő eredeti stylusa, melly a' leg-
szorosabb egyberakás mellett is soha se lessz kén-
szerített, természetin feljül-való, 's rövidsége
mellett is soha se homályos; mind ezen tulaj-
donságok ötet az életírásban legelsővé tették vol-
na. Most, egyetemi karakterek, 's ideje kora
szokásai festésének mustrája; ebben ugyan senki
is még hozzá nem közelített. Mikor karakterfes-
téseit, még kézírásban Malesieux Úrnak mutat-
ta: Ez a' munka, monda az neki, az Urnak sok
olvasókat, de sok ellenségeket is fog szerezni.
Kihalván az az emberi nyom, mellyből sok sze-
mélyek gyengéjít festegette, a' munka' kelete a-
lább szállott. De ezért még is mindenkor fognak
ollyan bohók az emberek között lenni, a' millye-
neket ő lerajzol, 's így írásának becse mindég
megmarad.

TÖRTÉNET-ÍRÁS.

Már a' XII-dik Század vége felé, vagy a' XIII-
dik elején próbálta *Willeharduin* a' negyedik ke-

Perron. de Sades Mémoires sur la vie de Petrarque.
Jean de la Bruyere. Les caracteres de Theophraste
traduits du Grec, avec les caracteres ou les moeurs de ce
siécle.

resztes háborút francia nyelven leírni; azonban még is *Joinville*, ki Sz. Lajos Király' életét írta-le, tartatik közönségesen a' legelső francziául írt Prozaikusnak 's Történetírónak (1309 előtt). Nyelve még, a' mint gondolni lehet, durva, zavart. Mindenütt jelen lévén a' Királlyal, életét hitelesen, 's külömben kedvesen eléadja. *Froissart* († 1400) írta-le ismét az anyai nyelven, a' Francia - Angol háborúkat (1326 — 1400) *Commines* (1509 előtt) azon történeteket, mellyek XIdik Lajos és VIIIIdik Károly alatt mentek-végbe, adta-elé, megjegyzésekkel, 's vizsgálódásokkal, 's ezek által munkájának pragmatikai tekintetet adott.

Ezekből látszik, hogy az akkori Francia történetírók, csak azokra terjeszkedtek - ki, mellyek, vagy épen az ő életekben történtek, vagy a' mitket másoktól elbeszéli hallottak. Munkájok nem volt egyéb életíráshoz tartozó datumoknál, 's históriájok csak emlékezetességek feljegyzése (*Memoires*). Illyen Bayard Lovagnak élete is, 1523 tájáról.

Első Ferencz korában az említett jobb nevelés kezdődvén, az írás szokottabb 's könnyebb is lett, 's ennél fogva a' Líga és Frondé 1.) idejében alig volt egy ember, ki maga ellátása szerint le nem írta volna, vagy az ő idejebeli történeteket, vagy a' maga életét. Amarra példa lehet *Jeannin* (1622 előtt), erre Kardinal *Retz* (1640). Ezeknek öszve hasonlításokból észre lehet azt is venni, hogy a' stylus fél század alatt mennyit haladott.

1.) Fronde, így nevezte magát azon párt, melly a' XIV. Lajos' gyermek korában uralkodó [Mazarininek ellenc volt. *St. Simon* *Mémoires*.

XIVdik Lajos alatt végtére, az emlékezetes történetek feljegyzéseibe a' tisztább időnek, 's csinos udvarnak befolyása lett, most, a' kifejezésnek ízléssel való ékesítésére minden Író vigyázott, 's a' karakterek festésén is sokkal inkább igyekeztek. Ezen uralkodás vége felé, az emlékezetes történetek feljegyzéseinek klasszikai tulajdonságai már ismeretesek lettek, 's *St. Simon* a' hisztória írása ilyen módját már legremekebbül eltalálhatta.

Az ily emlékezetességeken - kapás még a' legjobb főket is tartóztatta, erejeknek a' magasbb hisztóriai művészségekre fordításában, ámbár az arra megkívántató szükséges materiálékat, kritikával bíró vizsgálók már a' Történetíró számára egybe - gyűjtögették; a' régi és közép idők hisztóriájára, *Mabillon*, *Montfaucon*, *Petavius*, és *Lecointe*; Francia Országéra *Cordemoi*, *Valois*, *Godefroi*, 's *Laboureur*. A' Richelieu intézete által klasszikaivá lett próza, a' hisztória előadásának már elég kedvességet adhatott volna, de különben a' külföldi hisztóriákban a' való pragmatismust nem igen tudták eltalálni az Írók; Francia Országét pedig szabadon leírni a' despotismus tiltotta, mert az semmi bátor, egyenes ítéletet kimondani nem engedett.

Szabad nemes lélekkel írta - le *Mezeray* (1683 előtt) az elébbi francia Királyok deszpotaiteket, 's az igazság' kimondásáért, *megérdemlett*

Mezeraytól azt kérdezte XIVdik Lajos, miért nevezte XIdik Lajost Tyrannusnak. Mezeray alázatosan ezt felelte: Sire, pourquoi l'étoit-il? (Szire, miért volt az?) Ezzel vége lett a' beszélgetésnek! — Így, a' Bourgogneif Herceg azt tudakozta Apátur Choisytól, melly módon gondolná

büntetésül, elvesztette penzióját, melyet, mint Történetíró kapott. Az utána következett *Daniel* értette hivatala' politikáját; vagy halgatott, vagy hízelkedett: Nyomorúlt sorsa a' Nemzeteknek!

Mezeray, igasságszeretete mellett józanon is ítelt, hanem a' hisztóriai Valót nem mindenütt tudta kikeresni, nem hatott a' történetek' legtitkosb okaiba; természetes és kedves ugyan előadása, de még sem egészen klasszikai; mert a' hisztóriának nemes komolysága magasb nyelvet kíván, 's nem elégszik-meg azzal, melly a' társalkodásokban csak gondatlanul foly. Azonban ő még is elébb való Danielnél (1728). Ez, megjobbította ugyan *Mezeray*' hibáit, mellyeket a' két elsőbb franczia Uralkodó ágak' leírásában ejtett, de annál hitelenebb lett, főkép' XIIdik Lajoson kezdve, 's csak azért, hogy az Udvar despotismusának hízelkedjék. 'S a' Líga idejére jöve, ott egyedül csak a' maga Szerzete' története körül forog, 's nyelve nem ékes. *Le Gendre*, Apátur, mind feljegyzette azon nevezetes vonásokat, a' régibb franczia hisztóriából, mellyeket a' más kettő is elhagyott, 's ez által a' fáradhatatlan vizsgáló nevét megérdemlette, de előadása fáradt, zavart, 's politikai béléátásai nincsenek.

A' Történetíróknak egy más neme XIVdik Lajos alatt a' hisztóriai előadásában romános tónust

azt kimondani, hogy VIIdik Károly bolond volt. Herczeg, válaszola Choisy, azt fogom mondani, hogy bolond volt. L. Herder, Früchte aus den goldenen Zeiten des XVIII. Jahrhunderts. Wien, XII Th.

A' rang, 's ezimerek nem mentik az azokkal bírót, a' Hisztória Nemezise előtt, hogy felőiek, epen úgy, mint más emberekről ne ítéljen.

választott, 's némellyek az eseteket a' magok képzelése szerint szépítgetve festették. Így tett *Maimbourg* Jezuita (1686 előtt) 's utánnozóji *Cartou*, (1702től fogva) *Berruyer*, (1758 előtt) 's mások a' magok vélekedéseiket a' történetek' egybe-fonása közé úgy elegyítették, mint valósággal véghezment dolgokat. Így *Varillas* (1696 előtt) 's utánnozóji; ismét mások a' Hisztóriát majd nem egészen románná változtatták, mint *Saint-Real* Apáthur (1692 előtt) 's *Vertot*. — *Saint-Real* hisztóriájában (a' Velenceiek ellen való öszveesküvésről) meg van a' Románban megkívántató Egység, a' stylus sebes folyamata, melly az elbeszélés közé vizsgálódásokat rak, 's fiziognomia szerint fest. Egy rövid bévezetés a' pártütésnek okairól, eszközeiről, mingyárt a' történetekre viszen által, mellyek hozzá-adásokkal, 's a' képzelésnek teremtetéseivel egybe vannak szöve; az egész munkának oeconomiája nagy dolgok' várására kíszi az olvasót, 's a' kimenetel' minél előbb megtudhatására vágyást gerjeszt benne. De ílly romántos munkát tsak egyszer tudott írni. A' Gracchusok' egybeesküvését, Antonius, Lepidus, és Augusztusról tett jegyzéseit nem tudta költéseivel úgy egybe-olvasztani, hogy az a' hamis világosság, mellyet gyújt, egyszeribe szembe ne

Maimbourg, Histoire des croisades, 4. Vol. *Cartou* Histoire Romaine 12. vol. 4. *Berruyer*, l'histoire du peuple de Dieu. *Varillas* Histoire de France. *Saint Real*, ki francia Szallustiusnak tartatik, Histoire de la conjuration que les Espagnols formerent en 1618, contre la république de Venise. Histoire de Gracches, — de don Carlos, *Vertot* (francia Curtius) Histoire des révolutions arrivées dans la république romaine, de Suede, du Malte,

ötlenék. Ezen, a' hisztória komoly méltóságával nagyon ellenkező drámai formától *Vertot* sem egészen ment, 's nála annál inkább megcsalóbb, mivel előadása nagyon kellemes. A' Római birodalom revoluziójiban ezen módot ugyan, a' hisztóriai Való' megsértése nélkül is inkább követhette; mert az előadott történetek magok is valamennyire romános festékűek. De nem lehet ezzel menteni a' Kritika előtt a' Portugalli, Svéd, 's Malta'i pártütések' történeteiben. Ezekben, romános volta a' valóságot nagyon sérti, 's képzelete sok nem történteknek írására csábította el.

Bossuet (1704 előtt) egészen új manírt próbált. Közönséges (egyetemi) Világ-hisztóriájában, mellyet a' Korona-örökös' számára írt, az Isteni gondviselés' útjait akarta kijelelni. Merészség az emberi rövidlátástól! Ha systemája, hogy a' zsidók időszámlálását a' más nemzetekével egyeztette, sok ellenmondásra talált is, stylusát minden csudálta. Bámulásra ragadott erővel teljes igasságainak hathatós szavaival, mellyekkel fest, minden nemzetek felől ítéletét kimondja. De éppen ezen ékesszóllási előadása, 's mindent erkölcsi pontból nézése, eltévesztették vele azon nagy mesterséget, melly a' történeteket ügyesen úgy állítja-egybe, hogy azok magok magokat ajánlják, vagy útáltassák.

Bossuet után *Voltaire*ig nem volt egy történetíró is francia országban, ki epochát csinált volna, ámbár sokan írtak. *Fleury* (1723 előtt) az

Bossuet Discours sur l'histoire universelle. Paris 1681. 4e Tom. Folytatással 1730. 6 Tom.

Fleury Argentevili Prior 's Akademia Tagja: Histoire eccle-

Anyaszentegyház' történeteit egyenességgel, tiszta, egyszerű, világos, csak néhol restelkedő nyelven írta, 's ezen munka, megjelenésétől fogva mind eddig csak egy a' maga nemében. *Fleury* részre nem hajló, igazságot szerető, de nem illyenek hisztóriájának folytatója. Ezek az ő Geniejét nem tudták felfogni. *Rapin de Thoyras* (1727 előtt) Angol-hisztóriáját nagy meglepéddel fogadta a' közönség, 's azt még magok azt Angolok is sokáig igen jelesnek tartották, mivel nekik még az ideig jobb nem volt. A' Francziák megfélejtettek hibájiról, mert az addig nálok nem annyira közletről ismert Ángliáról, sokat lehetett e' munkából tanulni. Thoyrasban nem volt annyi ész, mint *Fleury*ben. A' dolgokat nem tudta jól egybe-kötni, azokat szük általlátással ítélte-meg, 's kevés ízléssel adta-elé. Ez idő tájban írta *Rollin* (1740 előtt) hasznosan tanító régi hisztóriáját, mellyeket *Crevier* (1765 előtt) folytatott. Mind a' kettő' munkája könnyen folyó, kedves, mulattató elbeszélés, de a' történetek' belsejébe való mélyt tekintést, azok helyes megítélését, sem a' Részeknek sem az Egésznek jó egybe-állítást, hijába keresed benne.

Végtére *Voltaire* hozta a' megkívántató való-

siastique 1414-ig jő. 30 esztendeig dolgozott rajta. Paris 1691 — 1722. 20. Vol. Virág Benedek két elmékedést e' munkából lefordított. *Rapin de Thoyras* Histoire d'Angleterre 1724 8 vol.

Rollin Histoire ancienne Paris 1730 — 1738. 13 vol. Histoire romaine contin. par *Crevier* 1739 — 1749. 16. vol. —

Voltaire Siècle de Louis XIV. Essay sur l'histoire générale, Tableau du genre humain, — Histoire du Parlement, de la philosophie, de l'histoire.

ságos filozofusi lelket, 's jó férjfiás eléadást a' hisztóriába. Melly Mestere volt ő a' történetek elrendelésének, 's eladásának, mutatja XIVdik Lajos Hisztóriájához írt bevezetése; ez a' remekfeszítése Európa akkori állapotjának, minekelötte Lajos, Királyi székbe lépett. Melly jelesen adja elé a' franczia arany-század míveltsége' hisztóriáját, az arról szolló fejezetekben! A' többi hisztóriai munkáji nem érnek - fel a' most említetttel, mert mind materiájik kevesebbé igazak, mind formáik nem olly klasszikai, 's azokat dramatiszálva szépítgette. Azt csakugyan meg kell adni, hogy írása csinos, méltósággal folyó, 's filozofusi lélek igazgatja. Bírnának csak gyalázóji, jelesb tulajdonságaival, úgy hibáji kárhoztatása mellett, jobb oldala' megismerésére hajlandóbbak lennének. — *Gaillard* (1766) Iső Ferencz' életében csak csinos prózája által tette magát érdemessé, mert a' munkában az emelő valóságos hisztóriai 's filozofusi lélek nincs. *Henault* (1770 előtt) mind ezekhez jobban értett, ő érett általlátással hat a' történetek' természetébe, 's a' franczia Királyok politikája' folyamatajába, hanem, mivel csak rövid rajzolatot írt (1744) pragmáját egész kiterjedésben nem mutathatta. Folytatóji, mint *Vely* (1759) 's mások nem tudták a' fontost a' nem annak vehetőtől jól megválasztani, 's több materiálékat halmoznak egybe, mint azokat jól elrendelve valóan elé-adnák. Így tehát a' franczia nemzet még mind várja olly Történetíróját, ki-

Gaillard Histoire de François I. 1766. *Vely* Histoire de France T. I. — XXX.

ben minden, a' mi a' történetíráshoz elkerülhetetlenül megkívántatik, feltaláltassék.

De, dicsekedhetik a' franczia literatura csak ugyan, két olly remekkel, mellyek akármelly hisztóriával gazdag Literaturát ékesíthetnek. Egyiket *Raynal*, másikat *Barthelemy* írta. Az Európaiaknak a' két Indiákon való megtelepedések' történetei, Raynaltól, filozofiai lélekkel vannak felfogva, a' bámulásig mutatja benne a' legritkább és sokféle nemű ismeretek' gazdagságát; a' szinte álnézhetetlen tárgyat, ha nem mindenütt huzomos kritikával is, jól megvizsgálta. Ezen

R a y n a l *Histoire philosophique et politique des établissemens, et du commerce des Européens dans les deux Indes.* Paris 1781 vol. 2. — Raynal szül. 1711 megh. 1796. Említett munkájában eléforduló több szabad mondásaiért a' Párizsi Parlament pert indított ellene, hazáját elkellett hagynia és II. Friderikhez, kit ugyan ezen munkájában erősen megtámadta, folyamodott. A' koronás Böles megkülönböztetéssel fogadta 1781. Raynal nem akarta magát az udvari etiquette szerént bejelenteni, 's a' Király tehát maga hívatta. 1785ben megengedettett néki a' visszatérés, de úgy hogy Párizs' környékein magát ne mutassa. Utját Anglián 's azután Helvetzián keresztül vette. Helvetziában engedelmet nyert, hogy Fürst, Stauffach és Melchthalknak, mint a' szabadság szerzőjinek Arstaff szigetén a' Lucernai tö mellett, emlékkövet állithasson, 's arra ezen feljülírást tette: *Obeliscum hunc C. Th. Raynal, natione Gallus, proprio sumtu erigi curavit.* Születése helyére érkezvén St. Geniezbe, ott egy betegházat építtetett. Később a' Nemzeti-Intézet, Tagjává tette, 's felvételekor érdemeit magasztaló beszéddel fogadtatott.

Barthelemy szül. 1716 megh. 1795. *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce, vers le milieu du IV me siècle avant l'ère vulgaire* Még: *Voyage en Italie par M l'Abbé Barthelemy, publié par Serieyes* Paris 1801.

nagyon érdemes munkáról, máshonnan ezeket kell ide ragasztanunk. Mingyárt megjelenésekor (1773) nagy figyelmet támasztott, 's rövid idő múlva hússzor nyomtattatott-ki. Méltó lévén irigylésre, hamar támadtak gyalázóji. Mivel egy ilyen nagy munkához nem találhatott ő maga minden materialét, kéntelen volt azokat, dologban jártasoktól szerezni, 's ennél fogva az a' hír eredett, hogy ő magát tsak idegen tollakkal czifrázta-fel, 's a' felöltöztetésnél egyéb érdeme nincs. De a' plánum 's annak kivitele valóban az övé, ha a' materiálékat másoktól kapta is. Ezek iránt sokszor kikérte barátjai' ítéletét, 's talán ennél fogva csapodárkodott a' gyanú. Hanem az igaz, hogy nem minden datumai hitelre méltók. Azonban az Egészet véve a' munka nagy becsü, 's az a' merészség, mellyel az emberiség gyalázatos letapodóit megtámadja, örök tiszteletet érdemel. Raynal stylusa sok helyeken elragadtatásig szép, de néhol dagadozó is, 's declamatóriai, ezen félre csapások mellett sok helyei a' hisztóriai előállításnak valóságos remekei.

Egy tiszteletre méltó bölcsek csendes maga megvonásában dolgozta-ki *Barthelemy*, az ifjú Anacharsis' Görög-Országi útazásait. E' munkájában, mellyel tanultsága' 's ízlésének örök emléket állított-fel egy vizsgálódó lelkü ifjú Scythát útaztat keresztül a' görög halhatatlan földön, 's azt a' Görögök szokásiról, polgári alkotmányokról, vallások, tudományaik, művészségeikről beszélteti, a' tiszteletet érdemlett nemzetnek Nagy Sándor ideje előtt volt virágzó korából. Talán soha se jelent-meg ily munka, mellyben annyi alaposság, annyi kedves könnyűséggel egybe-kötve volna. 1757ben fogott hozzá, 's 30 esztendeig

szüntelen azon dolgozott. Már elvégezte volt, de a' szemérmes férjfi nem bírhatta magát arra, hogy kiadja, 's talán még azon taps, mellyel, egy Idő - szaki Írásban próbául közre - bocsátott szakaszai vétettek, se indították volna a' maga által csak *szomorú compilatió*nak nevezett Egész' kinyomtatására; hanem Herczeg Choiseul, az ő szeretett barátja, meghalván, szívének szüksége lett enyhülés' keresésére, 's azt munkája' megismertetésében kívánta fellelni. Már ekkor 70 esztendő volt, 's még sem ismerszik - meg az öreg keze a' nyomtatás folytában általa hozzá adott Arisztipp, Pindar czikkelyekben. Az első kötet már ki volt nyomtatva, midőn új rettegés szállotta - meg, 's elbútt, hogy kéziratjával fel ne találhassák nyomtatóji. Végtére neki bátorodott 's a' hetedik 's utolsó darab is 1783ban megjelent, *Barbier du Bocage* Atlászával. A' munka olly kedves lett, hogy nem sokára egymás után háromszor kellett kiadni, 's minden jelesbb Európai nyelvekre általtétetett. Egy ritka becsü munka, mellyben nyelv egyszerűsége, eladás mestersége, 's kritika egymást felváltva emelik.

A' hisztóriai Íróknak ismét egy más neme, időkorok' erkölceit 's szokásait festegette, 's ha nem egészen elégíthetnek is ki ezen dolgozások, de még is oktató, 's a' világnak mély ismeretével magához vonzó foglalatjokra nézve, becsesek. *Toussaint* a' maga ideje kora szokásait egyenes lelkü bátorsággal rajzolta. *Düelos* XVIII dik szá-

Toussaint Les moeurs. 1748. *Éclaircissements sur les moeurs* 1762. *Düelos* Mémoires sur les moeurs du XVIII me Siècle. Histoire de Louis XI. 1745. Mémoires secrets sur les régnes de Louis XIV et XV.

zadjából sok emberisméretet lehet tanulni. XIdik Lajos' Hisztóriájában Tacitust utánnazta, de nagyon elmaradott példányától. XIVdik és XVdik Lajos uralkodásaik' hisztóriájában tiszteletre méltó egyenességgel írt. Úgy vala ő is mint Racine és Boileau, franczia Országi történet-író, eszteni-dei fizetéssel, 's ezt nem akarván, olly híjába húzni, mint amazok; dolgozott e' munkán, de életében nem akarta, minden unszolás mellett is kiadni. „Nem akarom magamat, mondá, egyenes írás által szerencsétlenné tenni, sem hízelkedéssel megvetésre méltóvá. Kötelességemet még is teljesítem. Maradékaink meg fogják ismerni, millyenek voltak Eldödeik.” E' munkája csak 1791-ben jelent-meg. — *Mercier* Párizs' rajzolatjaiban eleven vonásokkal festette ezen városnak mindennapi történeteit.

R O M Á N.

A' régi Literatura' új felébredése idejében, a' francziák közt még a' Lovagrománok voltak divatban, 's mivel Iső Ferencz (1515 — 1547) a' lovagi szokást nagyon szerette, az által, annak már elfelejtett tónusa újra kedvességbe jött, 's tartott IIdik Henrik alatt is (1547 — 59). A' csínos világ tehát leginkább csak a' Lovagromán olvasásában gyönyörködött. Ez annak írására serkentette az Írókat, kik az olvasók' kielégítése végett régi Lovagrománokat újra kidolgoztak, újakat írtak, 's egészen a' hajdani kor' stylusában, úgy hogy munkájik a' klasszikai literaturával va-

Mercier, Tableau de Paris 1781 — 89. 12 vol. (An 2440 réve, s'il en fut jamais — Bonnet de nuit. 's tt.

ló ismeretséget legkevesebbé sem mutatták. Hanem a' lovagiság' elmúltával az ílly Románok is unalomba jöttek, a' mit II. d'k Henrik szerencsétlen turnírozása okozott.

Még ennek virágzása utolsó idejében *Rabelais*, Gargantuája által a' gúnyoló románt hozta szokásba 1553. Az a' kedvvel fogadás, mellyel ezt a' közönség olvasta, több utánozókat szült, kik munkájikba mindenféle csínatlanságokat, otromba tréfákat, tudományt 's ostobaságot, 's minden, a' mi szent, az ellen való gúnyolásokat raktak. A' Liga idejében volt szentegyházi perlekedések nyújtottak nekik legtöbb tárgyakat, 's ó, új Testamentomot, papokat, sacramentumokat, még szinte idétlenebben csúfolták, mint a' Lutherre 's Calvinra írott szatirák. IV. d'k Henrik (1589—1610) királyi székbe léptével a' tárgyak is elenyésztek, 's el, az ílly gúnyolásban gyönyörködés is. A' *lovagi* helyét a' *gúnyoló*, ezét most a' *pásztori* román vette - el. Így bódorog az ízlés külső befolyásoknál fogva.

IV. d'k Henrik' uralkodása' utolján, a' Spanyol Literatura kezdett a' Francziára befolyjni. Párizsban módi lett Spanyol Költöket olvasni, tanulni 's utánnazni. Montemayor híres pásztori románja, Diana, mustrája, Honore d' Urfé, Asztrea nevű pásztori románt írt (1625). Bár melly unalmas is ebben a' költés, sentimentálitása fárasztó, még is akkor semmi hozzáfogható nem volt, tetszetek a' csinos elbeszélések, 's ezek minden előbbi románokat feledékenységbe hoztak.

Ezen ízlés is kevésbé tartott, 's miolta *Calprenede*, (1663) *Gomberville* (1674) a' hősi román-

Calprenede megh. 1663. Románjai: 1. Sylvandre, 2. Cas-

ban próbájkát tették, nem talált se az író, se az olvasó ennél szebbet, főkép midőn *Scudery* Asszony XIVdik Lajos alatt talentumát arra fordította. Ezen munkák annak köszönik tapsal fogadtatásokat, hogy nemes czéljok erkölcsi volt, a' virtust pathosszal ajánlották, a' képzelő erő gazdagon játszadozott, a' jelenések hirtelen változtak benne. Interesszét, sok akkori időbeli híres személyek' rejtett festéseik által nyertek. De annál kevesebbé lehet megelégedve velek a' művészség. Hőseik nagysága, virtusa, szemérme feljülhaladja a' természetet, untató metafizikai értekezésekkel fárasztanak, esetek esetekre halmoztatnak, mellyekből kiszabadulni nem lehet, bonyolodások fonatnak beléjük, mellyeknek egymáshoz kapcsolások nincs. Nem sok idő mulva megvetésbe jött ezen messzevitt heroizmus' üresége, a' galant udvari nyelvnek fáradt ismétlése, annak szüntelen mentegetéseivel, hogy ha elég galántúl nem beszélnének. Majd az ilyen románokba eléforduló kegyetlenkedve begyeskedő Szépnek lábaihoz rogyott, nevetséges kétségbeesésű Hős síránkózó sopánkodásai, 's az idealizált karakterek fel se vétettek, mikor *de la Fayette*

sandre, 3. Cléopatre, 4. Pharamond. 'S a' mi Báróczynk ezt fordította! Literaturánk fényesbb idejében, (ha csak ugyan lesz az) fordítása csak a' nyelvért fog kedves lenni, Gomberville 1. Poxandre, 2. la Cytherée, 3. la jeune Alcidiac. Magdaléne de Scudery 1. Clélie, 2. Artamène ou le grand Cyrus, 3. la promenade de Versailles, 4. Ibrahim, 5. Almadie 8 vol. 6. Celinte, Mathilde, 8. Des conversations 10 Vol. — La Fayette (Grófné) 1633 — 1693. Háza az akkori tanulttak' egybe-gyülő helye volt. 1. Zaide. 2. Princesse de Clève.

Asszony ezen hősi kolosszokat miniatürképecskékké változtatni elkezdette.

La Fayette, (1663) rövid érzékenyítő költséket adott - ki, a' Spanyol elbeszélések módjában. Ezek feltalálásaiban a' mindennap előfordulható történetekhez tartotta magát, igyekezett a' természetet híven követni, 's így apró elbeszélései, rövidségek, a' tettek' megtörténhetősége, 's az előadás' kedvessége által közönségesen tetszetek, 's a' sok köteteket bétöltő előbbi hősirománokat elfelejtették. *Segrais* *) segítségével nagyobb románokat is próbált írni, mint *Zaide* 's a' *Cleve-i Herczegné*, mellyek, nemekben a' legelső eredeti, 's magokhoz vonzó költemények voltak, tele szerencsés, való festéseivel a' szenvedelmeknek, 's az Egészen keresztül, az előállításnak magával megegyező menete van. Nyomaiba léptek más két asszonyok, Gróf *Aunay-né* (1705) 's *de la Force* Asszony, de ezek románjaiban se planum, se költés, stylus, se az ő mustrájok szerencsés rövidsége nincs, 's rég el vannak felejtve. *Zaide* 's a' *Clevei Herczegné* olvasása pedig, mint epochát tett munkáké, most is gyönyörűséget okoz.

Ezen asszonyok' románjaiban a' való hisztória teménytelen sok költsékek közé van elegyítve, 's általak a' hisztóriai román, 's a' történetek' romános feljegyzése jött szokásba. A' régi, közép, új világ híresebb nevei, férjfiaké 's Asszonyoké (mint *Pindar*, *Corinna*, *Horatz*, *Tibull*, *Heloíz*, *Abaleard*, *Buorgogni Mária*, *Buorbon*, *Coligny*, *Türenne*, *Colbert*) lassanként romános

*) *Segrais* Francia Költő volt.

felczipfrázással dísztelenítették, annyira, hogy utoljára a' hisztória szentsége iránt szinte minden érzés elveszett, 's még híres Történetírók is félre hagyták magokat vezetni, mint *Saint Real*, *Vertot*, 's a' Való közé költést elegyítettek, nem átalva a' hisztória' méltóságát kéj szerint hozzátételekkel kicsinyíteni. Ezen könnyelmű játék a' hisztóriai Románokkal a' XVIIIdik Század' végéig tartott, mikor osztán megismerték, hogy románt és hisztóriát el kell választani, 's így a' hisztória' megkorcsosítása ritkábban történt.

Spanyol elbeszélésekből Scarron is (1660 előtt) néhány kiválasztott helyet utánnazott, *komikai* románjaiban, mellyek a' feltalálás és kifejezés egyenetlensége 's alacsonsága mellett is, tűrhetőbbek voltak, mint a' hősi románok fás szerelmeskedései, 's hidegvette egybebonnyolításai.

Most jelenék - meg *Fenelon* Telemakja, melly legelsőbbszer gerjesztett ideát a' politikai románokról. Egy oldalról sok híja volt munkájának,

F e n e l o n (François de Salignac de la Motte) szül. 1651 megh. 1715. Nevelője a' Francia korona-örökösnek, azután XIV-dik Lajos, ki őt ellenségének nézte, ámbár ő volt legjobb barátja, csak hogy udvarától távol legyen, Cambrayba Ersekké tette. Ellenségei a' Quietismussal vádolván, megtiltotta unokájának, ki Fenelont, mint Tanítóját, indulatosan szerette, a' vele levelezést. Mikor Telemak, Írója akarhatja 's tudta nélkül megjelent, a' Király a' leghaládatlanabbnak tartotta. Mert Calypsót Montespánra, Eucharist Mlle de Fontange-ra, Antiopét a' Bourgogni Hercegné-re, Protesilast Louvois-ra magyarázták, 's így Idomeneus alá Jakab Királyt, Sesostris alá pedig magát XIVdik Lajost rejtve gondolták. A' Király csak unokája halála után, midőn nevelőjétől kapott leveleit nála megtalálták, ismertemeg voltaképen a' tiszta-lelkű Fenelont. Lajos a' levele-

hogy epikai remeknek vétessék, másról nézve a' legtökéletesebb románnak több tulajdonai feltalátatnak benne, 's per támadott felette, mellyik neméhez számláltassék a' poézisnek. De a' Szerző vágyása, nem Hómér, Virgyíl, vagy akár melly más román Író koszorújának elnyerése volt, hanem hogy Nevendékjének a' Bourgogni Herczegnek kezébe, mesék helyett, mellyekkel előbb haszon nélkül mulatták, olly költeményt adjon, melly lelkét és szívét a' régi világ példányai után nemesítse, 's neki a' Rossz' elkerülésére intéseket mutasson. E' cél szerént se románt, se hősi költeményt írni nem akart, hanem szép példákkal tanító munkát. De melly nagy becsét tudott ennek az író magas lelke, 's nemes szíve adni. Úgy a' mint ő kidolgozta, e' könyv nem csak az ifjúság, nem csak egy ifjú Herczeg számára való lett, hanem inkább minden rangú, nemű, idejűek könyve — az egész emberiségé. Mint méz és tég, foly a' leg nemesbb morál a' munkának bölcs személyei', hősei' ajakiról, kiket Dauphinjének előállít, 's úgy is cselekesznek, a' mint beszélnek. Szeliden 's gyengéden foly - egybe a' bölcsesség a' tanúsággal 's példával, az egyszerűség hallatos 1.) kellemes nyelven beszélve; filozofijok nem öli - el a' szívet szárazsággal, sőt inkább éleszti azon mindég mosolygó köntössel,

ket olvasta 's — elégette!! Bár minden korona - örököst egy egy Fenelon nevelhetne! Ő a' legtiszteletre méltóbb ember volt. Telemak fordítása, Gróf Haller Lászlótól, nálunk mindenkor becsben marad, ámbár a' magyar Stylistica feljebb emelésében, a' Haller nyelve is változást fog kapni.

1.) Hallatos, Sonorus. L. Párizzpápai.

mellybe az bájlólag öltöztetve van. Nem mester-ség adta e' felkentséget, hanem a' Költő tulajdon nemes szívének édes szabad ömledése. Nem könnyen tudta az ész és szív meg annyi ajándékival bíró Szerző-is, képzelő erejének, 's a' régiség ismeretségének olly hasznát venni mint Fenelon. Még is illy, ötet szerencsére érdemesített munkáért, üldözés' fergetege vonódott fejére; olly magyarázatokkal feketítették némelly helyeit, melyekről szíve semmit sem tudott, 's illy ráfogott vétkéért az udvartól elküldetés lett jutalma. De csakugyan a' későbbi idő még Lajos előtt is ártatlannak találta, 's Telemakja a' francia Literatura virágzó kora' egyik legszebb emlékének megismertetett.

Ezen felséges munkát *Ramsay* Cyrus útazásai-ban, *Terrasson* (1750) Sethos nevű románjában utánnazta, de egyik se tudta annak szépségét elérni. *Ramsay*, (1686 — 1743) mutatja ugyan néhol Fenelon ihletése szelid lángjának egy egy szikrá-ját, de megterhelte munkáját a' sok tudománnyal, reflexiókkal, 's ezek között a' szívet csak kevés-sé melegíti. *Terrasson*, helyenként sok nemes beszédeket, tiszta megjegyzéseket szőtt munkájába, néhol oktat 's természet tudományára tanít, de az Egész nem ragad - el egy édes megcsalatasba, 's ezért költeménye nem nagy kedvet lelt 1.)

1.) Így járnak azok mindenkor kik a' Genienek tüzetől felhevi-tetve lángot kapnak, de magoknak Geniejek nincs. A' fe-lét, virágát szedik-le a' munkának, 's a' Valóról, melyet épen érteni kellene, megfejeltkeznek. A' valóságos Genie lelkének büszkén felleng villámá, megveti az utánnazást, 's inkább más útra vág, minthogy a' már jelesen kidolgozot-ton újra időt töltsön. Ha veszen is más Írótól, az ő e-

Le Sage, kezdetté végtére (1747) a' jobb francia románt, mellyet polgárinak lehetne nevezni. Launával 's egybebonyolításokkal gazdag spanyol eredeti darabokat nemesített meg, magának egy tulajdon kellemű manírt teremtett, mellyben ötöt még egy más román-író sem értefel. Egy a' maga nemében. Emberi természet ismeretéhez nagy talentuma lévén, híven festi a' karaktereket, szokásokat, 's rajzolatjaiban mindenkor mintegy ismerősök között leljük magunkat. Ezen elsőség teszi vígjátékait is jelesekké. Illy tulajdonságai által románjai, 's főkép, *Gil Blas* igen kedvesek lettek. *Marivaux* (1763) a' szívnek ezen metafizikusa, versentírt vele *Mariannéjában*, a' helyhezések interesszéje; világ 's emberek ismeretére nézve, de még is azon külömbséggel, a' mit mesterség 's természet magok

gész munkájának más életet, lelket, ad. A' Kiadó' jegyzése.

Le Sage (1677—1747) 1, *Le Bachelier de Salamanque*. 2, *Gilblas de Santillane*. Paris 1747. 4 Vol. (ezen jeles Románt Prof. Szabó Sámuel (most Tordán) még 1809-ben akarta fordítani, mikor olvasásra neki által ádtam. De nem találván módot annak kinyomtatására, abba maradt. Említeni kell ezen buzgó Hazánkfiának csak igyekezetét is, mert ha a' ki nem nyomtathatástól nem kell vala tártani, annyi volna, mintha a' munka már kezeken forogna. Így nem kaphatnak nálunk sok igyekezetek életre! Ezt nem épen egy román' elakadásáért mondjuk, hanem mennyien nem vonják magokat elkedvetlenedve vissza, midőn látják a' közöttünk uralkodó indifferentismust. Mozgás és serkentés érleli és virágoztatja az elméket). *Le Sage* több románjai: 3. *Le diable boiteux* (magyarul is meg van egy része) 4. *Guzman d'Alfarache*. 4. *Nouvelles aventures de Don Quichotte*. 6. *Roland l'amoureux*. 'stt. — *Marivaux* 1. *Marianne* 1738. 2. *Le paysan parvenu* 1747. 3. *Pharsamon* 1737.

között hagynak. Marivaux nagyon piperéskedő, mesterségesen erőlködő, Le Sage a' természetinek eléállításában könnyen boldogul, a' hol amabban talentum 's lélek hallatja is magát, még se vonz ott is magához, sőt erőszakkal eltekert 's kényeskedő neologismusai sértik a' tiszta ízlést, 's minden gondolatot metafizikai módon széllyel szedgetvén, azzal Pedantnak mutatja magát, kiből megütközünk. Még is románjainak belső fontos foglalatja nagyon segítette, a' gazdag fantaziájú Abbé *Prevot d' Exilesnek* költeményei hibájit felfedezni, mint különben történt volna. Prevotnak is meg van ugyan Le Sage érdeme, hogy t. i. az elébbi idealizált hősi-karakterekről a' valóságos világban lévők' festésére tért, 's Prevot, Richardson románjainak francziára fordítása által az előttünk lévő világ' rajzolatjaiban való gyönyörködést megállapította, de tulajdon munkájiban nincs plánus rendje, nincs egy bizonyos célhoz vezető folyamat Egysége. Nem gondolva a' már egyszer elkezdett úttal, a' véletlenségnek engedni által magát, akárhova ragadja is az, megfeleltetve azon személyekről, kikkel bennünket már interesszálni kezdett, mind untalan más újakat ismertet-meg, 's így személyeket személyekre halmoz, egy karakternek is egész kifejtése nélkül. Nagyon színénjáró, 's még osztán e' mellett felette komor, búkban-süllyedező, ámbár erkölcsi becsére nézve gazdag. 'S ez utolsó annyival tiszteltebb volt, mivel költeményei azon időben je-

Prevot d' Exiles 1. Mémoires d'un homme, qui s'est retiré du monde 1735. 7. Vol. 2. Histoire de Cleveland. 1734. 3. Le Doyen Killerine. 4. Mémoires d'un honnête homme.

lentek-meg, melly a' buja ifjabb *Crebillon* erkölcstelen románjait ehes-mohósággal elnyelte. Ezében, se a' feltalálás, se interesszé, se stylus nem vonzott, hanem a' Cynismusnak, 's megcsaló gyönyörködésnek (kénynek) hízelkedett. Ez vala szerencsétlenségre az akkori udvarnak, XV-dik Lajos alatt, gyalázatos tónusa. Mihelyt ez elmúlt, *Crebillon* (1707 — 1777) is megvetésbe jött. Az erkölcsök nem lettek ugyan későbbben is tisztábbakká, de legalább az illendőség' színét felvették, 's így *Crebillon*nak már csak olvasása, 's neve kimondása is gyalázat leve; ezért hát a' kicsapongó természetű csak titokban olvasta. Ennyi befolyása lehet az Udvaroknak a' több emberekre is, 's bár tudná minden Fejedelem annál mélyebben érzeni, hogy neki minden Jelesben a' legszebb példát kell adni.

Az erkölcsiséggel ugyan *Voltaire* (1694 — 1778) sem igen sokat gondolt, kinek románjai épen azon időben jöttek-ki, de ő még is a' zabolátlan-ságnak ama tanítójához képest, a' morálnak komoly tanítója, 's mi az *Voltaire* mellett az élet-bölcsessége' tanításában, mint elmarad, mikor ez, az elméskedést örökké meg örökké csillogni hagyja. Ha bár *Voltaire*, románjaiban idegen materiákat dolgozott is ki: *Zadigban* sok helye-

Crebillon, Fija a' *Tragikus Crebillon*nak. 1. *Le Sopha*, Conte moral (asszonyi képek festésének botránkoztató galériája) 2. *Tanzai et Neadarné* (ezért a' basztillba vitetett, 's egy ideig ott ült) 3. *Les égaremens du coeur, et de l'esprit* (Idejekora erkölcstelenségének tüköre). 4. *Ah quel conte* 's tt.

Voltaire, jelesebb románjai: 1. *Zadig*, 2. *Candide* (magyarul is) 3. *L'ingenu scarmentado*, 4. *Micromegász*, 5. *Memnon*.

ket Ariosztóból; az Ezer és egy éjtszakából; Micromegászában, ha Gulliverből vette is ideáját; Ingenu-jének főbb helyhezéseit *Duclos* Báró de Luczéből, 's tt. még is az Egész az övé lett, 's az a' manír, mellyben dolgozott, az a' filozofusi lélek, az a' magával elragadó lelkes vagdaló stílus, 's Geniejének az a' titkos ereje, 's követhetetlen játéka, csak egyedül az ő tulajdon elsősege. Ő a' legtávolabb látszó tárgyakat is magához közel tudja hozni, 's visszasságok által bámít. *Candide*, mint az optimismus legelmésebb gúnyolása mindég kedves lessz; *Zadig* közönségesen fog tetszeni, mivel ebben enyelgő 's lelkes rajzolatokkal szünetlen mulattat; *Ingenu* tele lévén érzékeny festésekkel, az élet valójelenésivel, talán remekje volna e' nemben, ha abba némelly csínatlan kétértelműséget, 's illetlen tréfákat ne elegyítsen 1.) Ha a' többi románjai nem érnek is fel az említettekkel, még is jobbak másokéik legtöbb darabjaiknál, 's az idők folytában minden jó ízlésű embernek lelkes mulatságára fognak szolgálni.

A' *Voltaire*-i románokkal egy időben jelentek meg *Rousseau* költött elbeszélései, *Julia*, vagy az új *Heloíz*, 's *Emíl*. Úgy látszik, hogy a' *Genevai* polgárnak *Heloíz*ájában az elbeszélések inkább csak olly fonal, mellyre ő hasznos tanúságokat 's filozofiai vizsgálódásokat akart kötni, úgymint: az olvasásról, falusi élet' örömeiről, kettős-viadalorról, 's önnön gyilkolásról. Külömben a' művész-

1.) Székely szóllás. Maros-székben, a' két volna elkerülésére. *Jean Jacques Rousseau* (1712 — 1778) 1. *Julie ou la nouvelle Heloise* 1761, 6. Vol, 2, *Emile, ou de l'education* 1762, 4. Vol,

ség, se a' feltalálással, se a' plánum rendes kivitelével megelégedve nem lehet. Néhány levelek, a' kifejezés erősségét 's melegségét véve követhetlenség, 's az ideáknak azt a' legnagyobb rendetlenségét, melly a' szerelmes szenvedelem legingereltebb grádusát mutatja, tekintve, bámulásra méltók, de kár, hogy néhány illy mély megrázkodtatással magokhoz vonzó helyeket, hideg messzeszökések, fellázasztó paradoxok váltának fel. Román formában írt Emíljében azt akarja, hogy a' nevelés mindenben természetes legyen. Bár melly kicsapongók is némelley helyt arra vezető jóvaszlásai, még is megérdemlik ki-rekesztések mellett, hasznot hozó szíves felvételeket. A' mit Emíljében a' fényűzésről, Játékszínekről, 's idejekorának sok balítéleteiről mond, az felséges. Stylusának melegsége, 's az ő tulajdon magától teremtettt ékesszóllása, annyira lángokra lobbant, hogy a' művészség a' maga kivánságainak ki nem elégítését is hajlik elengedni.

Marmontel erkölcsi elbeszélései (contes moreaux) tetszenek ízléssel teljes, kedves előadásokért. Tónusok könnyű 's e' mellett még se gondatlan, az írásmódja nagyon tisztált. Jól érte ahhoz mikép kell a' karakternek legmélyebb vonását kifejezni 's vonzóvá tenni, 's mind azon eszközöknek csínosan tudta hasznát venni, mellyek az egyszeribe béeső, tettel teljes sebes dialogusokat az olvasók előtt kedvessé teszik. Béhat

Marmontel (1719—1799) 1. Contes moreaux 1763. 3. Vol. 2. Belisaire. 1766. 3. Les Lucas 1777. 2. Vol. Az elsőbket magyarrá elebb Bároczy, azután Kazinczy, inkább az Eredeti' lelkében. Az Inkászok készen vannak a' fennebb említett Professor Szabó Sámuelnél kézírásban.

azoknak érzésekre, 's az által gyönyörködtetve tanít. Szerencsés a' szokások' festésében is. De, általában nem igen 's nem mindenütt értvén azon mesterséges egybe-bonyolításhoz, mellynek kimenetele' megtudhatásáért égve vágyni kezdünk, Inkászaiban 's Belizariusában e' hibája főkép' megvan. Nincs ezekben feltalálás, egybe-bonyolítás, sőt itten stylusa is kénszerített; az előadásban egyformaság untat, a' festett karakter sokszor ellenére van az emberi természetnek. Hellyel közzel sok tanúság van bennük.

Duclos (1772) románjai épen csak pszichologiai megjegyzések' írásba foglalásai; általában szárazak, fásak. Még a' gyönyörűségekben csapongó világot se tudja jól festeni, pedig abban élt; annál kevesebbé értette erkölcsi vizsgálódásai elevenítését, mert azok minden tűz 's lélek nélkül vagynak. Nálánál inkább eleget tett *Florian* (1794), apró elbeszélései kellemeivel 's nagyobb románjaival a' számosabb seregű olyan olvasóknak, kik csakugyan egyszersmind erkölcsisen is akarják magokat a' könyvekkel mulatni. Egy részben kielégítette a' Hozzáértőt is, főkép Esztelle nevű pásztori románjában. De genialis teremtésig egy munkájában se emelkedhetett e' nemben.

A' XVIIIidik Század' szép Literaturája a' szép Nemnek is köszön néhány kedves költéseket. *Tencin*

Duclos (1707 — 1772) 1. Histoire de Mad. de Luze, Acajou et Zirphile. 3. Les confessions du Comte de . . . 4. Mémoires sur les moeurs de ce siècle.—

Florian. Lásd Erdélyi Muzéum, IVdik Füzet lap. 110.

Claudine-Alexandrine de Tencin (1681 — 1749) már öt esztendeig volt Klostromban, Fontenelle kérésére a' Pá-

(1749 előtt) *Fontaines* (1730 előtt) *Beaumont* (1760) asszonyok munkái, csinos érzést mutatnak, 's ingert tudnak gerjeszteni. Madame de *Grafigny* (1758) nem szerencsétlenül írta a' legelső, levelezésekben költöttrománt. Madame *Riccobini* (1792) olly jól találta a' nagyobb sereg' tónusát, hogy lélekkel 's ízléssel írt románjait sok ideig a' francia olvasó világ mintegy elnyelte, 's általak könyvárosokat gazdagított. Madame de *Staël*, ez a' lelkes 's gazdag fantáziájú Íróné, nem kevés dicséretet nyert; ő ismét visszatért Rousseaunak inzulatos, szenvedelmes nyelvéhez. Ha azt, a' mit ez által elérni kívánt, nem mindenütt érte is el, a' csinosb társaságokban uralkodó tónus festésében igen szerencsés.

DÖBRENTÉI GÁBOR.

pa kibocsátotta. 1. Le Siege de Calais. Mémoires de Comminges. 3. Les malheurs de l'amour — Marie Louise de Pelard de Giory Gróf Fontaines felesége. La Comtesse de Savoye.

Madame Beaumont 1. Lettres du Marquis de Roselle. 2. Tableau fidele des courtisans du jour's tt.

Françoise d'Issembourg d'Happoncourt, de Grafigni felesége: Lettres peruviennes.

Marie de Mesieres épouse de L. Riccobini. 1. Ernestine. 2. Le Marquis de Cressy.

A' FORDÍTÓ, MÁSOLÓ, AZ ELŐTTE LÉVŐ
ÉREDETI SZÉPHEZ.

(Tresztyián, Zarámban, Septemverb. 1815.)

Melly Isten adta Néked e' Diesöt,
E' Szepet! oh te édes részegítő!
Mi telj az, a' miböt 'te olly sok
Hülömböző szép tárgyakat külömb
Varásló oldalról festegetsz,
Szint adva 's fényes kecsesel ékesítve,
Kikapsz, repitesz engem önnmagamból
Szent érezésid' lángolásival;
Olyakra fejtéd lepve lelkeset
A' mellyeket magától észre nem vett,
És benne léte' voltát nem tudá.
Eszébe nem jött mind azt egybe-fűzve
Meg nem szokott alakba tenni Egyé.
Te, mint aczél szikrákat a' kovából,
Úgy kénszerited másban is kioldni
A' felfogásra és megérthetésre
Képes tulajdonát a' tiszta Esznek.
Ezerszer áltolvastam a' Szabást,
Tudom miben áll volta a' Művésznek,
Hogy ő teremtsen, 's olly tisztára hozza!
A' fényesen elévett képeket,
Hogy semmit el nem venni, és hozzá nem adni
Szabad ne legyen megsértése nélkül.
Ha így ragyoglik a' fény Ideál,
A' melly öröktől fogva szép az észben,
Mert egybe-tartja a' harmóniát,
A' lelket önnmagát szent reszketésbe
Lobbantja és csudálkozásra hozza,
Hogy ő magában mit rejt, mit tereml.

Nekem veled hibáznom is szép,
 Hibám' dicső ragyogtod elfedi,
 Nekem, hogy a' természet értne adta
 És érzelem mind e' sok szépeket
 Elég elég csudálni tudnom.

Heven peregnek arczomon nekem
 Az észbe megnyílt Legdicsőbb után
 A' szépre lángzó Fancia *) könnyei,
 Hínyomva vágyó mejje' belsejéből,
 A' rontva repdeső időn mosolygó
 Ceciliáját nézve Rafaelnek.

A' menybe, mellynek fényes tájiban
 Te fenn lebegsz, a' képzelet' hevével
 Tolyongva felreppent ész' szárnyain,
 Körülragyogva fürtöd csillagokkal,

*) Francesco Fancia, Képiró, Bolognában lakott. Sok szépet hallván Rafael felől, vágyott azt látni, de öregsége nem engedte, hogy Rómába menjen. Megelégedett hát, leveleiben jelenteni Rafaelnek iránta való tiszteletét. Rafael felelt, 's több esztendőkre nyúlt a' levelezés közöttök. Ez idő alatt Rafael elkészítette Szent Ceciliának általa hiressé lett képét, 's épen az egyik Bolognai templom számára. Elküldötte ezt Fanciának azon kéréssel, hogy a' képet a' templomba ő tegye fel, 's ha — ezt tevő e' mellé leveleiben a' Genie' modesztliájával — ha valahol azon hibát venne észre, azt jobbitaná. Fancia dobogó szívvvel bontotta fel a' bepakolt képet, 's reszketve várta Rafael' festését valahára láthatni. Előtte állott már Cecilia, 's — Fanciát a' bámulás' megdobbantása fogta el. Szemeit könnyek borították „Én már így megvénültem, kiálta utoljára fájdalmasan, éjjel nappal törekedtem, 's még is mi vagyok ehhez képest.” Fancia melancohliába esett, 's többé nem merte ecsetjét kezébe venni. Nem sokára meg is holt. — Munkáji nem maradtak fenn, de ezen gyengéd érzés halhatlanítja.

A' ki ezt érzi, mert ezt inkább érzeni, mint érteni kell, örvendjen magának. Vagy Művésznek született az, vagy legalább nem lessz magát messzevető, ha munkáját a' Genie teremtséivel egybe-hasonlítja.

A' Mennybe részegedve álmodom
 Magam 's az onnét általad lclángzott
 Sugárokön szédclgvc jár szemem.
 Csilláma lelkednek magát lövelli
 'S lobogva terjeng 's ég világa,
 Álom takartta századok' homályit
 Tündér veszövel álhasitva.
 Úgy vagy te itt, mint a' rémitve csüggö
 Fellegzetek setétein keresztül
 Az ég ürén lerezcent égi villám,
 Bár vissza téged' úgy adhassalak
 Tulajdonid véknyabb festésiből
 Hogy semmi el ne vesszen, 's úgy öncsem
 Még, bájadat nem ismert nyelvbe által
 Csak ritka Érezöktöl érthetö kecsed',
 Hogy olly tükör lehessen a' hiv másolás,
 A' mellybe a' lebegö Grátzia
 Láthatva önmagát mosolygjon
 Viszont teremtett szép vonásain.

De m'ért ragad csudálás, hév örömré
 E' nékem édes Honnyban olly kevés szivet!
 Az Alkotás' legszentebb képinél is
 Az Istenit nem érzi, söt kaczagja.
 Mélyen merülve úsz 's ömleng hevem
 Reszket, 's kívánja a' Szép' terjedését,
 'S midön kibülve jár és néz körül,
 Itt pusztá minden,
 El vagy te veszve a' Művésznek oh Honny!
 Te büszke Róma egykor 's az se többé,
 Szülsz bár Fijat, Nagyot 's Magast akarni,
 Nincs értte 's ötet gyujtó érzeted.
 Közcl lobogva hozzád a' külföldi fény
 Magad felejtve abba hálsz el,
 Szégyelled ezt segitni 's vární is,
 Hogy készülés után itten legyen Nagy.
 Így kölesönözve fényelve egybe - omlasz. —
 Oh mért, miért kell nékem egybe - omló
 Hazának élő tagja lennem!

A Z E R E D E T I.

Elöttem a' természet tárva áll
 Folytatva mindég alkotásait.
 'S örök szabás szerint ott a' mi foly
 Szép rendbe tükröződik Bennem is ;
 'S az' a' mosolygó szép magasság ,
 Hová az ész az embert fénybe teszi ,
 És a' zsihongó 's tétovázva járó
 Nép önnön elvesztése , hánykodási közt ,
 Bennem magát kicsinyben mint mutatja.
 'S tanulva mindég a' mi Jobb 's Nemesbb ,
 'S az emberek gyarlóját és dicsőbb felét.
 A' csendesebb órának lelketintő
 Szavára , boldogulva szárnyalok - fel.
 E' sziv örökké érzés' árja közt
 'S mindég csak a' L e g s z e b b után epedve ,
 Az észbe áltömléd hevével ,
 'S az , a' mit jól kigondol , egybeállit ,
 Ez , nyájasabbá , 's vonzóvá teszi.

Midön az , a' mi lelkemmel rokon
 'S csak sejtve véle egybe - fonva van.
 Az , a' minék meg kell érintni hurját
 Hogy hagyja terjedezni hangozását ,
 És istenkedve lengjen gondolatji közt
 Midön az véle egybe - ütközik ,
 Egy vékonyan folyó láng fut keresztül
 Testem szelidebb lágy idegein ;
 Magát felejtve száll a' föld' fija
 Tűzben folyó szemekkel akkor a' neki
 Megnyilt világba , 's felfort érzetének
 Hevében , fellobogva képzelése
 Elöl lebeg , 's a' merre ezek ragadják ,
 A' Sokból a' mit egybe - hoznak ,
 Azt lelke szép Egészé áltteremti.
 Úgy áll ő alkotása nimbuszában
 És néz körülte a' magas tetőről ,
 Miként kerekbe elnyulva az Eggel egybe-
 Olvadni tetsző sik tengerre hajló
 Szép Szünium szikláján álla Pláto ,

'S lelkén keresztül lobbant gondolatja
Örök Valót 's e' mindent fejtgette. —

Hagyj büszke lennem es olykor szilaj,
Hogy szökdelés között kicsapva megtaláljam
A' mit lekötve nem lehet kifejtennem,
'S a' reszketés miatt is elhibáznám.
Ha érzésem árjával dagad,
Ha fellobbanva lelkem ömledez,
'S a' gondolat hasonló önmagához,
Tüzeben, mint villám átrepul,
'S a' képzelesnek játszó kepi közt
Örömebegve kényre elmerülök,
Nevetve nézem a' köz rettegést.

Ámbár hibázom, 's mindenkor ne légyen
Az ész' tökéletesre vágyta
Ugy mint ohajtom én is, eltalálva,
Hibám, tulajdon szárnyaló erőmnek
A' Legdicsőbb után vivása közt
Merész vivása közt esett hibája,
'S nem esüggedő utannazás.
Így esni, így eshetni még dicsőség.

Ha szúr tövisem rózsámat tekintsd
Illatja a' sértést felejteti.

A' Művitelő nem szűnik kiáltni
Az ellen, a' ki túl szökik sinorján,
De nem szűnik szabad maradni a' Genie.

Művész pirulj-meg lopni más eszéből,
Csak gyujtani vedd - elé más miveit.

Magam vagyok magamnak mestere ;
'S kaczagva nézlek hogy ba azt dicséred,
Hol nem lehellte lelkem vágyait-ki,
De szániak a' midőn gyalázod a' helyet,
A' mellyre én öröm - mosolygva nézek. *)

*) Dominicho híres Olasz képirót egy barátja intette, dolgoznék hamarább. „Örömet akarnék magam is, — szólla a' Művész, — de nekem igen nehezen kielégíthető mesterem van.” 'S az volna? „Én magam.”

Új Áldozó! kit e' szép pálya éget,
Emeljed a' lyrát 's az ész' bilincset,
Reptedbe, hányjad rángatójid'
Elődbe álló lábaikhoz.

Hasíts keresztül tiszta zengzetekkel
Mellyek meleg szivedből ömledeznek,
Fennrengve képzelésed' tükörében,
Hasíts keresztül a' sok majmolókon
Élik támaszok ha nincs, remegve lépnek,
'S örökre a' kész külföldit dicsérik.

E' Honny felett még Éj setéte csügg,
Sírd fájdalom' 's pirulás könnyit értte.
'S a' Nagy, szemedbe égve villogással,
Repülj Athénnél kezdve Albionnig,
'S fűzd-össze lelkeikével szent neved'.

A' mit te adtál mélyen áltható
Lélekkel édes érzések' hevében,
Néz arra a' jövendő' bámuló szeme,
Unokák tanítják rá gyermekjeket,
'S a' vándor égit ömledésü mejjel,
A' Szép után, keresztül éjjekenn epedve
Ohajtozás közt meg volt lakhelyedre,
Mellynek sugára vissza úgy ütődik
Borongva lángoló szemében,
Mint egy előtte csüggő és az éjben
Ötet vezérlő fényes csillagé,
Ha arra vágyó könnyekkel tekint,
A' mit te szép alakba alkotál
Mint a' nap úgy ragyog, 's tüze
Mindenkor új magvat készít virágra.
Így gyúla halhatatlan mivre Gibbon *)
Brutus' hazája omladékin ülve.

*) Gibbon, nagy lelkű Történetíró, 1764-ben Október 15-dikén a' hajdani Kapitól' dűledékein ülve, mély málázásba esett, míg, Róma' nagyságáról gondolkozása alatt, a' Barátok a' Jupiter régi templomában veszpert énekeltek, Gibbon ekkor tette-fel magában a' Római birodalom' elenyészésének leírását.

Fordítató! Te hold vagy és e'
Naptól nyered világlásod'.

DÖBRENTAI GÁBOR,

N A G Y J Ó Z S E F',
SZOMBATHELYI FŐ-PRÉPOST' ÉLETE.

Í r t a

KRESZNERICS FERENCZ.

Kir. Tanító. 1810.

Nagy József született 1753-ban, Martziusban Sz. György-váratt Szala-Vármegyében, a' sok buzgó hazafiak' anya-földjén. Főbb képzését, 's iskolai tökéletesedését jobbára maga eszközlötte. Alsó iskolájit hatodikig Kőszegen, azontúl a' felsőbbeket Győrött végezte nagy dícséretekkel. A' deák-életet igen szerette, 's arról utóbb is mindenkor nagy indulattal emlékezett.

Alig mondotta-el első miséjét Alsó-Páhookon, hol szüléji akkor tartózkodtak, azonnal 1776-ban mint Györi megyebéli pap, az ott lévő Kir. Akademiában a' deák Ékes-szóllás' tanítására hívatott; onnét csak hamar a' Szombathelyi Káptalanhoz Sz. Széki Jegyzőnek.

1777-ben Apostoli Királynénk' kegyelméből Szombathelyen új Püspöki szék és Püspökség állíttatván-fel, annak első érdemes Fő-pásztora Felső Szopori SZILY János' udvarában lépett, mint Egyházi Szertartó és Titoknok. Ezen Főpap' ud-

varában tanulta a' munkás életet, itt gyűjtötte jövendőre hasznos tapasztalásait, 's a' Fő - Méltóságokkal, kiknek utóbb meghitt barátságokkal jeleskedett, itt vetett ismeretséget.

A' ki ezen időkre vissza-tekint; tudja terheit az igazgató egyházi széknek. Nagy, emberül megfelelt hivatalának, és minden megyét illető levelezéseket egyedül, senki akkor nem lévén oldal-Kánonok, folytatott, Püspökének olly megelégedésével, hogy az ötöt, fiatal esztendeit nem tekintvén, Sz. Széki Ítéző - Bírává tette.

Az udvari gondos élet el nem altatta benne a' testvéri szeretetet. Csekély fizetése mellett is Gábor öcsének jeles nevelést adott. Az ő költségével látta-meg Gábor Olasz - Országot, végezte Páviában egyházi tanulását. Rómában Sz. Péter' roppant templomában mondotta első miséjét (1783) és úgy vetette-meg talpkövéit azon széles egyházi tudományának, mellyért utóbb a' Pesti Királyi Fő anyaoskolákban az egyházi ékesszólásnak 's a' papi Pásztorkodásnak Tanítójává rendeltetett, kinek kora-halálát († 1809. Nov. 18-ik) egy azon esztendőnek kárai közé lehet számlálni.

Idő közben, SZILY az igen szükséges munkához fogott, megyéjít feljárta, Fárájit megvizsgálta. Nagy volt oldala mellett. A' vizgálat leírását, a' Fárák' rendbe-szedése' munkáját Nagy végezte-el, mint ezt a' Püspöki leveles tár bizonyítja. A' vizgálat' alkalmatosságával kedvet kapott falun lakó egyházi hív szolgák' mezei életéhez 's kívánkozott a' Pásztori szolgálatra. Megnyerte az Ikervári Fárát, de Püspöke el nem akarta magától eresztetni, sőt hogy tovább is leg tudósabb 's tapasztaltabb emberét megtarthassa, Kánonoknak bémutatni szükségesnek ítélte,

mellyhez az uralkodó Királyi Felségnek szokott kegyelme is hozzá járulván Kánonokká lett 1790-ben.

Ezen esztendőben a' Posonyi és Pesti két közönséges Pap nevelő házak eloszolván, a' megye kebelébe visszatérő Nevendék papságnak gondviselése, mint legfontosabb terh az új Kánonok' vállalaira bízott. Megfelelt Nagy ennek is. Elintézte legjobb módon a' nevelést, a' házi rendtartást, a' tanulások' rendét, a' gazdálkodást, a' táplálás' módját, a' szükséges fenyítéket, és mind ezeket talpra állítván, hogy az utóbbi világnak is haszonvételére szolgáljanak, írásba feltette. Ezen munkája mind Püspökjének, mind káptalanjának különös helybe-hagyását megérdemelte's Excell. Gróf Festetics György' figyelmét is magára vonta, ki is ezen házi rendszabásokat, az általa felállított Nemes Ifjak' nevelő házában különös követésre jónak tartotta. Nagy ezen hivatalát 3 esztendőknél tovább viselte.

Jelen volt, mint Káptalani követ két Országgyűlésen. 1790-ben még mint Ikervári Plébános, és Püspöki Titoknok 1792-ben már mint Kánonok. Többször nem jelent-meg. Honnlételét szükségessé tették hivatalának súlyos terhei. A' tanítás' elintézése, mellyet utasításképen a' küldendő megyebéli követek' számára, mint Elölülő elkészítettett, köz helybenhagyással fogadtatott, 's Tábla-Bíróságot szerze néki, melly megtiszteltetést utóbb a' Szala Vármegyei Rendektől is megnyert.

1793-ban Vas Vármegye egy nemes gondolat vett-fel, hogy édes gyermekeit szeme előtt nevelhesse, és így a' harapozó erkölcsi romlottságnak jobban gátot vethessen Filozófiai Szék' fel-

állításáról gondolkodott. Alig esett - még Julius' 3-dikán tartott közgyűlésben a' feltétel, hazafiúi tűz töltötte - el mindnyájójokat, kiki bőven ajánlott a' közhaszonra, még a' szomszéd Vármegye-
béliek is. A' dicsőségnek nagyobb része még is a' Sz. Gothárdi Ciscercita barátokat illette, kik nemes lélekkel ezen közhasznú intézetre 40 ezer forintot ajánlottak (ez azon magpénz, mellynek kamatjából most is fizetéseket kapják a' négy Tanítók). De hátra volt a' Felsőség' engedelmé. Ennek megnyerésére legalkalmatossabbnak ítéltetett Nagy. Oda járt ezen követségben a' Felsőséghez, az Udvari Cancelláriához, a' tisztelt emlékezetű Nádor - Ispánhoz, a' Királyi Helytartó Tanácshoz, 's olly szokatlan serénységgel forgolódott, hogy nem telvén belé fél esztendő, a' Filozófia' tanítása Szombathelyen már elkezdődött.

1794. 1795. 1796. esztendőkben hazafiúi buzgóságát kimutatta a' segedelem adásban, Káptalani társait, hogy erejeken feljűl is adjanak reá bírta, a' mint ezt három rendbéli Felírások, mellyek az ő tollából folytak, bizonyítják.

1797-dik esztendő Szombathelyre nézve igen dicsőséges volt. Ekkor történt az első nemesi felállítás. Hazánk' Bajnoki a' Szombathelyi térmezőn, melly napkeletnek esik, sereglettek öszve, 's táborba szállottak. A' tábornak rettentő tekintete, a' sok Méltóságos nézőknek öszvetódulása, a' Felsőleges Udvarnak ide érkezése, Ő Felsőgeknek személyes jelenléte kiragadni látszattak Szombathelyt mostani sorsából, 's általtenni a' hajdani-
ba, mellybe SEPTIMUS, SEVERUS vagy CONSTANTINUS. CONSTANTIUS. VALENTINIANUS. Római Császárok itt mulattak. Nagyunk' háza, melly másszor is kedves mulatás, látogatás gya-

nánt szolgált mindeniknek, eltellett ekkor vendégekkel, kiket, és Hazánk' számos nagy bajnokit, mint jó szívű gazda, majd nem tékozló szívesseggel fogadott.

Ezen idő tájban kezdett egyházi ékesszóllásai által is elhíresedni. Különös említést érdemel

1796. Halottas beszédje Néhai Motesiczky Judith Jakabházi Sallér János' özvegye felett.

1797. Karácson Napi Beszédje.

1798. Nagy Pénteki Beszédje.

Püspök SZILY halálát († 1799 Jan. 2-dikán) igen szívre-ható ékes magyar és deák levélben siratta. Vég rendelkezéseinek, Cs.'s Királyi helybehagyás által az anya-templom' építése' folytatására a' megürült szék' jövedelméből bő segédelmet nyert. Az első Pásztorától megfosztatott megyét, mint Káptalanbéli Helytartó, igazgatta, 's azt egy akkor elragadtatással fogadtatott, 's még most is a' Papságtól örömmel olvastatni szokott kerülő levéllel vigasztalta-meg. Mantua vára' diadalmas visszavételéért a' Szala Vgyei Rendek előtt, mint arra különösen meghívott Orátor, háláló Beszédet tartott Szala Egerszegen. Szept. 17-dikén 1799.

1800-ban Bécsben Sz. István első Apostoli Magyar Király Inneplésekor Beszédet mondott. Ugyan ezen esztendőben a' legénységet fegyverfogásra kellett buzdítani. Nagy annyira hathatós beszédet tartott ekkor Szombathelyen, hogy annak végezetével számos ifjak jelentették magokat a' Város' Bírójánál a' fegyverfogásra.

Azonban, megleve a' második nemes felülés is, az Ausztriai széleken táborba szállott, 's számos voltával magának tekintetet, méltóságot szerzett. Nagy a' gazdálkodó Biztosságnak, mellyet

Vas Vgye e' dologban állított, tagjává tétetvén nem utolsó ok volt arra, hogy mind a' megyebeli felülés jól rendbe szedetett, mind az e' végre öszvegyült kincstárból utóbbi szükségekre kevés pénz kéméltetett - meg.

Ekkor közakaratóul az árvákra ügyelő Biztoságnak Elölülőjévé választatott. Melly terhes hívatalt örömmel fogadván, a' neveletlen árváknak míg élt, Atyjok, gyámolok, védelmezőjek lenni meg nem szűnt. Ezen feljül a' Kőszegi árva - háznak is, mellynek fő igazgatása ő reá bízott, különös gondját viselte, 's olly helyes rendbe szedte, hogy midőn Fejedelmünk a' Győri árva - háznak megjobbítását sürgetné 1806, a' Kőszeginek helyes elrendeltetését mutatá - ki követő például a' Győri Káptalannak. Az is még követésre méltó Nagynak számos jótéteményei közt, hogy ő azokon kívül, kik a' Kőszegi árva - házból hatodik oskolájok végezte után kiléptek, 's magokra hagyattak, legalább hármat minden esztendőben maga házánál táplált, kik itt filozofiai tanulások után, jobbára egyházi szolgálatra kívánczván, jövődöbéli boldogságoknak talpkövet megvethették.

Szily után Kardinal Gróf Herzán Ferencz lett Püspökké. A' Bélépöt Nagy, már mint Szerengrádi Apátur fogadta idvezlő beszéddel Nov. 17d. 1800. Utóbb a' megyéje' látogatásában fáradozó - nak társa volt.

Gróf Herzán, Püspök, meghalván Bécsben 1804-ben Felséges Urunk nem sokára harmadik Pásztort rendelt a' megyének Méltóságos Perlaki SOMOGY Leopold urat. Ez a' mindenektől méltán szeretett és tisztelt Méltóság, fényes bėjöve - telét Nov. 10-dikén 1806-ban tartotta. A' békes

Béjövöt az anya-templomban Nagy fogadta szív-reható beszéddel, kinek ajakiról mint a' Home-rusi Nesztoréről, midőn édesdeden folynának az ígék, a' szelid szívű Fő Pásztor sem tarthatta tovább az öröm' könnyeit, bőven hagyta folyni. Nagyot a' lelkiekben maga Helytartójának nevezte.

Ennek hivatala folytatása, 's Fő Ispányi kormányozása, nagy ösztönök voltak, hogy Nagynak talentumi szerencsés alkalmaztatással mind az egyházi, mind a' polgári dolgokban jobban kitündököljenek. Több nemű Deputatiókban Elölülő lévén, sok nevezetes útmutatásokat készített, mellyek, mint annyi remek munkák, közjavallást érdemlettek. Ő eszközlötte a' jeles szerzemények' végrehajtása módjában a' könnyebbülést, a' közgazdálkodás jobb rendbe-szedését, szemesebb gondviseletét, a' szegénységnek méltóbb tekintetbe vételét, a' hadi terhek egyarányos felosztását, Káptalanja' részéről a' bővebb segedelem' ajánlását, a' számosabb lovas Felülők' állítását.

Ennyi terhes munkáji között is meg nem szűnt újabb jeleit adni ékes nyelvének 's tudós fáradozásinak. 1801-ben a' Szala Vgyei Tiszti-Szótárt vitte tökéletességre.

1808ban Aug. 17kén, mint Vas és Szala Vgyei követségek' szószóllója örvendező beszéddel tisztelte-meg Esztergomban Ő Kir. Fő Herczagségét Magyar Ország Primását, Ambrus Károlyt.

1809ben Febr. 21dikén Sz. Györgyi HORVÁTH Sigmund ö Excja felett halotti beszédet tartott. Martz. 3dikán Ő Cs. K. Fő Herczagségét a' Nádor Ispánt Lesvárnál rövid velős Beszéddel a' Vgye nevében idvezlette. Szept. 5dikén (ugyan azon

esztendőben) Nagy Méltóságú Sz. Király Szabad-
 jai ROSOS Pál Veszprémi Püspök felett ékes deák
 halotti beszédet mondott. Ezen beszédre való
 készüllet, lemenetele, és húzamos köteles elma-
 radása okozták, hogy az ellenség alatt fellített
 helyben maradó deputatióban, mellynek tagjává
 neveztetett, óhajtott befolyással nem dolgozha-
 tott.

További igyekezeteiben meggátolta a' halál.
 Ennek okát majd nem az ő igen érzékeny szívé-
 nek lehet tulajdonítani; mert kedves testvér öcsé-
 nek Gábornak, egy más Nagy Méltóságú Jóakarója-
 nak, 's több ezen tájban megholt szíves barátinak
 halálokat igen szívére vévén, bágyasztó szomor-
 kodási közt lebetegültt, 's tized napra minden
 utolsó szentségeknek példás felvétele után, min-
 den kitelhető legjobb orvoslás mellett is, legjobb
 barátinak jelenlétekben megholt Jan. 10dikén reg-
 geli 11 óra tájban 1810ben életének 57dik eszten-
 dejében. Tetemei a' Szombathelyi anyatemplom-
 nak üregében nyúgosznak. Emlékezeteszám тала-
 noknál él.

Termetére nézve középded, tömött, csontos,
 vállas, inkább nyers húsú, mintsem temérdek
 kövér, vagy karcsú, szeplötelen képű, vidám e-
 gésséget, búzaszem-szint mutató ábrázatú, egé-
 szen szerencsés alkotású volt: kék szemei, jobbá-
 ra mosolygó ajaka kellemetes módját, 's ékes
 szavaejtését ajánlották.

Érzékeny 's állandó karaktert mutatott jó szí-
 vé, szíves barátsága, buzgó hazafisága, szelidsé-
 ge, felébaráti szeretete, vallásbeli példás türe-
 delme, józan papi élete, mindenek előtt tudva
 van, kik a' nemes lelkűt ismerték. A' Szépnek,
 Jónak érdemes becsülője, az Igaznak eltántorítá-

hatatlan védője volt. Hibát mindenütt, még jó Barátjában is hibának nézte. Jót ellenségeiben is dicsérte. Ítélettételén azért, 's tanácsadásán kiké örömet megállapodott. Széles tudományát, kedveltető ékesszóllását hátra lévő munkái bizonyítják. Maradt nevezetes könyvtára is, melyben az egyházi válogatott számos könyveken kívül majd minden régi görög és deák első rangú Íróknak munkái, nem külömben a' mostan nevezetesebb magyar könyvek feltaláltattak. Ezen könyvtár, mivel örökös meg nem tartották, eladatott.

Minden Tanítóji közül, a' kit legtöbbre becsült 's legindulatosabban emlegetett, SCHMIDT Lőrincz, egy stoicus Jesuita vala. 1806ban Győrött megfordulván Nagy elment ennek látogatására; midőn kérdeznék kihez sietne? azt felelte a' háládatos Tanítvány: Várostokban a' legelső emberhez. Schmidt tanította a' természeti tudományokra. A' természeti dolgok' vizsgálásaiban mindég találta gyönyörűségét, oda volt két ízben VEXL hegyére, és onnat gazdag tapasztalásokkal jött vissza. Az elragadtatásig lelte örömét a' szép természetben, 's mint a' tiszta, az ártatlan 's szép érzésűeknek szokott lenni, nagy gyönyörűsége volt annak pompás jelenési' látásában. Oda volt Badacsonra nem épen a' víg szüret' kedvéért, hanem hogy annak teljes tetőjéről a' felkelő, és sűgárrival a' hosszú Balatont egyszerre ellepő nap' méltóságát láthassa. A' kies völgyű Tarcsát, lakhelyét a' gondatlan nyugalomnak és annak éltető forrásait, mellyeket Faludink bájos énekivel megörökített, majd minden esztendőn meglátogatta. Tulajdon házánál legkedve-

sebb mulatsága a' fülemlék éneklése volt, melyeket gondos ápolgatással számosan tartott.

A' gazdaság minden ágazatit igen értette, de a' gazdálkodást maga házánál nem űzte, méltatlannak tartván azt reá nem szorúlt papi tudós emberhez. Azért ő maga a' házi rendet, örökös pedig megmaradott csekély vagyonját jobbára szelid tekintetéből jámborrrá 's nemes gondatlanságából is szorgossá vált házi embereinek köszönhetik. Utolsó pénzbéli fogyatékja sem tette buslakodóvá, 's még mikor semmije se volt is, vásárlott, adakozott, kölcsönözött. Mindég remélt, akarmi érte is jó kedvű volt, könnyen nevetett.

Adakozott pedig nemes lélekkel, a' nélkül hogy megvizsgálta volna, hálaló lesz é érette az elvevő, vagy nem. A' jótéteményt nem mint kölcsönadást, mellyet vissza kelljen fizetni, nem mint uzsoráskodást, mellynek még felesleg való kamatja is járjon, hanem mint ingyen ajándékot tekintette, a' háládást, ha következett reáadásnak, megszerzésnek nézte.

A' Haza' szeretetét onnan leginkább mérte, ha valaki annak polgári alkotványát, 's kivált nemzeti nyelvét pártul fogta, azt mondván, hogy a' lerontás 's újra-építés csak kevesek' hivatala, a' védelem 's javítás közönséges kötelesség, 's minthogy a' nyelv különözteti meg a' nemzeteket, azt kell a' legtovábbi fennmaradhatás végett oltalmazni. Hazafiúi buzgó érzéseinek örök bizonyossága lesz az a' felírás az Udvari Cancellariához, mellyet N. Vas Vgye küldött 1790ben Martz, 2dikán, és melly egészen az ő hazafiúi buzgóságától elragadtatott tollából folyt.

A' magyar - nyelvet ékesen beszéllette, 's forrón szerette. Néki köszönhetni leginkább, hogy N. Vármegyénk magyar nyelven folytatja már köztanácskozásait, levelezéseit, Jegyző könyveit, peres ügyeit. Ő volt, ki az ellene törekedő deákos felekezetet tüzes védelmével leverte. A' Szala Vgyei Tiszti Szótár 1.) melly egy a' legjobbakközül, néki köszönheti leginkább, mint Előülöknek, lételét. Hazánk' fő Tudósai, kiket e' dologban levelei által megkérdezett, tudják buzgó törekedését. Mind azok, kik nemzeti nyelvünk' szépítésén haszonnal fáradoznak, benne ösztönözö hív Barátot, kik pedig reá szorultak, gyámolító NUNKOVICSOT is tapasztaltak. Mindenét közönségesnek vallotta; szívét, házát, mint Cimon' kertjeit mindenkor tárva lehetett találni. Asztala nem csak jó ízűen étető, hanem oktató is volt. Ide szokta vala gyűjteni a' tudományok majd minden rendében egyenként forgott Barátit, itt jelentek - meg mind a' tanulni akarók, mind, kik a' köztárházban valamit szedegettek, és azt innen tovább akarták terjeszteni. Sok tudós munkák' töredéki, sok hasznos írások' első zsengejji itt rostáltattak - meg, sok híresedett innet - el, sok, ki talán még szunnyadozott, ébresztetett - fel még úgy lehet jövendőben hasznosan tenyészendő munkákra.

Az embertárs gyűlölést, üldözést igen tilalmazta. Senkit sem kell az ő tanítása szerint elnyomni, rontani, avagy megölni, hanem jobbá-

1.) Tiszti Szótár, mellyet N. Szala Vgyének ezen tárgyra néve kirendelt deputatiója készített és 1807ben B. Asszony Havának 26dikán tartott közgyülekezete jóvá hagyott. Bécsben Pichler Antal' betűjivel.

tani, helyre hozni, néha vezetni, mert senkit helyre-hozhatlan gonosznak nem tartott, azt mondván: „Van minden szívnek kulcsa, van oda vezető út, csak azt kell eltalálni.” Mint lehetne rabvasat csörgető embertársainkat megjobbítani (mert a' mostani tartás' módja inkább elvadulásokra szolgál, mint jobbításokra) feltette Nagy írásban, embert szerető véleményét, és azt a' felsőbb helyekre meg is küldötte.

Megjegyzésre méltó különös ajándék volt Nagyan az, hogy nyájas beszélgetései közé mindenkor fűzött némelly köznapi élet józanságát okosan tárgyazó rövid mondásokat, 's azoknak mint régi közmondásoknak egyszerűségekkel belénk az emberiség' 's a' közhasznú erkölcsök' szeretetét csepegtette. — Feljebb említett alkalmatossági beszédjei mind ki vannak nyomtatva.

Illyen volt Nagy,

Qui sic vel medio finitus vixit in aevo,

Longior huic facta est, quam data vita fuit,

Mart. L. VIII. 77.

Beküldötte TATAY JÁNOS, Szombathelyi Prof.

Ide tesszük ezen jeles Férjfiúnak életírása után egy Beszédjét is, melly Szemere Pálnak az I-ső Füzetben említett Gyűjteményéből van kivéve. Ide, egy ugyan azon tárgyról szólló czikelyt is, melly a' gyűjteményben az itt következő beszéd után áll.

T. N. Vas Vármegye' Gyűlésében, Május' 27-dikén 1806-ban, melly alkalmatossággal a' Deák nyelv helyett Nemzeti nyelvünk iktattatott Szombathelyen.

Örök háláadásággal tartozunk Felséges Királyunk.

nak, hogy ezen most felolvastatott bölcs törvényeket Királyi helyben - hagyásával, Királyi pecsétjével megerősíteni méltóztatott, Felséges Nádor Ispányunknak, 's azon Haza' Atyjainak, kik azoknak kimunkálásában fáradoztak, 's Királyi helyben - hagyásokat eszközölték, nevezetesen örök háládatosságot érdemel a' negyedik cikkely, melly által a' Magyar nyelv új életet nyer; a' Magyar megmagyarosítatik, a' nemzetnek dicsősége és boldogsága nyilvánosságosan és hathatósan eszközöltetik.

Soha a' deák nyelv arra a' virágzásra nem jutott volna, ha a' Rómaiak tulajdon nyelveket elhenyélvén görögül szóllottak és írtak volna. Tapasztaljuk, melly igen kicsinosította nyelvét az Olasz, Francz, Angol, és Német nemzet, mert t. i. mindenike tulajdon nyelvén szóll, beszél, és ír, 's ugyan azon nemzeteknél a' deák nyelv, egyedül a' Tudósok' nyelve lett.

El nem cserélné a' Magyar szülött földjét, akár Olasz, Francz, Angol, vagy Német földdel, pedig nemcsak a' földnek bő termékenységével, hanem az elméknek jelességével is dicsekedhetik méltán, úgy hogy a' Magyar elmebéli tehetségére nézve sem enged akárkinek, 's akármelly nemzetnek is. Szeressük tehát nyelvünket, szíves igyekezettel törekedjünk azt szaporítani, csinosítani, ha mi meg nem érjük is, legalább azzal az édes reménységgel halunk - meg, hogy majd támadni fognak Magyar Országban Plátók, Demosthenesek, Cicerók, Liviusok, Horatziusok, Virgiliusok, Ovidiüsök.

Há a' Magyar, a' merre győzedelmes fegyverét vitte, nemcsak nevét tette volna rettenetessé, hanem nyelvét is kedvessé, ellenségének szá-

mát kevesebbítette volna, ha a' magyar nyelv már ennekelőtte, az igazgató polgári és törvény széken folyamatba lett volna, arra a' szomorú időpontra nem jutottunk volna, mellyben a' Magyar-nak szájában és tollában a' német nyelv tolatott. Ha valóban a' magyar nyelv a' Kórmányszékeken folyamatban tétetik, eléri ugyan valahára a' Nemzet régi kívánságának célját, hogy t. i. az egyházi és polgári tisztai székekben nem fognak idegenek ülni.

Mind becsessége tehát, mind boldogsága nemzetünknek szorossan megkívánja, hogy ne csak neveztesünk Magyaroknak, hanem legyünk valósággal Magyarok, az az szóljunk, beszélljünk és írjunk magyarul, hogy minden magyar Nemes tudja, és értse a' közdolgoznak, és tulajdon ügyének folyamatját.

Lásd a' Római Nemzet' példáját Val. Max. II-dik Könyv. 2-dik §. 2.

A' nyelvnek egyarányossága lelkesíti a' Nemzeteket, a' szíveket öszvekapcsolja, a' Hazának boldogságát eszközli, az ország' alkotmányát erősebb lábba állítja, a' sokféle nyelveknek zavarodása ellenben nemzet gyűlölést, üldözést, meghasonlást okozván, gyengíti, rongálja azon bástyát, mellynek oltalma alatt virágzik a' honnyi boldogság. A' deák nyelv mellett maradván, melly egyébaránt is a' tökéletességnek fő pontján vagyon, elmésségünket más Nemzetekkel meg nem ismértethetjük, eképen valóságos igazi becsünk, melly az emberi nemet más teremtettt állatokon dicsőíti, mindég homályban fog maradni. Hogy az igazi tárgyat elérhessük, nyelvün-

ket szükség közönségessé tennünk, közönségessé pedig nem tehetjük, ha csak az országlás czikke-lyeiben, és részeiben bé nem átván azt szükségessé is egyszersmind nem tesszük. Nem áruljuk - el ezzel szentséges titkainkat, mint némelly ellenkezők állítják, mert ilyenek más egyéb ma-gok nyelveken szólló Nemzeteknél is hasonló mér-tékben találtatnak, boldogságokban mindazonál-tal semmi rövidséget édes anyai nyelvekben nem tapasztalnak. Kér benneteket édes Hazátok' Ge-njusa serkent a' nyomdokvilágnak háláadó áldá-sa, Magyarok, hogy ezen nyelvet, melly által őseitek a' dicsőségnek kárpitjain béhatottak, nek-tek paradicsomot szerzettek, 's ennek hantjait vé-rekkel áztatván, benneteket örökségébe helyhez-tettek, ápolgassátok, kihalni ne hagyjátok.

Már ideje egyszer, hogy a' Magyar többet tudjon, mint fegyvert suhantani. Mi, kik már nem élünk Attila' idejében, valóban csudálhatnók magunkat, hogy olly kevésre mentünk a' hasz-nos és szép tudományokban, mellyek nélkül pe-dig, hogy egy Nemzetnek igaz boldogsága, tar-tós híre neve megállhasson, lehetetlen. Keressé-tek - fel azon férjfiakat, a' kik talán szegények, semmi méltóságos rokonjok nem lévén, elhagyat-va, esmeretlen szegeteibe tengenek e' Hazának, 's minden tudományaikkal együtt nyomorúság-ban zsugorognak; keressétek-fel őket Ti, kik Ha-zánk' kormányain vagytok! az ő roskadott kuny-hóikból segísétek, serkentsétek őket, hogy hin-tsék - ki a' tudományok' magvaikat Magyar Or-szág' termékeny határain. Elég boldogság, ha a' hol mi veténk, majd utóbb a' mi unokáink is arathatnak. Iparkodjunk, hogy azon sugárt, melly a' külföldről hozzánk ragyog, a' mi dicső-

ebb világunk által megszegyenítve toljuk-vissza. Minden Hazafi panaszkodik, hogy a' mi Költőjink az ő hazai kincseket olly okatlanul megve-
tik, kiki közülök örömeztobb jár az idegen kopár helyeken, hogy sem a' Haza' ezüst-forrásait, mellyekben igaz gyöngyök csillognak, kedvére látogatná. Nem ragyognának egyéb nemzetek is azon a' felséges polczon, mellyre mi bámulva nézünk-fel, ha az ő Írójik minden magános nagy tettet összevegyüjtvén hazafiúi tüzzel a' nyomdok világnak fel nem jegyzettek volna. Költők, 's Szóllók vetélkedtek egymással, 's ezen dícséretes buzgóság emelte-fel őket azon nagyságra, mellyben őket a' Századok most is csudálják.

AZ INISZTHÓNAI HÁBORÚ.

Ossziánnak egyik Éneke,

Batsányi által 1798. fordítva.

Batsányi János született Tapolczán Szalában, 1763. Mart. 11dikén. Iskoláit folytatta elébb Veszprémben, tovább Sopronyban, végre Pesten a' Piaristáknál, hol őtet a' megbold. Horányi különösen kedvelte. Ennek köszönheti azon szerencsését is, hogy Báró Orczy István mellé, ki Lőrincznek fija, Jósefnek és Lászlónak pedig testvére volt, Correpetitornak adatott; kinek 1785-ben történt halálával, a' Generalis és Abaúji Fő Ispán Báró Orczy Lőrincz' veje, B. Vécsey Miklós, Szathmári Fő-Ispán és Septemvir. Excell., akkor még Kassai Cameralis Administrátor, Batsányit

Kassára általvitte, hogy ott mint Praktikáns szolgáljon. Továbbad ezen Administratió mellett Cancellistának neveztetett - ki, 's ezen hivatalában 1793-ig marada - meg. Ekkor Nyitra Várm. Fő - Ispán Gróf Forgács Miklósnak házi Secretariussává lett, de a' következett eszt. már elérte a' csapás. 1796-ban mint Diurnista élt Bécsben a' bankóczédulák hivatala mellett, míg 1803 körül a' Directoriumnál fizetést nem vonó 's végre 1805-ben rendes Concipistának neveztetett. Ekkor elvette Baumberg Gabrielát Bécsnek egyik nevezetes Poétriáját, de a' kivel meddő házasságban élt. — Ezeket a' jeles férjfiúnak hisztóriai ismertetére. 1.)

B. Ossziánt már Kassán kezdette fordítani Dénis és Harold után. Két Énekét lásd a' Kassai Muzéum' I. Köt. lap 38. és 197. és II. Köt. I. 279. Bécsben folytatta dolgozását, de a' vett hírek szerint azzal még akkor sem vala kész, midőn a' Várost 1809 December utolsó napjaiban szerencsétlenül elhagyta. Az itt álló ossziáni ének B. egy barátjához írt leveléből van kivéve, minden változtatás nélkül 's betüröl betüre. Letesszük azt itt B.-nak emlékezetéül, és hogy Literatúránk' barátjai lássák, hogy az ő végső gondolatjaival készült Ossziánja millyen fogott volna lenni; mert B. Ossziánt elvitte magával, és annak meg-

1.) Batsányinak két képe van rézre metszve; az egyik folio nagyságban Hininger által Pfeiffer után. Itt B. frakkban vagy on, czopffal, egy fa alatt; kezében könyv; az aljában egy kösziklás táj, egy omló patakkal. A' másik nyolczad rétü nagyság négyszegben Füger után John által, mentében, kezek nélkül. Füger ezen annyi erőt akara adni a' fejnek, hogy B.-ra nehezen lehet reá ismerni. Amaz hasonlóbb.

jelenéséhez semmi reménység nincs. Ossziánnak egyéb darabját Batsányitól a' Kiadó sem nem bírja, sem nem ismeri.

Az ember' ifjúsága olyan
 Mint a' vadásznak álma
 A' tér-mezőnek dombján.
 A' nap' szelid sugárán alszik - el
 Szélvészben ébred - fel.
 Heresztbe jár a' sok tüzes villám körüle;
 A' fák' tetejét dühödve rázzák a' szelek,
 Örülve néz ő vissza most az eltűnt
 Napfény utánn; örülve nézi
 Volt nyúgodalma' kedves álmait,
 Hát Ossziánnak
 Mikor fog Ifjúsága vissza - térni? És mikor
 Gyönyörködik fegyver-zörgésbe a' füle?
 Mikor fogok én, mint hajdon Oskár, fegyverem'
 Fénnyébe' jární?
 Jertek folyóitokkal, Kóna' dombjai!
 Hallgassatok most Osszián' szavára,
 Mint a' nap úgy emelkedik
 Az ének elmémbeu!
 A' multt időknék örömit érezem.
 Látom magasra - nyúló tornyaid',
 O Szelma, látom hástyaid' falánn
 Árnyékozó tölgyfájidat.
 Füleembe zúgnak a' folyójid.
 Ím' őszvegyültének Vitézeid,
 Fengál közöpen ül.
 Trenmor paissán nyúgoszik;
 Dárdája falhoz támasztva áll;
 Bárdussinak hallgatja énekít
 Az ő vitez tettének zengik tetteit;
 Királyok' ifjúságabeli harttzait,
 Oskár, vadászatrol jöven,
 Hallotta Fengálnak ditséretit
 Leránttya a' falról
 Brannó' paissát,
 Könyvekbe lábbad a' szeme;

Piros szemérem ült ifjú artzájira,
 Rebegve hangzik elgyengült szava,
 Dárdámnak éli villog reszkető kezében,
 Előnkbe állván így szollítja-meg a' Királyt:
 Fengál, te Bajnokok Királya! Osszián
 Első az ütközetben, ő utánna

Hartzoltatok ti

Ifjú korotokban; zengnek a' ti neveitek

Az énekben. Oskár — megjelen

És eltűnik mint szinte Hónának köde.

Nem fogja nevetem tudni a' Bárd;

Sem a' mezőben a' Vadász

Heresni síromat.

Engedgyetek, ditső Vitézek!

Hartzolni most Iniszthonában engemet.

Távol vagy az én hadakozásomnak helye!

Oskár' elestét — nem fogjátok hallani.

Reám akadván valamelly Bárdus ott

Felvészi majd talám nevetem az énekebe;

'S az Idegenek' leánya látván hantomat

Hönyvezni fog

A' messze földről jött Ifjú felett.

Azt fogja mondani még talám lakozáskor a' Bárd:

„Hallyátok Oskárról az éneket

A' messze Országnak vitéz fíjáról!”

Oskár (így szöll viszontag Morva' Királya) fogsz
 Hartzolni, oh ditsőségem' fíja!

Készüllyön- el tüstént fekete-orrú hajóm

Iniszthonának földire vinni vitézimet.

Fijamnak fíja! tekénts nevünknek fényre;

Híres Vitézek' vére vagy te!

Ne hagyd, hogy azt mondgyák

Az idegeneknek gyermeki:

„Erőtlenek Morva' fíjai”

Légy mint az ordító szél

Az ütközetben;

És légy, ha békesség vagyon,

Mint a' lenyúgvó nap, olyan szelíd.

Beszéld meg Oskár a' Királynak

Ha majd Iniszthonába jössz:

Emlékezetbe tartya még
 Fengál ma is ifjusága' napjait,
 Midőn Agandéka' idejében
 Együtt viaskodtunk a' harcokonn.

Lobogva terjedtek - ki a' vitorlák,
 Árbottzaiknak szíjjain
 Füttyölve fújtak a' szelek,
 A' nedves kősziklákat verték a' habok.
 Zajgott egész erőben a' tenger' vize —
 És láttya már a' mélyről a' fijam
 A' tartomány' erdős vidékeit.
 Kiszáll legottan Rúna' hangzó révibe,
 'S ált - küldi pallosát Annirhoz, a'
 Dárdák' Királyához.
 Felkél az ősz - hajú Vitéz, mihelyt
 Megláttya Fengál' fegyverét
 Könyvek borittyák a' 1.) szemét,
 Eszébe jöttek ifjusága' hartzai,
 Két izbe keltének az ékes Agadéka előtt
 Dárdára: Bajnokok álltak távul, mintba két
 Haragos lelket látnának a' szelek között
 Együtt viaskodni.

„De most (igy kezdi a' Király) öreg vagyok ;
 Hijába függ a' kard hajlékomnak falann,
 Te, ki Morva' nemzetből származol,
 Gyakorta látta Annir a' dárdák' tsatáját ;
 De halavány most és hervadt, mint az ágtalan
 Vén tölgyfa Lánónak vidékiben.
 Nincsen fijam hogy elődbe mennyen, és
 Örömmel Ősinek hajlékihoz vigyen.
 A' sirba senyved Árgon, és Ruró kimúlt,
 Leányom az Idegenek' házában ül ;
 És siromat kívánnya látni.
 Szeretője tizezer dárdát emel ;
 Úgy jó mint Lánónak halálos fellege.

1.) Ezen fordításban a' sok a' előfordulása, ott is hol nem
 kell, nagyon kedvetlen. A' Kiadó.

Jer részesülly Annir' ebédiben,
 Jer, oh te hangzó Morvának fija! —
 Három napig lakoztanak egygyütt;
 A' negyediken hallották Oskárnak nevét.
 Vigadva jártatták körül
 A' fkedvre gerjesztő tsigákat;
 Vigan vadászták Rúna' kannyait. —
 Egygy kút' fejenél
 Mohos kövek között
 Pihentek a' fáradtt vitézek.
 Titokba szívárogtak Annir' könnyvei;
 Elfojtya fakadozó fájdalmait.
 „Itt a' homályban (igy szöll végre a' vitéz)
 Nyugosznak ifjúságom' gyermekei.
 E' kő alatt Rúrónak sirja van;
 Ama' fa Árgonnak gödrin suhítt,
 Hallyátoké szavamat oh fíjaim szoros
 Hajlékitokban? vagy talán ezen
 Zörgő falevelekben beszélletek, mikor
 A' puszta térségben süvöltni kezdnek a' szelek?”
 Inisztonának bánatos Királya (igy
 Szöll neki Oskár)
 'S miképpen estek el ifjúságod' gyermekei?
 Rohanva megyen a' vad-kan sirjokonn,
 De nyugodalmokat nem háborította-meg,
 Felhőből képzetett szarvasokat hajtanak,
 'S vigadva vonnyák levegő ijjokat.
 Még most is ifjúságoknak játékiival
 Mulatnak ők 's örömmel szállanak a' szelekre.
 Hormáló (monda néki viszontag a' Király)
 Ezer dárdák' vezére.
 Lakása Lánónál vagyon,
 Mellynek halállal gözölög tava.
 Rúnának hangozó hajlékihoz jöve,
 A' dárda-ütközetten becsületet keresni.
 Szép volt az Ifjú, szinte mint a' napnak első
 Sugarja. Kevesenn voltanak,
 Hík feltehettek a' viadalban ő vele.
 Engedtek a' Vitézeim nékie;
 Leányomat szerelme győzte-meg,

De vissza jött azonba a' vadászatról
 Ruróval Árgon; artzájikra folytanak
 A' büszkeségnek könyvei.
 Hallgatva forgatták szemüket Rúna' bajnokinn
 Rik egy jövevénynek engedhettek.
 Három napig lakoztak egygyütt;
 A' negyediken az ifjú Árgon vitt vele.
 De ki állhatott Árgonnak ellene?
 Hormáló meggyőzöttetett. Az irigy harag
 Boszsúra gerjeszti kevély szívét; felteszi
 Magába titkon, halva látni fíjaimat,
 Kimentenek Rúnának hegyeire,
 A' barna - szőrü szarvasokat egygyütt vadászni
 Orozva repülnek Hormálónak nyilai
 'S vérekbe dőlnek gyermekim.
 Sietve tér - meg szeretőjéhez a' gonosz
 Gyilkos; az Inisztónai hoszszú - hajú leányhoz.
 Elszöktek a' pusztákonn.
 'S Annirt egyedül hagyták!
 Leszállt az éj, és vissza jött a' nap megint:
 Nem hallik Árgonnak, sem Rurónak szava,
 Kedves kutyájok, a' sebes - szökésű
 Rúnár jelent - meg végtire.
 Hajlékaikba jött, ott ordított 's elestek'
 Gyászos helye felé látszott
 Forgatni bús tekintetét.
 Utánna mentünk, ott találtuk,
 'S ezen mohos patak mellé temettük őket.
 Ez mostan Annirnak szokott járó - helye,
 Szarvas vadászatról jöven.
 Meghajlottam, mint szinte a' levénhedett
 Tölgyfának ledölöben álló törzsöke;
 Örökre folynak köryveim!" — —

O! Roanán (úgy mond Oskar, felkelvén) Ogár
 Dárdák Királya, te!
 Hijjátok - öszve Vitézimet
 A' folyamatos Morva' fíjait!
 Ma fogunk menni még Lánó' mellyékire
 Mellynek táva magából halalos gőzt bocsátt

Nem fog sokáig vigadozni Kormáló.
Gyakorta ül kardunknak élinn a' halál.

Ugy mentenek keresztül a' mezőn
Mint a' süvöltő fergetegeknek fellegi,
Tsatázva hajtván a' pusztákban a' szelek
Tüzes villámokkal festődnek széleik;
A' zúgó szellők már előre érezik
Az égi háborút.

Harsogva zeng Oskár' hadi kürttye; reng
Egész erőben Lánónak vize.

A' tónak öszve-gyűlnek gyermeki
Kormáló' jeltadó paissa mellé.

Oskár szokásaként viaskodott.

Ledőle Kormáló kardgyának élitől.

Az isszonyú Lánónak fiai völgyeiknek
Barlangjaikba tűnnek-el. Oskár a' leányt
Annirnak hangozó hajlékihoz viszi
Fénylik az öröm az öreg derültt artzájiról
Vigadva áldgya a' kardok' vitéz Királyját!

Melly nagy vala öröme Oszsziának, meszsziről
Látván fijának érkező vitorláját!

Ugy tűnt szemébe, mint

Ama' világos felhő

Melly napkelet felől emelkedik,

Midőn az utazó

Az esméretlen tartományokonn
Szomorú magánosságban bujdosik,
'S körüle még a' gyászos éjtszaka
Irtoztató Lelkeivel egygyetemben
Setét homályban nyugoszik.

Öröm - énekbe vivők - bé Szelma' vig
Hajlékihoz. Lakozást indított a' Király.

Ezer Bárdok magasztalák Oskár' nevét.

Énekeiktől vissza-hangzott a' vidék

Jelen volt Toskárnak gyönyörű leánya is;

Ugy zengzett a' szava, valamint a' hárfa - szó,
Melly estve, távulról

A' völgynek gyenge szellőjével érkezik.

O ti, kik a' napnak fényét szemlélitek még
Vigyetek -el engem' dombjaimnak egygyik

Köszála mellé!

Vastag diófák végyenek körül,

'S közel suhittson ott a' tölgyfa - is.

Zöld légyen a' nyugalmamnak helye

A' hegy' folyóji távolról zuhogjanak! —

Toskár leánya! fogjad lantodat

'S hangoztasd rajta Szelma' kedves énekít.

Hogy az álom örömemnek közepette lepje - meg

Vig lelkemet;

Hogy ifjúságom' álmai vissza - térjenek

És a' hatalmas Fingál' régi napjai!

O Szelma, látom tornyaid',

Magasra - nyúltt fájid',

'S árnyékozott bástyájidat.

Jól látom a' Morvai Vitézeket,

És hallom a' Bárdoknak énekít.

Oskár Hormalónak kardgyát emelgeti;

Ezer ifju tsudállya ékes szíjjait.

Bámulva állanak fíjaim körül,

Tsudálva nézik karjának erejét.

Vig könyveket látnak az Attyának szemeiben

'S olyan ditsősségért sohajtnak ők is.

Megleszsz ditsősségtek ti néktek is

O folyamatos Morva' fíjai!

Gyakran derül énekre elmém;

'S megemlékezem ifjúságom' barátiról, —

De álom száll - le a' hárfának hagjainn!

Kellemetes álmok kezdnek im emelkedni!

Maradgyatok távol vadászat' gyermeki!

Ne háborítsátok - meg nyugodalمامat,

Rég öksivel beszéllget a' megaggott Bárd.

A' múltt világ' ditsősséges vezérivel.

Maradgyatok távol vadászat' gyermeki!

Ne háborítsátok - meg Oszsiánnak álmaít.

Széphalom Jul. 16-dikán 1815.

Béküldötte

KAZINCZY FERENCZ.

C E S I N G E J Á N O S,

vagy ismeretesebb névvel
JANUS PANNONIUS.

Egy Tudós' élete sokkal több haszonnal foly az emberiség' javába, mintsem a' legnagyobb Hódoltatóé is: ha akár mint *Poéta* a' durva indulatokat szelid érzésekre olvasztja, akár mint *Philosophus* az eltévedt emberiséget igaz útra hoznitőrekedik, akár mint *Historicus* a' virtusnak és véteknek méltó színnel való lefestése által, a' maradék' nevében, gyulasztja a' Jókat 's tartóztatja a' Rosszakat. A' Hódoltató, ki egyformán veszedelmes alattvalóinak, és mindég más más szomszédjainak, elszakasztja a' férjt szeretett hitvesétől, elragadja a' gyámoltalan atyának egyetlen-egy fiját is, hogy olly trónusokat forgathasson-fel, mellyeknek igazgatása alatt sok miliomok csendesen nyugottak. — Szükség vala ezt előre megjegyezennem, midőn a' mi történetekkel gazdag időnket elmellőzve, hátra az elmúlt századokból egy Tudósnak életét akarom megírni.

Cesigne János, született *Pécsen* 1.) 1434-ben Aug. 29-dikén, egy Tót, jó, de elszegényedett fami-

-
- 1.) *Quinqueecclesiae, numero plurativo, ultradanubiana inferioris Pannoniae Episcopalis civitas, Joannis Pannonii, viri undecumque doctissimi, natalibus et munere Pontificio clara. Stieröchsel István* (Engelnél. *Monumen. Ungarica.* pag. 464. Stieröchsel életét is, 's az által azt, hogy ezen állításában hitelt érdemel meg lehet látni Engelnék említett Gyűjteménye' Előbeszédjében. Egyébaránt ezen életírásban követtem Gróf Széki Teleki Samuel most Erdély-Országi Fő Ranczellar, Urat, a' mint megírta

liában. Valami tudósítás szerint 1.) az atyja, ki ugyan ott Lajosnak neveződik, ács volt. Hanem azon tudósításnak más egyéb hibás állításai miatt, mind a' kettőben méltán kételkedhetni. Atyjától nálánál nagyobb két fiú, és egy leány testvéreivel együtt hat esztendőskorában elmaradt. *Zrednai Vitéz Borbára* az Anyja, vagy hogy legtöbb szerethetőt benne talált, vagy hogy a' Szülők többnyire legkisebb gyermekjüket szokták leginkább ápolgatni, ötet minden más gyermekei felett szerette. És épen annak köszönhetjük, hogy Jánost jókor tanulni adta: noha olly segénységben, hogy fonás és szövésből fizette Tanítóját 2.) Példa Cesinge János a' tudományokban való eléméletelre, példa lehet Vitéz Borbára is az anyai szeretetben.

Még Nagy Lajos állított Pécsen egy Fő Iskolát, 's ez is csak a' Magyartól soha eléggé meg nem siratható *Mohácsi* veszedelemmel pusztult-el. Nagyon hihető, annak okáért, hogy Cesigne, kinek anyja legfeljebb Pécs' környékén tartózkodhatott, azon Iskolában kezdette tanulását; a' bi-

vojt Cesinge életét a' maga kiadásában. Part. alt. pag. 161 — 242. Ott az olvasó állításim' megbizonyítva találja. Cesinge a' Joannes nevet az akkori Tudósok szokásánál fogva cserélte-el a' deákosabb hangzású Janus névvel. Így vevé-fel vezetékül, vagy nemzete, vagy hazája régi elneveztetésére czélozván a' Pannonius nevet is. Csak ugyan nyomát találjuk, hogy Cesinge szerette magát Magyar-nak is nevezni.

1.) Lássd Jani Pannonii Opera. Edit. C. Sam. Teleki Part. alt. pag. 154. — 5.

2.) Bizonyítja mind ezeket maga Cesinge az Anyja halálára írt verseiben, Eleg. Lib. I. Elegi VI. 91 — 102.

zonyos, hogy olly elemenetellel, mellyből a' jö-
vendőre lehetett erányozni 1.)

1445-ben, *Vitéz János*, Cesinge anyja' testvére Nagy Váradi Püspök lett, és így mind módja már jobb volt Cesingét költséggel segíteni, mind tanulását maga is igen tudós ember-lévén, bölcsen tudta kormányozni. Elküldte tehát 1447-ben a' tizenharmadik esztendőben járó öcsét Olaszországba, hová a' tájban mindenünnen tódult az ifjúság: minthogy legelőbb Olasz ország kezde az előbbeni századok' tudatlanságából kivergődni, mert majd minden városban iskola nyílt-meg, és a' Tanítók gazdag fizetést kaptak. Nevezetesen Ferrariába, *Gvarin Baptista* keze alá. Szállása Gvarinnál magánál volt, és szerencsére egy házban 's egy asztalhoz *Nárniai Galeóttal* került egybe. Ketten sokszor gyertyáztak éjfélig, sokszor költek-fel viradtt előtt, három órakor, 's nem csak, sőt Galeót, mint maga Cesinge háládatosan megvallja a' versírásra is oktatta 2.) 's mivel Cesingét főképen mint Poétát tiszteljük a' Galeót nevet is háládatossággal említjük mindenkor.

Gvarin Cesingébe egy jó tanulót, 's Cesinge Gvarinba egy jó tanítót nyert. Csak az ilyen kölcsönösön öszveszövetkezők haladhatnak szerencsésen: valamint a' bámulásra méltó mívnek a' remek dolgozás mellett az a'hoz illő kelme 3.) is (materia) adja a' becset.

1.) Eleg. Lib. I, Eleg. 6. vers 102, et sequen.

2.) Eleg. Lib. II. Eleg. IV.

3.) Nemzeti Gazd. 1814. Nro XLV. pag. 302. hol megmutattam, hogy a' Székelyek a' materiát kelmé-vel teszik - ki.

Cesinge egy végtiben, úgy hogy a' közben hazáját nem látta Ferrariában négy esztendeig tanult: az alatt szép esze, 's tanulásaért *Antal János* Mutinai Püspök, általa pedig *Estei Leonell* Ferráriai Markhiója ismeretségébe, 's egész Ferráriában nagy hírre névre jutott 1.) Olvassa - meg akárki ezen időben írt verseit, 's látni fogja, hogy a' kik Nagyoknak születnek, még kicsiny korokban is Nagyok.

Vitéz János 1451-ben öcse után küldte. Bár mint vágyott is Cesinge hazájába, nem szabadulhatott a' fősvény Gvarintól, kinek valamivel, de nem sokkal tartozott, és a' miről a' Bátyja semmit sem tudott. Ezen szorongattatásában a' Mutinai Püspök' kezességét kérte ki 2.) 's meg is nyerte. Vitézben az öcse' előmenetelén való öröme tiszteletet 's bizodalmat gerjesztett, 3.) Tanítója eránt is, és egy néhány nap mulva újra visszaajánlá.

Azután még hét esztendőt töltött Cesinge Olasz Országban, 's úgy látszik, minekutánna a' görög és deák nyelvben Gvarin alatt eléggé tökéletesedett, (maga Gvarin gyakran szokta valamondani, hogy egy hozzá hasonlítható Tanítványa se volt soha) úgy beszéllett deákúl: azt hitte volna az ember hogy Rómában; úgy görögül, hogy magában Athénében született 4.) a' felsőbb tudományokat Paduában tanulta. Az alatt ismerkedhetett - meg a' híres *Velencei Martzellel*, ki

1.) A' Mutinai Püspökről írt a' többek között Epigr. Lib. I. Epigr. LXXXII. vv. 5 — 10.

2.) A' kérő verseket feltalálja az olvasó Ep. Lib. I. Epig. CCLIX.

3.) Lásd Vitéznek Gvarinhoz írt levelét.

4.) Bonfinius Dec. IV. Lib. III. pag. 569.

minthogy felesége és menyje Páduai volt, többnyire Páduában lakott. Benne Cesinge egy hatalmas Jóltévőjét, 's ő Cesingében egy halhatatlanítóját találta-fel.

Olasz Ország' akkori Tudósaival öszve barátokozva, és azon tudománnyal, mellynél fogva Hazája Olasz országra árnyékot vethetett 1.) 1458 tért meg Cesinge végképen Magyar országba.

Előre lehet gondolni, millyen lépéseket tett a' hivatalokban Vitéznek 's a' Nagy-Váradi Püspöknek öcse, kit még egy szép forma (nagy ereje van annak is kivált ha egyéb sem hibázik) 's ritka tudomány ajánlottak, egy olyan Király' idejében, kinek pártfogásával külföldi tudósok is sokan dicsekedtek. Csak hamar Tituli Prépost lett, azután egy kevés ideig bátyja mellett szolgált 2). Már 1460-ban a' huszonhat esztendőes Cesingét Pécsi Püspöknek találjuk. A' Pápa csak Vitéz Jánosnak tekintetért, 's kérésére erősítette meg, mivel még ahhoz megkívántató ideje nem volt.

1463-ban holt-meg Vitéz Borbára. Szerencsésnek mondhatjuk, hogy fija előtt, és serencsétlenségét nem érve, sőt annak ugyan boldog állapotjában.

1464-ben Mátyás Király megengedé Cesingének, 's minden következőjének, hogy megyéjébe tulajdon számokra arany, ezüst, és akármiféle érczbányát állíthassanak. Az eziránt költ Ki-

1.) Epigr. Lib. I. Epig. LXI.

2.) Budai Ferencz Hist. Lexi. I. Dar. 476 old. Sajnálva kell megvallanom, hogy a' híres Koller' Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum című munkája nekem nincsen meg; következésképen nem is használhattam.

rályi levél halmozva van Cesinge' dícséreteivel. 1) De különben is a' Püspökség esztendőnként behozott vagy százezer forintot. Szép pénz ez még a' mostani időben is, hát még az akkoriban? Bizonyosan elég volt arra, hogy Cesingének sok irígyeket támasszon. Ezeknek számát személyes érdemei is szaporíthatták: mert noha boldogtalan nyomorúság, és épen nem irigyelhető az irígyek' dolga, hogy a' más szerencséjén, és érdemén gyötörödnék, még is mindenkor elegenden találkoznak.

Ezen esztendőben szállotta - meg II. Mahomet Jáiczát Boszniában, de a' közelítő Mátyástól megrettenvén, gyalázatossan elszaladt. A' szaladót üzőbe vette a' Király; hanem mivel az ellenség maga után mindent elpusztított, kéntelen volt visszatérni 's megelégedni, hogy Zvornikot Rásziában ostromolhatja. Tüzes csatázások közt már valami két holnapig vívá, midőn híre futamodik, II. Mahomet számtalan sereggel siet, és mentől hamarább jelen is lessz. A' hírre, ámbár nem vala igaz, zendülés támadt a' katonák közt, és szinte úgy kelle Mátyásnak eltakarodnia Zvornik alól, mint az előtt kevéssel Mahometnek Jaiczától 2). Jelen volt Cesinge is ezen táborozásban. A' régibb időkben ugyan is, mikor a' kard a' könyv-

1.) Nos attendentes virtutes, merita et simul servitia Fidelis nostri dilecti Rev. in Christo Patris D. Joannis Episcopi Quinqueecclesiensis; qui sicuti altae peritiae est, ita virtutibus praeditus; Curiae nostrae decus et splendorem addere semper studuit studetque opportune nobis obsequendo. Ipse enim non parcens personae, sumtibus suis, nunquam neglexit, quae vel patriae, vel honori nostro debebat exhibere etc.

2.) Lásd Pray Hist, Reg. Hung. Part, II. pag. 411.

nél sokkal elébb való volt, Prélátaink, mint nagy Jóságok' birtokosai tartoztak katonáskodni, (jól-lehet sokszor az ő katonáskodásokat drágán megfizettük) 's tapasztalta ekkor, hogy más állapot a' Múzák, más a' Márs' szolgálatjában lenni. A' félelem, fáradság, szükség, veszedelem, az időnek viszontagságai, rendszerént való dolgok a' háborúban, úgy annyira elszenvedhetetlenek valának rá nézve, a' ki szerette volna, egy árnyékos tölgy alatt heverészve, vagy egy reketes folyónak lassú csergedése mellett, majd eme, majd ama könyvben gyönyörködni, hogy egy nagyon veszedelmes hideglelést kapott. 1.) Ekkor írtam meg Epitaphiumát is; csakugyan igen jókor, mert felgyógyúlt, 's azután még nagy dolgokban forgott.

1465-ben Vitéz János Esztergomi Érsekségre emelődött 2.) Tartsuk szem előtt ezt az embert: nevezetes Cesingére nézve is.

A' Törökök elfoglalván a' keleti Birodalmat, a' veszedelem a' szomszéd Magyar Országot fenyegette. Hogy még *Várna* nem lett olyan híressé mint *Mohács* a' volt az oka, hogy akkor *Hunyadi*, ekkor *Zápolya* élt; és Várnától sokkal messzebb volt Buda, hogy sem Mohácstól. Már *Mátyás* Király maga is nagyobb erölködéssel, mint haszonnal csatázott velek. Lehetett gondolni, csak egy *Solimán* és II. Lajos kezébe jusson a' kórmány, könnyen megtörténhetik, a' mi megtörtént.

1.) Eleg. Lib. I. Eleg. IX. vv. 35--39.

2.) Ezen való örömet Cesinge kifejezte Epi. Lib. I. Ep. LI. Vitéz' életét lásd Horányinál Mem. Hung. Par. III, pag. 594 --634 és Budai Ferencznél Polgári Lexicon III. Dar. 755--763.

Illyen környülállások között küldődött *Cesinge és Rozgonyi János* 1.) Rómába a' Pápához 2.) Minekutánna a' Követek a' Pápa eleibe bocsátódtak, Cesinge eléhozta a' többek között, Mátyás Királynak II. Pius halálán való szomorúságát, tartván, hogy hatalmas pártfogójától megfosztatva, a' Kereszténység' ügyében a' Törökök ellen való fáradozásai füstbe mennek, de II. Pálnak a' Pápaságban következése, a' Királyt örömré, 's félelmét reménységgé változtatta. Ugyan is azon kívül (úgymond Cesinge) a' mi minden Nemzeteket megvidített vala, más egyéb különös ok is örvendeztette a' Királyt: tudta jól, minémü szíves-séggel viseltetett IV. Eugen Hunyadi Jánoshoz, 's bizonyos volt, hogy azon indulat II. Pál unokájára mintegy örökségképen áltmaradván, attól tehát a' Hunyadi fija annál többet remélhet, mentül inkább most a' környülállások is szorongatóbbak.

A' Király a' közelebb elmúlt két esztendőben (így folytatta tovább a' beszédet) nagy reménységgel a' segítség iránt, és szinte senkitől sem segítette, maga erején, nem annyira magáért, mint minnyájokért folytatta a' háborút, az ellenség' seregét egynehányszor megverte, földét pusztította. Boszniát visszafoglalta, megtartotta, 's más egyéb az egész Kereszténységre nézve hasznos tettei tulajdon fényekkel tündöklenek, 's nem

1. Mátyásnak ezen levelében ezen követek primaria capita regni et consilii sui neveződnek; még másban: mint Consiliarios suos et magnitudini rerum ipsis commissarum facile idoneos — úgy emliti — 's a' t.
- 2.) Meghalván II. Pius (1464) épen midőn a' Török ellen indulni akarna — Pál lett a' Pápa.

szükség előbeszéli. Azon rövid időn több költséget és nyughatatlanságot állott ki, mint egyébként egész öt esztendőben kellett volna önnön oltalmára. Mindazáltal ezután is rajta lessz, 's annyival inkább, mentül nagyobb segedelmet nyújt a' Pápa is, kinek mind hajlandósága van, hogy akarja, mind módja, hogy lehessen, mind pedig kötelessége hogy tartozzék a' Törökök ellen való készületeket előmozdítani 's a' t. 1.)

E' követségnek az a' haszna volt, hogy a' Pápa száz ezer aranyat ígért, ígérték más Olasz Országi Hatalmasságok is, de a' Pápán 's Velenczéken kívül nem adtak. 2.)

Cesingéről, követsége után halgat a' hisztória 1471-ig, kivévén azt az egy kis tudósítást, hogy oda járt 1469-ben Mátyással a' Cseh Király ellen. 3.) Talán betegeskedései, mellyekről olly sok helytt, 's olly keservesen panaszolkodik, gátolták az Ország' dolgaiban részesülni. Hanem az említett 1471-dikben szerencsétlenségére annál nagyobb személyt játszodva, jelent meg. Ezen esztendőben támadt fel szinte egész Magyar Ország Mátyás ellen, az ő sok hadakozásai, és azokra minden rendtől megkívánt sok adózások miatt. Válósággal Mátyás a' helyett, hogy a' Török ellen a' Királyságot bátorságba helyheztetni igyekezett volna, még önmaga gyengíté gondatlanúl, midőn háborúra háborút kezdett; csak hogy a' Curtius' N. Sándora lehessen. Szerencsétlenek azok, kiknek Fejedelmeit e'féle romános gondolatok hordozzák! Mátyás alatt a' Magyar Király-

1.) Lásd Jani Pannonii Opera Part. alt. pag. 58 — 69.

2.) Pray Historia Reg. Hung. Part. II. pag. 414.

3.) Budai Ferencz Polgári Lexicon I. Dar. 476 lap.

ság' állapotja hasonlít az olly paroxismusban lévő emberhez, a' ki mintegy előre felvett erejénél fogva irtóztatós ugyan; de annakutánna erőtlensége is annál kitetszőbb. 1.)

Így lévén a' dolog a' támadásnak Vitéz és Cesinge fejei lettek. Cesinge húzta - bé a' bátyját, és pedig annak akaratja ellen 2.) Bényomúl *Kassa* felől annakokáért a' Támadók' hívására *Kazimir* a' Lengyel Király' fija, húszezer emberrel és *Egren, Hatvanon* keresztül menvén *Nyitrán* megállapodik. Nyitrán, Cesinge kétszáz lovasoktól kísértetve udvarlott Kasimirnak. 3.) Kevésbe mult ekkor, hogy Mátyás mind a' Cseh-Királyságtól, mind a' Magyartól is el nem esett, 's csak ügyeskedése, mellyet töle, igazságosan meg nem tagadhatunk, mentette - meg ez úttal a' veszedelemből. Ugyan is mihelyt értésére lett Kazimir' bėjövele, hirtelen Sleziából Magyar Országon termett, és némelleyeket szép szó 's ígéretek, másokat adományai által a' Kazimir' részéről a' magáéra édesgetett. Megbékélt Vitézzel is. 4.) E' szerint a' Kazimir' pártja elgyengülvén, próbatétele csúfosan végződék. De más ember volt Mátyás, hogy sem a' békesség után is haragot ne tartott volna Vitézre, külömben is könnyebb új barátságot kezdeni, mint a' régit, ha egyszer megbomlott, helyre hozni. Mellyre nézve a' következett esztendőben (1472) Vitézt Visegrádon fogságba tétette, a' honnan a' Fő-Rendek' közben-járására kiszaba-

1.) Jos. Cor Eder Observ. Critic. pag. 195 — 2.

2.) Bonfinius Decad. IV. Lib. III. pag. 569.

3.) Bud. Ferencz Polg. Lex. I. Dar. 476. cap.

4.) A' békesség' pontjait lásd P r a y n á l Ann. R. Hung. Par. IV pag. 79 — 81.

dúlt, és Esztergomba visszabocsátódott, hanem olly kemény feltételek alatt 1.) hogy szinte mondhatni, csak fogsága helye változott - meg. Vitéz meggyaláztatása' bújából, ide járulván öregsége is, ezen esztendő' Aug. 8-dikán kimúlt e' világból. Cesinge a' Vitéz fogsága hírére Zágrábba szökött azon szándékkal, hogy ha egyébképen a' Királytól meg nem menekedhetnék, onnan tovább szaladjon. Minekutánna Bátyja' halálát megtudta, önnön szerencsétlenségén kívül, a' Bátyjájától tán még inkább szomorítottatva, ugyan Zágrábban egynehány holnap mulva maga is megholt 2.)

E' vala kimenetele ezen hosszabb életre, és szerencsésebb sorsra érdemes férjfinak. Élt harmincznyolcz esztendőt, és egynehány hónapot. — Egyébaránt Cesinge, hogy Mátyásnak haragjába esett, irigyeit okozta, és egészen ártatlannak mondta magát. 3.) Azt tartom, ezen mentségét a' Kazimir bėjövele előtt, nem azután használta.

Testét a' Pécsi Papság alattomban Pécsre visszahozta, 's minthogy Mátyástól való félelméből eltemetni nem bátorkodott, egy bészurkozott korporsóban tartotta. Azután vagy két esztendővel Mátyás Pécsen megfordulván, a' Papság esedezett, hogy temethesse - el annak módja szerint. Mátyás, talán már haragja megszűnt vala, megütközött a' Cesinge esetén, a' Papokat szükségtelen félelmekért megdorgálta, és igen tisztességesen eltemettette. Az a' szerencsétlensége a' haragos-

1.) Pray Annal. Reg. Hung. Part. IV pag. 84 — 87.

2.) Bonfinius Dec. IV. Lib. III. — Bonfintól egy kevéssé különbözik Joan. Pierius Valerianus — de Literatorum infelicitate. Lib. I. pag. 22.

3.) Lud. Tubero, Lib. III. paragr. 6. Schwandternél.

nak, hogy nem a' jövendőt gondolja - el, hanem az elmulttat kell megbánnia.

Sírhalomára Mátyás engedelmével a' következő versek metszödtek, mellyet még maga Cesinge írt volt a' végre:

Hic situs est Janus, patrium qui primus ad Histrum
 Duxit laurigeras, ex Helicone, Deas.
 Hunc saltem titulum, livor, permittite sepulto,
 Invidiae non est, in monumenta locus. —

Az ifjú Gvarin így siratta - el Barátját:

Pannoniae decus, et nostri, lux maxima, secli
 Hic situs es cunctis, Jane gemende bonis
 Te nemus Aonium, laceris te, Musa, capillis
 Te, posita moestus flexit Apollo lyra.

A' Görög és deák tudományosságra (literatura) nézve Nemzetünkbe Cesinge előtt nem volt senki, a' kit ő jó messze hátra ne hagyott; sem utánna mindeddig elé, a' ki ötöt béérhette volna. Hát ha a' tudományok az ő idejében nálunk nagyobb divatban lettek, hát ha a' betegségek és közönséges bajok azoktól el nem fogták 1.) 's ide hátra legjobb korában el nem tették volna, mit nem lehetett volna tőle várni? El ne felejtjük, hogy Cesinge is azok közül való volt, kik Mátyást egy Universitásnak felállítására rábeszéllették. —

A' régibb időkben Cesinge munkáji kiadása körül legnagyobb érdemet szerzett magának, *Volfárd Adrián* Erdélyi-fi. Legelőször a' Cesinge munkájiból ugyancsak az a' Volfárd adott - ki Bécsben 1512-ben két darabot (Panegyricum Gvarinianum, et Elegiam de arbore foecunda) Volfár-

1.) Lásd Jani Pann. Oper. Part. alter, pag. 75. meg még pag. 84. és pag. 88.

dot mások is követték a' külföldiek hazánkfijaival vetélkedve, 's ki többet, ki kevesebbet, nagyobb vagy kisebb haszonnal közre bocsátott. De mindnyájokat jóval felülmulta Gróf Széki Teleki Sámuel Úr *Trajectomban* 1784-ben két részben kiadván, egy a' Császári B. Thecában lévő kézirat, és tizenhárom nyomtatványok után, mentül tökéletesebben lehetett, Cesinge munkájit. Az első részben ezen darabok vannak: *Sylva Panegyrica ad Gvarinum Veronensem. Panegyricus ad Jacobum Antonium Marcellum Venetum. Carmen pro pacanda Italica ad Imp. Caes. Frider III.* Cesingének tizenhét esztendő munkája. *Diomedis et Glauci congressus.* Fordítás Homérból. *Carmen ad Ludovicum Gonzagam Principem Mantuanum. Carmen de certamine ventorum. Elegiarum Libri II. Epigrammatum Libri II.* Az utolsó részt teszik: *Plutarchi Chaeronei libellus, quibus modis ab inimicis juvari possimus. Plut. Chaer. libellus de negotiositate. Oratio Demosthenis contra Reg. Philippum.* Mind ezeket Cesinge görögből fordította deákra. *Orationes tres. Epistolae XXII.* 's más egyéb Cesinge életét illető dolgok.

Elvesztek 's talán örökre: *Annales Regni Hungariae.* E' munkát Sámbocki Bécsben olvasta. *Tomyris* és *Trotta* cím alatt két versezet. Martzel olaszúl írt Elegiáinak fordítása. *Brutus* és *Galba* életek Plutárkból fordítva. Elveszett a' Grammatica Ungaricája is 1.) 's a' t. A' bizonyos, hogy az irígy-

1.) Janus ille Pannonius, Episcopus Quinque-Ecclesiensis nostrorum Poëtarum celeberrimus, cum tanta doctrina et authoritate praedicatus (praeditus) fuisset, tamen non erubuit Ungaricam Grammaticam conscribere. Quam si majorum nostrorum negligentia non amissemus, haberemus certe, quo in hoc quoque studii genere gloriaremur. Joan.

ség, melly Cesingének, ártott munkáinak. Tá-
láltatnak csakugyan a' M. Vásárhelyi B. Thécába
Cesingének még eddig elé soha ki nem adott ver-
sei. 1.)

KEREKES ÁBEL.

Decius Barovius, a' Bod Péter' Magyar Athenassa' Elöbe-
szédjében.

- 1.) Bibliotheca Sam. C. Teleki Part. III. pag. 577. Megkértem
vala M. Vásárhelyen Zudor Sámuel Barátomat, hogy
tudósítson Cesinge ezen verseirői. 1815 ben Dec. így vála-
szola e' pontra: „Janus Pannonius Carmina inedita-jiról
sajnálva jelentem, hogy még nincsenek kitéve, mert a' Ca-
talogus III-dik darabjában feljegyzett-könyveknek csaknem
egy negyed része még pecsét alatt van.” Ígérem, mihelyt
mód adódik, körülállásosan tudósítjuk az iránt Hazánk-
fijait, e' Muzéum Tudósító leveleiben.

A' mi derék Herekesünk ezen tudósítást többé nem fogja tenni!
A' nemzeti Literaturának, 's nevezetesen Erdély Hisztóriá-
jának nagy buzgósággal élni kívánt Ifjú, váratlanul meg-
holt a' mult Májusban, 1816. Így hala-ki a' Kiadó mellől,
ezen Muzéum kezdete olta, két jeles talentumu ifjú, Pata-
ky és Kerekes, kik az Intézetet buzgón vették.

Herekesnek hátra maradott gyűjteményeit, 's dolgozá-
sait a' Kiadó, Szászvári Prof. Keresztessel egybe fogja gyűj-
teni, 's külön kiadni.

Béke légyen a' dicső lelkűek hamvainak!

EREDETI MESÉK.

—*****—

PSYCHE.

O, ki gyönyörű vagyok én! mondá hiú negéddel Psyché, egy ezüst kövecseken görgedező csermelynek kristályában tükrözvén kedvetelve magát, nem csuda hogy maga a' szerelem' hatalmas Istene ég érettem. A'vagy lelhetett volna-é énnálamnál méltóbbat, kinek ajakain nagyobb elragadtatással csüggött volna? — 'S te még sokkal érdemesebb volnál az ő szeretetére, mondá szavába esőleg egyike a' Gratzia'knak, ha nem tudnád, hogy olly igen szép vagy.

—*****—

A' PILLANGÓ ÉS A' HANGYA.

Szegény szánakozásra méltó teremtmények! mondá egykor a' Pillangó, a' munkás Hangya-sereget maga körül forrni szemlélvén, melly boldogtalan sors juta néktek! Az év' szebb szakait sanyarú munkálkodásban töltitek ti el, 's a' nyugalom' enyhét csak akkor érzitek, midön a' természet halva fekszik sírjában. Most érzem még csak, mint kedveze nékem az ég. Egymást váltó öröm 's kény között foly mindenkor életem. Gyönyörrel legel rajtam minden szem, 's Flóra örül, midön országába repülök; mert, tudja hogy ékét nevelem kecsém által. — Hiú, henye állat! felele a' Pillangónak egy Hangya, mi éppen nem leljük irígylésre méltónak sorsodat, mert isme-

retlen előtted a' gyönyörűségnek legédesebbike, mellyet csak az érezhet, a' ki szorgalmának 's fáradozásainak gyümölcseivel él.

—~~~~—

A' MÍVÉSZ ÉS AZ IFJÚ.

~~~~

Egy Mívész különös szorgalommal dolgozván-ki Cypris' szobrát, ritka ügyességet tuda láttatni. A' gyönyörűsége ragadtatott Nézők kimeríthetlenség valának magasztalásában. Csak egy ifjú szemlélé megindulás nélkül a' közönségesen csudált képet.

A' te külsőd szép lelket ígér, 's te még is illy hidegen szemléled mívemet! mondá az ifjúnak a' neheztelés hangján a' Mívész.

Lópd-ki tárgyad' ideálját phantasiámból, felele az ifú, adj való alakot annak, 's térdre fogok esni halhatatlan alkotásod előtt.

—~~~~—

A' FÜLEMILE ÉS A' KANÁRI.

~~~~

A' boldog szerelem idveit zengedezé a' Fülemile egy virágzó rózsabokron Chloe' nyílt ablaka alatt. Elragadtatva 's hullámló kebelével figyelmezett Chloe. Lelke füleibe költözött. Minden, kényt, gyönyörűséget lehelni látszott.

Ah, sohajta a' tanult Kanári, mennyi kifejezhetetlen bájjal bír ezen természetesen ömledező zengzet, 's millyen ereje vagyon a' szíven. Az én mesterséges éneklésemet csak hideg csudálkozással hallja kiki minden megindulás, minden hő érzelem nélkül.

—~~~~—

A' MÉH ÉS A' LÉGY.

MMM

Kénnnyel telve szállott egy nyílt rózsának ambrás öblébe a' Méh, 's kincseivel gazdagon megrakodva hagyá azt el.

A' dőre Légy követni akará a' Méh' példáját, de tompa érzéke nem lele semmi gyönyört a' rózsza mennyei illatjában, de annak kelyhéből ne-ctárt meríteni nem tudá; mert a' természet ezen tehetséget tőle megtagadá.

* * *

Az érzékeny mívelt Lelkeket isteni gyönyörrel éltetik a' Szépnek virágai; a' durva barbarus, kinek szívét az apáthia' jégkérge bénóvé, semmi kénynt nem lel azokban.

—MMMM—

A' RÓZSA.

MMM

Egy szeles Faun nagy hirtelen akarván leszakasz-tani a' rózsát, mellyel Nimphájának kedveskedni ohajtott, igen megvérzette újjait. „Hogyan? 's te messze elhintett édes illatoddal azért csaltál-é magadhoz, hogy játékod' tárgyává tehess? Szí-
ned halvány tüze epedő kívánságot árul-el. 'S ím, ha ki hozzád szeretettel járul, te ujjait tövi-
sekkkel sebheted. Nem, te azon dicsösségre méltó nem vagy, hogy Nimphám kebelében virítsál. Csalfa hitegetésed' mérge általhathatna az ő szí-
vébe is, 's ki boldogtalan volnék én.” Ezeket mon-
dá bosszankodva a' Faun 's bántás nélkül hagyá a' rózsát.

* * *

Leányka! ki, mint a' rózsza virítasz! védj tö-

vissekkel magadat azon szilaj ifjú ellen, ki báj-övedet nem kímélve, 's szemérmed' sérelme nélkül, hanem szentségtelen kezekkel erőszakosan letépni törekszik.

—MMMMM—

A' LÉGY, A' PÓK ÉS A' FECSKE.

MMMM

Eggy andalgva lézengő Légy beléakada az Arachne hálójába. A' halál kétségbe ejtő félelmétől meg-szállva, minden erejével igyekezék magát kifejteni a' szövevényes kötelékekből. De hijába! Az éh Pók mohó örömmel rohana-ki leséből megfojtására. Ah ne légy kegyetlen, hagy meg életemet, esenge reménykedő hangon a' Légy. — Te nem az én kegyetlenségemnek, hanem magad vigyázatlanságának vagy áldozatja, felele a' Pók. . . . Mint szinte te is, közben szólla egy közlről reájok csapó fecske, 's a' pókot zsákmányával együtt vivé eledelül kicsinyeinek.

* * *

A' ki igasságtalanságot gyakorol a' gyengében, nem fakadhat vádoló panaszkokra, ha a' hatalmasabb rajta hasonló méltatlanságot követ-el.

—MMMMM—

A' RÓKA ÉS A' MEG NEM ELÉGEDETTEK.

MMMM

A' Róka szerencsés vala megnyerni az oroszán' kegyét, 's rövid idő alatt minden titkainak meg-hittje, 's fő tanácsadója lett. A' Medve, a' Tigris, 's a' többi első rendű állatok, kik a' királyi hatalmat az oroszán'nak már régolta irigylik vala, lázzadást forralva, ajánlást tevének a' Róká-

nak, hogy, ha a' Tyrannus megbuktatásán nékik segédet nyújtand, a' legfelsőbb hatalom vele is megosztatik. De a' Róka nem csak hogy el nem fogadá ezen veszedelmes ajánlást, sőt a' leg nagyobb idegenkedést mutatá attól. — Te tehát inkább kívánsz szolga lenni mint Úr?! kérdé bőszen a' Tigris. — Szolgaruhában bátorságosabb az Úr' személyét viselni, felele a' róka, miattam bírhat akárki a' hatalommal, csak én legyek az, a' ki azzal él.

—*****—

AF ÖZ ÉS A' VADKAN.

Óh, ki szerencsétlen az a' ki erővel nincsen megáldva! mondá kevély szánakodással a' vadkan, egy ifjú özet az üző ebek előtt rettegve ügetni szemlélvén. Kis idő múlva visszatérnek a' nyomot vesztett ebek. Megsejtvén a' vadkant, csihogva futják körül, de megtámadni egyikek sem meri. Dölyffel's megvetőleg nézelli a' batortanokat a' magahitt. Azonban az ebek' csiholása oda csalja a' legközelebb álló vadászt. Ez tüzel reá's szerencsésen találja.

A' vérében úszó vadkannak maradott még annyi ideje, hogy láthassa, milly tajtékzó dühvel marczongolják a' vérszemre kapott ebek. Melly kín meg nem bosszulhatni ezen méltatlanságot! hörgé kínos vonaglásai között, 's egyszersmind végső leheletét adá - ki.

* * *

Megbecsülhetetlen ajándéka az egeknek az erő, de ezzel, valamint minden egyéb jóval könnyen vissza lehet élni, ösztön lévén mind a' kevély elhittsége, mind a' vakmerősége. Boldog az, ki

ezen ösztöntől magát elragadtatni nem hagyván,
vigyázva kerül-ki minden veszedelmet!

—MMMMM—

H A N N I B Á L.

MMM

Óh, miért nem hunytam-el dicsőségémnek még
teljes virágzatjában! sohajtá a' Zámánál elvesz-
tett nagy ütközet után Hannibál, barátjának ölé-
be dőlven; Róma' rettentőjét úgyszóval sokkal nagyobb-
nak fogta volna hirdetni a' világ, 's nem lettem
volna kénytelen egy Quirísnek engedni a' pál-
mát. — A' világ meg nem tagadhatja tetőled a-
zon dicsőséget, hogy nagy Hérósz vagy, felele-
barátja, mutasd-meg, hogy tudsz philosophus is
lenni. — Ah még mélyebben megalázza lelkemet
azon kénytelenség, monda Hannibál, hogy phi-
losophusi palást alá kell rejteni leverettetésemet.

—MMMMM—

A' K Í G Y Ó.

MMM

Azon Költőről, a' ki arany csészéjéből itatja ve-
lünk lélekvesztő mérgét, méltán elmondhatjuk
azt, a' mit egy Nevelő monda az ő Nevendéké-
nek, midőn Flóra' ölében egymirigy Kígyóra bu-
kott: Leginkább lehet tartani azon Kígyótól, a'
melly magát virágok közzé rejti-el.

—MMMMM—

R O M U L U S.

MMM

Az Istenek' gyülekezetében sokan ellenzették Ro-
mulusnak az Olympi karba való bévételét. —

Egy homályos születésű Rablók' Fejedelmével osz-
szuk é meg isteni méltóságunkat? 'S mik az ő ér-
demei? Hogy egy új várost állíta-fel, hogy az
öszvesereglett haramiák' csoportjából egy inga-
dozó polgári testet alkota: az még mind nem e-
lég. Így szállának az ellenzők. — A' gonosztévő-
ket a' rény' ösvényére vezérelni a' legnagyobb ér-
dem, monda Pallász. Ekkor a' mindenek' Ura fel-
rántá a' jövő bájos tüköréről a' fedező fátyolt.
A' nagy Róma' dicső képe teljes fénnel ragyogott
ki belőle, 's új csillogással tölté-el a' csudálkozás-
ra ragadtatott eget. Imhol ennek talpkövét veté-
meg az, a' kit most az Istenségre emelni akarunk,
monda Zeüsz. Mindnyájan elhallgatának. 'S Ró-
mulus mint Isten dönt Mnemosyne' karjai közzé.

* * *

A' ki a' nagyság' magvait elveti, isteni jutal-
mat érdemel.

—MMMM—

A' FÖSVÉNY, ÉS AZ IRÍGY.

MMM

Az nagy jót fogna veled tenni, a' ki kincsedtől
megfosztana, monda egy Fösvénynek az ő leg-
nagyobb Irígye, mert a' legalacsonyabb rabság
bílincseiből oldozna-fel. — Én pedig veled fognék
nagy jót tenni, ha vagyonomat elpazárlanám,
felele a' Fösvény, mert a' legnemtelenebb indú-
lat' kötelékeiből oldoználak-fel.

—MMMM—

A' KIS MÉH.

MMM

Meglátván a' kies színű tulipánt egy fiatal ta-
pasztalatlan méhecske, nagy kívánsággal repült

feléje, 's képzeletében már előre élt a' benne találándó mézzel. De milly' kedvetlen csudálkozás szállotta - meg a' kis bohót, midőn a' szép virág' öblét üresen lelé. „Olly gyönyörű lévén, ki hitte volna, hogy illy meddő légy?” mondá, menteni akarván tévedését, 's egy ismerettel meg gazdagúlva repüle-et.

—MMMMMM—

A' HOLLÓ, AZ OROSZLÁN, ÉS A' RIGÓ.

MMMM

Eggy Holló ugyan azon tölgyre szállott, mellynek lombjai alatt az Oroszlán elszenderedett. Könyműségből-é; vagy azért, hogy irigylett nyúgalmát feldúlja; vagy nemtelen bosszantani kívánasból? leereszkedik az alvó nyakára, 's kíméletlenül kezdé csipkedni azt. A' vadak' felserkent Királya nagy dühödten szökék-fel bosszújában, mintha valamellyik Comoetának az üstökébe akart volna kapni; de a' szárnyaira kelt Holló csak kaczagta dühét.

Eggy Rigó, ki szemlélője vala ezen jelenésnek, így oktató az oroszlánt: „Jobb békével eltűrnöd az ollyan méltatlanságot, mellyet meg nem bosszulhatsz, mintsem kitoró dühöddel magadat nevetségessé tennéd.

—MMMMMM—

A' SZILVAFA.

MMMM

A' legelső termés mosolygott egy fiatal szilvafán. Festésre méltólag valának lehajolva a' gyenge gallyak a' kedves teher alatt. Mint örült a' fiatal fa a' kedvező évnek, 's mint büszkélkedett kincsé-

vel. De a' szél gyakran kíméletlenül rázta - meg ágait, 's ez által nem kevés gyümölcse hullott-le a' földre. — A' kegyetlen, mint irigyli dicsőségemet! mint akar megfosztani díszemtől! so-hajta a' fa. — Nem tudta ő, a' tapasztalatlan, hogy a' szél által csak azon gyümölcsöktől fosz-tatott-meg, mellyek férgesek, vagy rothadtak lévén az egészségeseknek is árthatnak vala. 'S így szokott, békételességünk többnyire tudatlansá-gunknak szüleménye lenni.

—MMMMMM—

A' KOPÓ, ÉS AZ AGÁR.

MMMM

Eggy Kerülő, puskáját vállára vetvén, kiindula megtekinteni a' mezőt. Hív kedvenczei a' Kopó és az Agár nem maradának-el tőle. A' szagló eb vizslatni kezdett, de a' fürge agár mindenkor csak Ura mellett szökdellt. Azonban a' kopó egy nyúlat vert-fel. Ezt látni, 's elnyúlva szárnyas futamattal, magát a' nyúl után vetni, 's ezt el-fogni, — eggy a' sebes agárnak. — E' szerencsét csakugyan nekem köszönheted, monda Urának a' Kopó, midőn az az elfogott nyúlat felemelé. — 'S vallyon nem én fogtam-é el? kérdé neheztelve az Agár. — Mind ketten egyenlőleg érdemlitek a' háláló jutalmat, monda az igasságos ember. O-hajtanám, hogy te, kedves Agár! a' Kopó' szag-lásával bírnál; 's neked jó Kopó, az Agár sebes-ségének szárnyait szeretném lábaidra fűzni.

—MMMMMM—

A' FECSKE, ÉS AZ ÖLYV.

MMMM

A' megtért Fecske víg ficseréléssel hirdeté min,

denfelé az óhajtvá várt gyönyörű kikelet' békőszöntését. — Egy prédát leső ölyv meglátván az elragadtatásában magára vigyázni feledettet, reácapott, 's kegyetlen örömmel vivé körmeiközött fészkébe. — Ah ez a' jutalma a' tavasz Heroldjának?! sohajta a' Fecske. — Ha a' szükség nem kényszerítene, nem fognám veled ezt tenni, monda az öly, 's megemésztette zsákmányát.

* * *

Igazán mondja Milton: hogy a' Tyrannusok' palástja — a' szükség.

—MMMMMM—

PLÁTÓ ÉS DIOGENESZ.

MMMM

De miért affectálsz te olyan különöset? mondá Plátó a' vele találkozó Diogenesznek. Ha jobban tudnád használni tehetségeidet, a' te éles elméd sok szép gyümölcsöt teremne az emberiségnek. — Talán azt kívánod tőlem, hogy a' te Republicádat elfogadandó két lábú tollatlan állatok' számára új Mórált szerezzek? viszontaglá a' fullánkös Cynikusz, 's titkos mosolygással hagyá-el a' felszúrt Philosophust.

—MMMMMM—

A' LÉGY ÉS A' PILLANGÓ.

MMMM

Büszkén szállott egy vakmerő Légy Chloe' nyílt lilium-fejérségű mejjére, midőn ez egy kies nyári reggel' langyába Jázmin - ernyek alatt a' gyepágyon könyökére dölve elszenderedett. Közel egy hímes pillangó csapongott a' virágok körül. — Be kár mond a' Pillangónak a' Légy, hogy te an-

nyi kecskekkel bírsz, ki nem tudsz azokkal élni. Én irántam nem vala olly kegyes a' természet, még is sokkal több irígyeim vannak. Csak most is nem hiszem, hogy maga Zeüsz ne irigyelje sorsomat e' gyönyörű helyen látván. — Én nem ohajtóm az ollyan szerencsét, mellyért pirulnom kellene, felele a' Pillangó, 's inkább kívánok fényt adni a' helynek, mintsem fényt a' helytől nyerni.

—MMMMMM—

A' FÜLMILE, ÉS A' PACSIRTA.

MMMM

Meg kell engedned, hogy énnékem több hallgatójim, 's több magasztalójim vannak, mint néked, monda egykor a' Fülmilének a' Pacsirta: A' jámbor földművelők mindenkor különös gyönyörűséggel hallják éneklésemet, 's szíves áldásokat a' leghőbb magasztalás gyanánt lehet vennem, 's midőn a' városiak a' mezőt megtekinteni kijönek, soha figyelmeket tőlem meg nem tagadják, 's gyakran a' hízelkedőbb dicséretnek' árjával öntenek-el. — Nem irígylem szerencsédet, válaszola a' Fülmile: Igaz, hogy énnékem sok hallgatójim nincsenek; de én nem is keresem senkinek figyelmét, 's magasztalásait, hanem egyedül azok' kívánságát koronázom-meg, kik engemet méltónak lennek a' felkeresésre. Ezek pedig ritkán szoktak hiú dicséretre fakadozni; de az ő néma elragadtatások eléggé éreztetik velem, mint vannak meghatva, 's elbájolva zengzetem által.

* * *

A' kényesebb érzésű szép lelkek csak keveseknek kívánnak tetszeni.

Primóczi SZENT-MIKLÓSSY ALOYZ.

I.

GRÓF SIGRAY, JÓZSEFHEZ,

1815.

Idvez légy nagy Férfi, Hazám bölcs polgára,
 Te, kinek szent hévvel Nemzeted' javára
 Gyúladoz kebeled.
 A' virtus, kegyesség benned egyesülnek
 Klio 's Polhymnia nálad széket ülnek
 Párosulván veled.
 A' szebb érzéseknek gyülő világánál
 Lelkesítve lengessz a' nyilt ész szárnyánál
 'S szép tettetd fényre gyúl.
 Szemeid érzékeny könnyeket ejtenek
 A' Szükölködőkre hogyha tekintenek,
 Es szíved meglágyul.
 Enyhülni érzik nálad fájdalmokat
 Benned szánakodó, résztvevő Atyjokat
 Vigasztalva lelik.
 Kik a' szerencsétől el vagynek hagyatva
 'S a' büszke világtól porba tapodtatva
 Karjaid emelik.
 Szó van a' Köz-Jóról? Láng gyúl rá mejjedben
 'S teszed szent öröm között lebegve lelkedben
 A' mit kíván Hazád.
 Mint sok időt látott tölgy, széles ágait
 Terjedten nyújtja köz haszonra árnyait
 'S édes enyhülést ad.
 Magát az égető napfényvel sütteti,
 Bár háborgó szélvesz őtet fenyegeti
 Vég veszedelemmel.
 Így ha a' zivatar a' Nagyot rongálja
 Alatta a' bokor nyugalmát találja
 Csendes figyetemmel.
 Boldog, kinek olly szép kebel jut sajátul
 Melly a' esziárd fényvel bevont világon túl
 Repped érzésével,

Es megfelejtkezvén mulékony voltáru
 Valót vesz lelkébe 's álorczáat nem áru
 Mázolt festékével.
 Bölcs szemeket vetvén a' veszendőségre
 Égi erőt vévén fél-isten lesz végre
 A' földi emberből.
 A' ki igazi nagy 's fénytől nem csalatik
 Az az égiekkel egy kelyhből itatik
 A' mennyei szerből,
 Bár ha gyengén tudom festeni érdemed'
 'S ebben csak árnyékát tekintheti szemed
 A' lelkes Valónak,
 Szükség-é a' virtust mesterséges szókkal
 Czifrázott fellengző nagy gondolatokkal
 Mondni bájolónak
 Kitűnik mélyéből a' bús rejtekeknek
 A' mindent elnyelő öblös sirvermeknek
 Nincs rajta hatalma
 Ha takargatja is mennyei szépségét
 Ki tündökölteti belső dicsőségét
 'S magának jutalma.
 Kirepitem még is Hozzád énekemet
 Lerakom a' tűzre gyúló tömjénemet
 Reszkető örömmel
 Itt hol a' természet csendes lágy párnáján
 Minden gyengén nyugszik 's a' világ lármáján
 Semmi nem serken-fel.
 A' lelket emelő magánynak bájai
 'S kellemeikkel játszó völgyek virágai
 Illatjokat öntik.
 Hol kiseded madárcák tarkáznak gallyokat,
 'S vig hanggal zengenek tiszta hymnusokat
 'S a' hajnalt köszöntik,
 A' midőn lelkedet nekéd is meghatja
 A' pompás természet' ékes folyamatja
 Bájoló erővel
 Érzésed felváltva szent lángokra hevül
 'S az életnek habja gyengén lecsendesül
 A' zajgó idővel

A' midőn így lelked vágyjaival teljes,
'S mosolygva áll szemed előtt a' kellemes
 Amália liget
Hol a' Sphaerák lakják a' himes ernyőket
Rózsás bilincsekkel oda zárja őket
 Ez isteni sziget
'S ha ott a' világnak gondjaiba merülsz
Mondván, hogy mint mások, te is innen eltűnsz
 A' mulandósággal
Halandóságodat akkor vigasztalja
Hogy érdemid' Hazád koszorúzni fogja
 Halhatatlansággal.

DUKAI TAKÁCS JUDITH.

ZSOMBORI EMLÉKÉ.

Lantal akart Múzám keseregni: de húrjai kétszer
Csökkentek, gyászol Zsombori téged' ez is.
Újra fogam; de megint panaszosb alagyaiba merültek
 Verseim és a' lant húrja kezembe szakadt,
Hogy van ez? Int Fébusz: Ne siess ébreszteni lanttal
 Most az irigy Fámát ujdoni sirja felett.
Még ne siess reptetni Nevét míg ez emberi nyom tart,
 'S elmékből ismért képe törölve ki nincs.
Majd áltúsza vizét Léthének, 's évre megint más
 Év jön elé, 's újabb Századot egybe teszen.
Zsomborid eltűnik szem elől 's csupa Zsombori névvé
 Válva dicsőségnek fény özönébe repül.
A' zavaros göztől tisztult ege; tetszeni kezd már
 Nimbusza, már közelit istenedése felé.
A' késő maradék zengő lantjára felébred
 'S hallja miként felel a' Sztrigy *) zuhanása reá.

*) Zsomborinak, a' Sztrigy folyójához egy szép Ódája van,
melly olly méltóságos harsogással foly, mint a' Sztrigy maga.

Akkor az iffjabbik századnak gyermeke, nyugvó
Táján, véletlen, sirja nyomára talál.
Halma leroskadt már: emlékköve dőlve mutatja
Elsorvadt betűit. — Térj ide jó Hazafi!
Erdélynek lelkes fija, Zombori nyugoszik itten,
Halgat már, de Sztrigy messze zugatja nevét.

SIPOS PÁL.

BERZSENYI DÁNIELHEZ.

MIRLÁRA SOMOGYBAN.

Széphalmon, October 25-diken 1809.

Hogy jámbusimra gáncs fog szállani,
Előre láttam. Ők az iskola'
Törvényeit bátran által szökdösik,
Ha jók, becsülik a' törvényeket;
Becsülik a' példákat is, ha szépek.
De kell-e törvény, kell-e példa a' szépre?
'S nem széppé a' szépet, 's a' rutát viszont
Nem ruttá, e' kettő' kéje teszi-e? 1.)

A' babonának reszkető fija
Nem lát, nem hall; azt tartja, a' mit tanítanak,
Homér hatosban zengé bajnokát, —
Úgy érti mesterétől, — 's a' hatos szép.
Murány rotyog, potyog, togyog, szotyog;

1.) Az első sorban említett gáncs, 's a' neheztelés, melly magát a' 40—43-dikig talán igen hangosan hallatja, 's mentéget egyedül abban lelhet, hogy Horázból vagyon köleső-nözve — (servum pexus quibus auris in ore est) — költött gáncs és neheztelés. Az Episztola' Íroja e' fortélyal csak elevenséget akart adni a' poétai előadásra alkalmatlan themának,

És minthogy azt így füzte Gyöngyösi,
 Lám a' rotyog, potyog, totyog, szotyog, szép.
 Hét kurta egy hosszát ad. Tehát, csak értsd:
 Remegő nyulakat avagy bitang darut a' hurok'..
 Mert ezt Horátzban így lelé—pedig,
 Ő füllel, ujjal mérte a' hangokat —
 Fület varázsló zengzet, ékes jámbus.
 Nyilván ez is szép jámbus lesz tehát?
 — Mert törvény ellen nem kél pártoson —
 Te Szerelem, eleget epedek, eleget iszom az Ű-
 'S szebb, mint a' gúnyolt Accius' sorai. (röm?
 Daykának édes zengzetű dala:
 Homályos bánat dúlja lelkemet,
 Talán újúlnak régi szenvedésim.
 Talán tündér előre-érezésim
 Rémitnek... — rossz! mert másod' és negyed'
 Fogásiban az első tag hamis,
 'S középben a' vers ketté nem hasad;
 'S így Dayka ügyetlen lomha verskovácsló, —
 Nem véték az, ha Virgil és Homér
 Négy Spondát vész négy dactylus helyébe.
 De Dayka a' másod' és negyed' fogásra
 Spondát ne végyen. Ők a' harmadik
 Czikkelyben általugratják gyakorta
 A' nyugalom pontját, és mentek érte,
 Pert vonsz fejére Dayka, ezt hogy teszi.
 O marha lelkek! méltók vonni jármat,
 Mert fül' helyébe féket kaptatok —
 Hányszor fakasztá már dongástok engem
 Szelid kacajra, hányszor élességre!

Mi teszi a' verset verssé? Szózatosság. —
 'S mi ezt? — a' hosszú 's a' rövid tagoknak
 Arányos és kedveltető öszveillések.
 Vers a' mi a' fülnek, majd tág majd szorosbb
 Törvény szerint, nyújt bájt, 's a' holt igébe
 Hízelkedő zengéssel éltet önt;
 'S nyügét, a' melly közt kényesen lebeg,
 Érezni nem, de csak gyanítani hagyja.
 'S így a' Terencz' és Plautus' rendeit,
 Bár szük bilincsre verve nincsenek,

Szép versek lévén, jöknak is' vehet'd.
 Így jámbusom, ha páros öt fogásain
 Ugy ejti kurta tagjait, hogy ők
 Utól ne álljanak; 's ha két utolsó.
 Poltzán gyors lábat szöktet, bár az elsőbb
 Fogásban sánta lábakat von is,
 — Ő két röviddel nem foldoz keményt —
 Homoly dalának bátran járja tánczát,
 'S az iskolások' gáncaikat kaczagja.
 De nem talál helyt minden mindenütt.
 Az boldog, a' kít nyájas Istene
 Heggyel vezérel a' saját nyomon.

A' verselés' legrégibb neme
 Az volt minálunk, a' mellyen Tinódi
 Szikszai borától jól fülve, dúdola.
 Rest és siket vers, melly hat párja közzül,
 A' sort középben két felé szakasztván,
 Csak egyikének adja gondjait.
 Es még is olly' hogy tapsolást remélhet,
 Ha ihletéssel énekeltek.
 És a' Vezérrend' két utóbb csapását
 Selypül nem adja -vissza a' többiben;
 'S házát 's hazát, és szálát 's megvalát
 'S hagyjont 's vagyont nem toldoz együvé.
 Az adva, kapva, rakva léli kegyelmet;
 Mert kedves néhol még a' tompa hang is.
 Hervadhatatlan fényt ezen nyere
 Az, a' ki majd ösének szép elestét,
 Majd a' kemény lány' csüggesztéseit dallá;
 'S Egünkön Zrinyi csillagként ragyog.
 Kevesbbé könnyü mint volt Gyöngyösi:
 Jóval tanultabb, 's fenntebb szárnyalású,
 'S e' Versnem hordja Zrinyinek nevét.

A' Tiberis' 's Ilysszus' szép leánya
 Sylvesterünket fényesbb utra hívá,
 Magasbb kecskekhez szoktatott fülét,
 Hogy érise nyelvünk' szózatos folyását,
 Nektáros ujjal ő illette-meg,
 'S más húrokat vont zörgő karvasára.
 Fülelt a' tér, füleltek a' tetők,

'S Tibánynak játszó lyánya felkapá
 A' kedves hangot, 's sokszorozva vitte
 Hésmárknak égbe nyúlt sziklájához,
 És a' holojt az Olt siet vizét
 A' nagy Dunával egyesíteni,
 De a' Hellenisz 2.) a' rekedt kintorna'
 Nyivását kedvellő sereg között
 Még nem talált érzékeny tisztelőt,
 'S jobb korra várván, nyugalomra dőlt.
 A' szunnyadót nagy későn Ráday
 Költötte-fel hosszúra-nyúlt altából
 És Péczelének 3.) zöld árnyékai között
 Titkolt szerelmek' üzésére birta.
 Itten lopá-el a' szerelmesektől
 Egy pór Szarándok lantjokat. De Zeüsznek
 Szelid leányi tükkal kergették
 Bosszús halálíg a' tolvajt, 's kezében
 A' szózatós lant csak vad hangot ejte.
 Rajnis, Szabó 's ezekkel Révai, -
 Nyerék- meg ezt a' kedves Éneklötől,
 Ki ő utánok, egyre sem mosolygott.
 Még édesebb, még bájosabb kegyével, —
 Mert a' dagály nem fennség — mint Virágra.
 Sok a' meghitt: a' választott kevés!

Az ének és a' Vers ellenkezésben

Állottanak mind eddig. Az rövid
 Utést adott amánnak hosszújára;
 És a' midőn ez meg-szökött, amaz
 Balúl hosszúra tátogatta száját,
 'S így a' tudom majd tudom, majd tudom lön,

2.) Hellenisz ...) A' Görög Ének' Múzája, mint alább Maeonisz is

3.) Péczelének ...) Gróf Ráday Gedeon, az Első, atyja a' második Gedeonnak, a' Koronaörnek, Péczelén lakott, Pesthez két mértföldnyire. Itt dolgozta már első Ifjuságában — (szül. 1713. Octob. 1-jén) — görög mértékre szabott verseit. Így beszélte ezt maga az Írónak. — Jóval előbb tehát, mint a' pór szarándok Kálmán György.

'S a' lyánka' mézes száját a' zsolozma
 Hamis hangoknak ejtésére kinzá,
 Hermesznek békebotját Rádáy
 Nyújtotta-el a' két versengő felett ;
 'S ők , mint a' hígyók a' boton , legott'
 Szerelmes öszve ölelkezésbe költek ,
 'S visszálkodások' harcza véget ért.
 'S most a' magyar dal már görög kecsekkel
 Dicsekszik , és a' nagy Békéltetőt
 Hermionénk szent tisztelettel hangzza.

Nyert a' magyar dal , a' midön görög
 Tetőkre lépetetett. De veszte a' régi ,
 Midön reá új éket raggatának.
 A' lagzisoknak 4.) részegült cigányaiak
 Tibullnak mennyei kellemü leányát
 Piros csizmába bújni kénszeríték ,
 Hogy czinczogások mellett , a' Homér'
 És Elégéja' tánczát lejtegetvén ,
 Patkós bokájit öszve csattogtassa ,
 'S a' Csurhe nép közt vad kaczajt repítsen.
 A' részegeknek tetszik e' veszetség ,
 De a' kinek mejjébe tűz lobog ,
 'S Hellásznak Istenségeit rettegi ,
 Az átkot vonszó helytől futva fut ,
 'S a' fársánglás' szentségtörő bohójit
 Adraszteának bosszujára hagyja.

A' Zrinyi kobza két pár húrjait
 Egy párra szállította Bessenyei.
 Azért-é hogy négy eggyezőt keresni
 Kifárada a' szük nyelvben ? vagy mivel
 Prokrusz teszi ágyként a' négy rend'körre
 A' Gondolatnak , hogy ha kurta , nyújtást ,
 'És hogyha hosszú , nyesdesést parancsol.

4.) A' lagzisoknak...) Jambusnak archilochizál. De ezt az undok Leoninusok érdemlik. — Az Elegéja két első Syllabája nem görög, hanem franczia kiejtés szerént méretett, mert a' festés ott hosszú hangot kíván,

Az Örs' öreg dallója 5.) 's Barcsay —
 Rokon nagy lelkek és dicső Barátok,
 A' Vers' kidolgozásában, nehézkek,
 'S eltelve még is fogyhatatlan ékkel,
 'S magyar lelkeikben halhatatlanok —
 És a' ki testvérének sirkövét 6.)
 A' bánat' ágával foná körül,
 Az a' ki Czidet hozta tájainkra,
 És Ányos, együtt indultak vele.
 Az áldozatlan pórserég körültek
 Bájolva gyült-fel, 's minden hangicsálást
 Zengésnek vévén, mint a' tók' lakóji
 A' Fülmilének csattogásai mellett,
 Rekedt szavával dong 's kong úntalan'
 Pirúlt a' büszke Piérisz, 's helyére
 Nyomván a' hulló pártát, titeket
 Szóllita-fel honnom' nagy diszei:
 Hisem, te Berzsenyim, 's Rózának boldog férje
 Kevély örömmel lépett-fel társai közzé.

Barátom! Orczy 's társai már avúlnak,
 Avúlni fogtok egykoron ti is!
 'S mint a' te fényed vét homályt Bugacznak
 Szent dallosára most: úgy zengi majd
 Az Unokának egy később Virág,
 Egy később Dayka szózatossb dalát
 Melly a' te lantod' édes énekeit,
 És a' mit Istennéje sug Hisünknek,
 És Himfy zengett, elfeledteti.
 Mi még hajnallunk 's távol a' határ!
 De nem lesz olly kor, melly a' vak tudatlan'
 'S izét-elvesztett bölcsnek hosszujára,
 Ki titeket nyelvrontóknak szidalmaz,

5.) Az Örs öreg Dallója... Tarna-Örs, Gyöngyös és a Jász föld között. Ott lakott Generalis B. Orczy Lőrincz Abaúji Fő Ispán, Józsefnek és Lászlónak Atyja, kik mind ketten méltók voltak egy illy nagy férjfi atyára.

6.) És a' ki testvérének Sirkövét... Gróf Teleki József és Ádám,

Mint Mártszász azt gyáva Iantolonak,
 Kire ég, föld, 's még a' poklok is fülnek,
 Neved csudálás nélkül emlegesse.
 'S mint én irigylem két réf pántlikáját 7.)
 És a' nyomorgó Csárdát Orczynak,
 Akként irigylük majd Psychét neked,
 'S a' mit Hazádnak szent szerelme zengett.
 Az a' Leány, melly vélcem a' legelső
 Szonéttet dallá honnunk' szép határin,
 'S most majd a' Ráday kényes rythmuszán
 Majd jámbéjonban súgja Episztoláját,
 Venúzium' hattyúja, mennyei
 Therpsichoréddal megmérkezni fél.
 Ő nem leánya az Aegisz csörtetőnek,
 Nem egyik kedvelt húga a' Delphi Urának;
 Nem öltözött a' Kúprisz bájövébe,
 'S a' zengő pánczél' szárnyas tánczeit
 Pallással a' felhőn nem lejtegette.
 Hol a' Hegyalja látni örül magát
 A' sullogó Bodrog vig tükrében,
 Ottan akadt ő egyszer dallva reám,
 Befutva Eósznak lángsugarival.
 Mint hültem - el, 's oh mint levék oda,
 Midőn megláttam, Intett, hogy követném.
 'S követtem ötet. 'S a' mint e' zavar
 Lassúlni kezdé mellyemben, 's az élet
 Szózáttal együtt tére - vissza, kérdém:
 Ki vagy te szép Szüz? Lángoló szemed
 'S e' barna, fürtös üstök, e' szemérem,
 Orczáid színe, 's e' varázs kecsék,
 Benned hazámnak szültjét sejtetik.
 De barna, fürtös üstököd' virágai,
 'S a' hang, melly édes ajkadról folya,
 'S egy mondhatatlan báj, mellyet szemem
 Még egyikén sem láta Szépjeinknek,

7.) Két réf pántlikáját....) Czélzás Orczynak verseire.
 Költeményes Holmi egy Nagyságos elmétől. Pozsony 1787
 lap 94. — 's a' Bugaczi Csárda. lap 199.

Külföldinek mutatnak. Ah ki vagy?
Csudállak és szeretlek!

'S a' leány

Mondá: Nevem Xenidion 8.) 's Etelyke,

Báróczy volt az ápolóm, az új

Szép Atticának méhe 9.) ő tanított

Engem szemérmes-édest selypeni,

'S távozni a' durva nép' beszéditől,

'S nevetni a' durva népnek gúnyait,

Ris énekem melly hozzád elhatott,

Külföldnek éneke. Hallottam a'

Quirina' 10.) 's a' szép Meonisz' dalát

'S a' mit Torquata 's Luison 's Göthchen zengtek,

'S pártájik elhullott virágaikat

Pártamba füzöm e' völgy' diszei mellé;

'S kényem szerint eldallom t'berczeinknek

Mind a' mit tőkök eltanulhaték.

Igy bánt Quirina a' Meonisz' dalával,

'S Virgil 's Horátz Pindarnak és Homérnak

Virágaikból füztek koszorút

A' föld' nagy Asszonyának homlokára.

Csak a' butát rettentí az, a' mi új.

Külföld termése volt a' rózsá is,

A' mivelés belföldivé tevé

'S Olasz eget szítt e' tetők' gyümölcse.

Jer halljad lantom' zengzetét. Ne kérdd,

Mindég enyém volt-é. Most már enyim,

Ne kérdd törvénnel eggyez-é, nem-é.

Eggyez ha szép, mert törvényt ez téssen,

8.) Xenidion... Idegenke, szép idegen.

9.) Attikának méhe... Xenophont a' mézes beszédüt így nevezték a' Görögök.

10.) Quirina a' Római Múza; Torquata az Olasz! Luison a' Francia és Göthchen a' Német. Torquata a' Tassó keresztnevéről. Luison a' XIV-dik Lajoséról, és az utolsó a' Göthcéről.

A' Kellem' Istennéjit engeszteld-meg,
Győz a' kinek kedvellik áldozatját.

KAZINCZY FERENCZ.

—◆—
E P I G R A M M Á K.

—MMMM—

EGY SZERELMES LEÁNYKÁHOZ.

MMM

A' szerelem szemeidből elcsüggedve sohajt-ki,
'S titkos szivgyújtó vágy eped arczaidon.
Lángolván, mért titkolod? Ints! 's maga Ámor azonnal
Psychét elhagyva gyenge öledbe repül.

—MMMM—

AZ ÖRÖM.

MMM

Csak méhként izleld mézét e' gyenge virágnak;
Mert ha mohó vággyal rája rohansz, előlöd.

—MMMM—

A' SÉRELEM.

MMM

Sértenek? örvendhetsz; mert adni bocsánatot édes.
Am de ne sérts mást; mert nyerni kegyelmet aláz.

—MMMM—

AZ Ő KEPE.

MMM

Mint a' kék égből kimosolygó csillagok éjjel,
Oly kiesén fénylők mennyei szép szemei.
Arczain a' Liliom, 's a' rózsza ölelgetik egymást,
Thrönt Ámornak ajánl bibora ajkainak,

Ég, de szelid kívánati mint Auróra' könnyüji
 Olly tiszták, 's havazó tél fedi keble' nyarát.

—MMMMMM—

A Z É N T E M P É M.

MMMM

Nyiltával tavaszomnak mint méh répedeze-széljel
 Eh lelkem, 's eledelt nem tudal lenni sehol.
 Téged meglátván Chloe! megszűnt repte azonnal
 Minthogy örök Tempét lelt kies ajkaidon.

—MMMMMM—

A' R É N Y H E Z.

MMMM

A' ki gyakorta dicsér, nem gyakran mivel az. A' szép
 Lelek tetteivel vallja, hogy érzi becsed'.

—MMMMMM—

A Z I R Í G Y H E Z.

MMMM

Csak titkon dúlsz, fűlsz; gyötör a' nagy düh, 's epe. A' rossz
 Szándékért méltán bünteted úgy magadat.

—MMMMMM—

A' S Z E R E N C S É H E Z.

MMMM

A' ki imád, rabod az, 's mint tetszik játszhatol azzal;
 A' ki nem istenesit: kényeidet neveti.

—MMMMMM—

A' H A L Á L H O Z.

MMMM

A' ki hazájának, 's a' rénynek szenteli éltét,
 Létdúló! az nem rettegi cypruszodat.

—MMMMMM—

A' VÉLETLENÜL KAPOTT SEB,

MMMM

Eggy kis ezüst fellegről néz - le mosolygva Cupidó,
 Fel van vonva arany ive — nyilazni akar.
 'S kit vallyon? — Csak alig mondám ki, 's előmbe vetődvén
 Daphne, legott egy nyil zúgva keblembe repült.

—MMMM—

A' BOROSTYÁN ÁG.

MMMM

Szent ág! éretted melly sok szív' vágyai égnek
 Ah, de ki ritka nyer-el, a' ki utánnad cped!

—MMMM—

'BERZSENYI DÁNIELRE;

MMMM

A' mikoron születél öröm ünnepet ülték az Áon'
 Szüzei, 's a' kecs adó isteni Chárisok is.
 Bölcsődhez vigan szállt aetheri szárnyakon a' Szép'
 Mennyei Géniusza, 's csókjait adta reád.

—MMMM—

BECS-SZERZÉS.

MMMM

A' Hóltó lelket, 's a' Festő életet adjon
 Mivénck, ha becsot szerzeni annak ohajt.

Primóczi SZENT-MIKLÓSSY ALOYZ.

AZ EMBER,

MMMM

Zendüle hajdan mindenható szava
 A'mérhetetlen mennyeket alkotó

Felségnek, és a' túnya Semmit
 Álmaiból szava felriasztá,
 Zendüle, — 's a' mélylly zürzavar öblei
 Nyiltak, 's az álmos Khaosz ügyel vala
 Az Alkotó zengő szavára,
 'S iszonyodása miatt felébred.
 Uram parancsolj! szöllj Uram! engedek
 Hallom parancsolj! áldozatot rakok
 Oltárodon mond, álmaimból
 Reszketek arczod előtt Teremtő.
 Kiálta, — csendült újonan a' Zavar,
 A' szélllyel ömlött hang daganatjait
 A' Gyúradéknak megfakasztván
 Felver ezer meg ezer teremtményt.
 A' légen ormos gőztorony ingadoz,
 A' Fellegeknek torlatiból siket
 Hangok süvöltnek 's lánggalandok
 Nyúlnak - el iszonyuan ropogva.
 Zajong az Orkán rettenetes dühe,
 Sodorja általtörve reteszein
 Az éledő port 's a' gombolygó
 Sáros özönt karikákba türi.
 Hömpölygve düleng a' zajos Óceán
 Türt mélye, döngnek Bengala révei,
 A' túnya Grönland csethalának
 A' zajokat nyeli 's ontja kürtje.
 Dagasztja Atlász fellegütő fejét
 A' kodmorajjig 's homloka domború
 Dagálya csergallyal 's gypekkel
 Lombosodik, — 's menedékes alján
 A' him Oroszlán nézgel, egetverő
 Dörgéssel omlik nősze után szava.
 Repkednek a' Szirtek 's az öblök
 Vissza nyeritnek özönzubajjal.
 Ott a' szemérmes rózsza kehely borút,
 Itt nyitja idvvel permetezett ölet
 Ibollya 's ajkán langy feredvén
 Ambra szagot lehel a' mezőkre.
 Áldást ohajtó zengzet emelkedik
 A' fördre-bámult Mennyre, az Alkotó

Királyt teremtek már Tinéktek
 Monda, — 's üvölt az utóbbi Légyen,
 A' szent zszibongás elsiketüle rá,
 Zendült az ether síkja, kiborxad a'
 Természet és már nyughatatlan
 Várakozás lesi a' Jövendő't.
 Villámla 's im a' mennyei kárpitok
 Szélllyelvonódván gyorsan aláhasit
 Az égi sugár, türhetetlen
 Fényözönével az Egüréből.
 A' Menny 's az Alföld öszveszövetkezék:
 A' pornak arczán isteni czimeret
 Tündökle, mellyt a' bölcs Teremtő
 Lelketadó keze rápecsétle.
 Küzdell magával 's lankad az Ihletett,
 Nem bírva lelke' lángjai ingerét,
 'S a' Myrtusárnyékban lerogyván
 Szunnyadozás lepi érzeményit.
 Dördül, „ne szunnyadj!” Életadód kiált!
 Öleld segítő hölgyedet, ő Neked
 Gyánod, kivel szivet cserélvén
 Eletedet kegye fűszerezze.
 Ébredt, 's mosolygó kellemek áztaták
 A' Völegénynék gömbölyeg ajkait,
 A' Hölgynek arczát rózsá nedvvel
 A' szerelem 's kebelét ecsetlé.
 Mejjekbe sűgall: Légyetek eggyesek
 Szent égedelműk, céljaitok szerint
 A' Nagy, Nemes, Jó, tisztelőji,
 Czimetek Örei 's Rényimádók,
 Embernek Ember tárjon öröm kebelt,
 A' szív öleljen szivet, emelje - fel
 Társát, ki hozzá térdepelve
 Nyujtja zokogva kezét malasztért.
 Ti Lélek és Test, mellyeket én köték
 Egységbe vagytok, porba rogy ez, de a'
 Szent szikra, a' mit én leheltem
 Végtelenül maradó, 's magassabb
 Tájakra vágyván, dulva csap a' koros
 Időre 's szárnyall Végzeteim szerint

Rettenthetetlen büszkeséggel
 Vivja dicsét, 's jutalomra lángol.

SZÉKELY SÁNDOR.

~~~~~

A' PHANTASIÁHOZ.

Szö - Demeter, Aug. 11-dikén 1811.

~~~~

Borits - el édes álmaiddal
 Szép Hölgy arany phantasia!
 Rengetvén gyöngé karjaiddal
 Mint Amorát Idália,
 Bükkjeimnek biztos éjében
 Erzem balzam lehelleted'
 'S a' fülmiléknék énekében
 Szóll hozzám bájos zengzeted:
 Kebledben andalogva birom
 Ismét lyánykám szerelmeit,
 Kebledben andalogva sírom
 Vesztésem' néma könnyeit.
 Váltó örömnék 's fájdalomnak
 Így olvadván érzésiben,
 A' bánatok kevésbé nyomnak
 A' szük öröm szentté leszen.
 Tekintetem hat a' jövőre
 'S hullnak a' kék kárpitok:
 Merengve néz a' mult időre
 'S újabb lángokra lobbanok,
 A' szük jelenlét széttröpi
 Kevés búját örömmivel,
 Ösvényimet virág teríti
 A' bal szerencsét szép lepel.
 Így él a' Sylphné fellegében
 Rengvén Favóniusz szárnyain,
 Leszáll 's szent berkek' éjelében
 Kedvelttnek olvad karjain,

Így él a' lepke rózsá szájjal
 Csokolván Flóra' kedvesét,
 'S szerelme ölében égi bájjal
 Leeli boldog életét.

KÖLCSEI FERENCZ.

A' SZABAD SZÍV.

~~~~

Nem kérem a' dús gazdagok életét,
 Nem vágyom a' felbársonyozott Nagyok
 Szobájiban tombolni sem lő
 Asztalokért magamat nem üzöm.
 Csendes magányban foljon-el életém,
 Mint a' cserék közt tévedező patak,
 Mellyet nem öntött még az árvíz
 Sáriszapos zavarékival bé,
 Bánat, szorongás, a' mit a' Hirbeteg
 A' rang vidongó fénye között keres.
 A' Nap magában fénylik és nem
 Hölesönözött sugarak keritik.
 Önn birtok a' szív, 's annak örül csupán
 Hogy benne termett a' mit az alvilág
 A' pompa karjában, a' hintón
 'S a' Paloták' fedelébe fürkészs.
 A' kit felintett a' Hegyek' Istene,
 Pallász, az Észnek szunnyadozásiból,
 És a' kinek független éltén
 Nem zörög a' Hegyelem' bilincse.
 Az ilyen ó melly boldog! az ő szabad
 Körében önnön sorsa kis istene,
 Nem dől ha bár roskadna a' föld
 Égre tekintve mosolygna úgy is.

FÜZESI JÓZSEF.

A' SZUNNYADÓ.

MMMM

Rózsás partú patak' csörgésénél,
 Filemilék zengedezésénél,
 Szunnyad Lilli, szívem' mindene,
 'S szebben mint most még nem pihene,
 A' szép lélek, vallyon mit álmodik,
 Ekes szája kire mosolyodik?
 Miért készül kezét emelni,
 Mintha kedvest vágyna ölelni?
 Én, én, tudom 's olvadva képzelem,
 Tegnap kötött örök frigyet velem,
 Arczát az én szerelmem gyújtja,
 Hószin karját én ér'ttem nyújtja.
 Filemilék, kérlek kíméljétek
 Szép álmából fel ne ébresszétek,
 Vagy olly hangtok zengjen fülében
 Melly több lángot gyújtson szívében.

— I.

SOPRONY TÁJÉKÁHOZ.

Áprilisben. 1815.

MMMM

Szép vagy Sopronynak zordon hegye völgye, hol ormos
 Rengeteged feketül, 's bérceid' árja zuhog;
 Szébb vagy, apró halmok' 's térek vegyülése, kalással
 'S szőlővel nevető Heszperi kertje te még.
 És te, mikép emeled, mint tágitod-ki szorongó
 Lelkemet oh Pannou' tengere, Pizo' vize!
 Édesen elmerülök szép álmodozásba, dicső táj,
 Hogy ha kebledbe csal a' Flóra szerette Tavasz,
 A' Természet ezer dicsét bámulva csudálom,
 'S arczomon aggságim' ráncza reményre derül.
 A' falak eltemető tömlőcz módjára rekesztnek,
 'S ott valamerre szemem néz, rabi lánczra talál,

Itt szabadon levetem vasigámat 's étheri szárnyon
 Repdesek a' magas ég' végtelen öble körül,
 'S szent öröm árajai közt érzem, hogy földi sorompó
 Mennyei lelkemnek nem vet örökre batárt.
 Ott, az alak nyájas, simasága gyakorta hazug máz,
 'S angyali formában sokszor az ördög ölel:
 Itt, ha mi rám mosolyog, ha mi biztat boldog örömmel
 Kétszeresen 's töstént adja - meg a' mit ígér.
 Ott az örök kinok gyászthonja nevelte Tyrannus,
 A' fene Praktika dül, 's dülva világot emészt;
 Majd nyereség', majd hir' 's öröm árnyékával igéző
 Fő 's alrendet örök tigrisi harcra tüzel;
 Nincsen az a' szent láncz, mellyet nem szaggat izekre,
 Nincsen az a' szép frigy, mellybe nem ártja dühét.
 Általa kalmárság piaczává válik az élet,
 Hol kiki csalni siet, 's csalva csalásra tanít:
 Itt kegyes édes anyát látok, ki szeretete szülöttit
 Emlőjére heves szívvél ölelve veszi.
 Itt ezer áldások' gazdag forrási fakadnak
 'S tél, tavasz, ősz nyár lát gyűlni belőlek özönt,
 Melly nagyok' és kicsinyek' szomjának lángjait oltván
 Minden örömbimbót Édeni színre kifejt.
 Czifrabb műhelyeit ha kikémelem a' tüzes észnek,
 Mindenik, eszközöket több sanyarásra kohol.
 Nemzetek, Országok, háznépek alélva remegve
 Felzúdult tenger' mérge veszélyi között,
 Kastélyok 's kalyibák tüzözönbe borulva lobognak,
 Sirva fut árva nemünk a' vad Erynnis előtt.
 Csak ti magos bércek, mellyek fel az égbe sietvén
 Minket is elragadó szárnyon emeltek oda;
 Csak ti setét erdők, mellyekben az Isteni nagyság'
 Titkos erőt ihlő szent lehelése suhog;
 Csak ti, kies völgyek, hol ezüst forrásnak enyelgő
 Csergedezések közt gondokat altat ere;
 Csak ti, dicső szépség himezte mezők, hol igézőni
 Nem szünik új áldás, gyenge fű, tarka virág:
 Csak ti felejtettek sorsunk' sok 's durva csapásit
 Csak ti tetettek szert hív menedékre velünk.

KIS JÁNOS.

I.

HÖLGYEMHEZ.

******

Nem keres, ámbár van, benned szépséget im e' szív,
 Oh Lalagé! á' szép rózsza hamar kiényész —
 Bájló kellemekeket sem vágnék lelmi te-benned:
 Sokra kiteve van az, a' ki kapós sok előtt.
 Nem kérdem, van-é ősi javad, 's szekrénnel ezüstöd,
 A' pénz 's gazdagság sok veszedelmet okoz.
 Bár ha nemes vérből nem erednél, arra se néznék
 A' virtus nemesít, nem csupa ősi jegyek.
 Hát mi lehet mi szerelmet gyújt szívemben irántad,
 Melly kecssek ihletnek? kérdezed óh Kegyesem!
 Jó kedvű, nyájas, mindég mosolyogva tekintő
 Légy mikor engemet a' gond' soka megkomorit:
 A' mikor érzékeny szívem neki gyúlva ölelget
 Olvadj vissza te is hiv kebeleembe 's ölelj.
 Minden tettetted a' virtus kormánya vezesse,
 Minden kellemidet, szép Kegyes, az tegye csak.
 Légy hiv, álhatatos, házunk' jó asszonya, elmés,
 Jó anya, jámbor hölgy, minden esetbe barát.
 Szép vagy ugyan Lalagé, de csak ez teszi kellemetessé
 Szép arczod' kecsseit, nem pedig a' mi enyész.
 Ez teve hölgyemmé, ez fogja vidítani élted,
 A' mikor a' gondok' fogyta öledbe vezet.
 Ez teszi könnyüvé a' sors' vélt terhes igáját,
 Ez teszi édesbé a' keserü falatot.

II.

ESDEKLÉS.

******

Gyenge galyai között az ifjú tavasznak
 Béhat az esthajnal' piros ragyogása,
 Szét-lenged illatja a' rét virágának
 'S az ömlő pataknak hallatik csurgása
 Az alma' virágja nyitja szagos kelhét.
 'S ott egy fülemile rejtett magányában

Panaszos hangokkal nyögi-el keservét
 És lelkem utánna hangzik bánatjában.
 Te! — ki nékem hajdon édes érzéseket
 Gerjesztél szívemben mennyei bájoddal
 'S kellemessé tudtad tenni e' helyeket
 Laura — ölelkezvén velem barátoddal;
 Lehelj vigasztalást e' gyenge kikelet,
 Szellőjén, — oh lehelj! elbúsult szívembe
 Hasztalan sóhajtás! nem lel vágyom helyet
 Némán hervad Laurám e' gyászos verembe'.

HORVÁT ELEK.

A Z

EGYIPTOMIAK', PERZÁK', GÖRÖGÖK', ÉS
 RÓMAIAK' NEVELÉSE MÓDJA.

A' Régiek' Neveléséről átaljában azt mondhatjuk, hogy annak célja tökéletesen meg volt határozva, módja inkább a' kitett célhoz alkalmaztatott, 's annak elérésére az út rövid. Célja az egész Nevelésnek volt a' test' erejének tökéletesítése 's hajthatósága, — a' munkásság' megszokása, — főképen a' hazafiúi, 's erkölcsi kötelességek' teljesítésére nézve, 's végre a' bölcs férjfiat karakterizáló erős léleknek készítése. Az út pedig ezen célnak elérésére legrövidebb, 's legbizonyosabb, mivel a' gyermekek' neveltetése mindenik régi Statusban a' Hazának és társasági Alkotványnak céljához volt intézve. A' gyermekek kevésre tanítottak, de annál nagyobb ügyelet volt arra, hogy jó idején gondolkozni kezdjenek, és jóra szokjanak. A' testnek néhány nemű gyakoroltatása által egyszersmind az értelem is

mivelődött. A' Vallás és Erkölcs-tudomány nem annyiban az értelemnek, mint a' szívnek voltak tárgyai, 's ezeket inkább látható példák, mint szóval való unszólások által törekedtek a' gyermekek' szívébe bényomni. Az életre megkívántató néhány rendbéli tudományoknak, 's mesterségeknek megtanulása, melly nálunk életünk' idejének nagy részét veszi-el, a' Régieknél szükségtelen volt; mert a' kit rabszolgái el nem tarthattak, azt tartozott a' Haza táplálni. A' hol a' közönséges tanítás a' közönséges Neveléssel egyesítve volt, mint Perziában és Spartában, ott a' Nevelés az egész férjfi korra is kiterjedt; egyébütt pedig, mint Rómában is, a' gyermekek csak a' házi Nevelésre bíztattak. Melly mind addig jól is folyt, míg az egyszerűség, és mértékletesség nemzeti virtusok maradtak. Lássuk rendre ezeket.

I. AZ EGYIPTOMIAK NEVELÉSE MÓDJA.

A' régi Egyiptziusokról kezünkbe jött tudósítások, mellyek t. i. a' Görögöknek Alexandriában fundált új országát megelőzik, — őket munkás, okos, és mértékletes Nemzetnek festik, kik ha kevésre mentek is a' szép művészségekben, annál több hasznos esméretekkel bírtak, és a' nevezetesebb tudományokban 's törvényadásban a' Görögöknek tanítóji voltak. Bölcs törvényeikből nagy politikai okosságok tetszik ki 's ezen kívül a' földnek legrégebb Népei közé tartozván, főképen a' Nevelés' módjára nézve figyelmet érdemelnek.

Nevelések' módja az Ország' politikai alkotásához lévén mérsékelve, különbözőleg volt meghatározva, de közönségesen minden Polgárnak engedelmes és munkás Alattvalónak kellett lenni. Az egész nép Diódor szerint 5; Heródot szerint

pedig 7 Rendre (Casta, Kasten) osztatván-fel, a Papok és Katonák az első Rendet tették. Kinek kinek a maga Rendében kellett maradni, 's gyermekeit is abban nevelni. A' Hazafiakhoz 's azok' személyéhez a' Statusnak volt legelső Jussa, mint annak tulajdonai mindnyájan úgy nézettek, 's innen lett az, hogy a' kölcsönözönek nem a' maga személyére, hanem csak Javaira lehetett kölcsönözni. Ezen személyhez való jus a' Statusra nézve fontossá lett a' henyélésnek átaljában megtiltása által. Kiki tartozott a' maga környékének Elöljárója előtt megmutatni, miből él; 's a' kit erre nézve hazugságban találtak, vagy semmi tisztességes életmódot előmutatni nem tudott, halállal büntettetett. Az egész Nép igen mértékletesen élt, és mindenik Rendnek, sőt a' Királyoknak is ételek' és italok módját a' Papok határozták-meg, 's minden Törvények — mint fő dologra — különös vígyázattal ügyeltek az egészségnek fentartására. Ezen czélokhoz volt a' Nevelés is átaljában mérsékelve, ha szinte annak a' Rendek' és állapotok' külömbiségeihez képest külömbözönek kellett is lenni, minthogy a' mit a' Papnak és Katonának tudni kellett, a' nélkül a' mesterember, a' szántóvető, pásztor, ellehetett.

Hogy gyermekeiket mértékletességhez szoktathassák, igen kevés és csekély eledelkkel táplálták: gyökerek, papiros-kérgű eperjfa csemeték, 's több e'félék voltak eledeleik, úgy hogy Diódór szerint egy gyermek' esztendei tartása a' mi pénzünk szerint alig került egy aranyba. Hogy kaponyájokat megkeményíthessék, hajokat lenyírték 's fejeket béfedezni soha nem engedték, ebből következett azon szembetűnő nagy külöbség az Egyiptomiak és Perzák kaponyáji között,

mellyet Heródot csudálva említ. Minekutánna t. i. az Egyiptomiak Kámbizessel megütköztek, mind a' két Nemzetnek elestjeit koponyájiknak különbözőségénél fogva egymástól külön lehetett választani, 's Herodót maga is Egyiptomba men- vén, a' Perzák' koponyáit olly porhanyóknak ta- lálta, hogy azokat kicsiny kövecskékkel hajtva is által lehetett lyuggatni; az Egyiptomiakét pe- dig nagy kövekkel is alig lehetett öszverontani. Koponyájok' illyetén keménységéből következett az, hogy mindenféle terheket fejeken hordoztak, és a' főfájással, főbéli Rheumával, náthával, kö- högéssel, 's e'féle nyavalyákkal kevesebbet bajlód- tak. A' gyermekeket hideg vízbe gyakorta feresz- tették, melly szokást a' felserdültek is gyakorol- tak.

A' Nevelés' czélja ellen valónak látszik lenni azon szokások, hogy gyermekeiket a' Gymnaszi- kában épen nem gyakorolták, azt adván okául, hogy az ebben szerzett készség kevés időig tart, tudása pedig könnyen veszedelmes lehet. Azon- ban ezen szokás vagy nem volt közönséges, ha- nem csak némelly Rendekre terjedt - ki, vagy pe- dig az uralkodó résznek politikai maximája hoz- ta magában, hogy a' személyes erőben, és bátor- ságban való bizakodhatásnak, ez által akadályt vetvén, az Alattvalókat annál nagyobb engedelmességben és függésben tartaná. Vagy talám o- ka lehetett e'következő is: minthogy minden gyer- mek' élete-módja, azon Rendnek elintézéséhez képest, a' mellyhez tartozott meg volt határozva, és csak az ahhoz tartozókat kellett neki megta- nulni, elég ideje maradt a' természetes szabadság használására, és a' futás, mászkálás, szökdösés, birkozás, küszködés, 's egyéb e' félékben való

magagyakorlásra, melly az e'béli mesterséges gyakoroltatást szükségtelemné tette.

Közönséges oskolákat is találunk az Egyiptomiaknál, mellyekben a' Papok tanítottak. Ezek között már a' régi időkben a' Heliopolisi két oskolák legnevezetesebbek voltak. Az Erkölcsi-Tudományban való oktatás inkább cselekvéssel, mint elmélkedéssel ment-véghez, 's nevezesen ezen két szók felett való feszegetés: hogy lehet? 'smiért vagyon így? még nem engedtetett. E' hasznos, ama káros, azért amazt cselekedni, ezt távoztatni kell. Ennyiből állott az Egyiptomiak' cselekvő filozofiája. Egyedül a' Papok dolga lévén meghatározni, mi hasznos, mi káros, szavoknak kifogás nélkül hinni kellett. Az erkölcs-tudományban minden hosszas megmutogatásoknak félretételével fő czéljok a' volt, hogy az erkölcsi Ideáikat, az érzékenységeket megillető előterjesztésekkel a' gyermekek' és felserdültek' szívébe nyomják, érzéseket a' homályos és erkölcs-telenséget gerjesztő képeknek bényomásától megtalmazzák. Az efeikbe terjesztendő minden Ideák, 's ezeket ábrázoló képek egyedül a' Papok által határozottak-meg, és egy Metszőnek 's Festőnek sem volt szabad a' maga tulajdon képzelete szerént valókat készíteni, az erkölcsnek azok által lejendő megvesztegettetésektől félvén. A' nemzeti tulajdonos karakter, erkölcs', és szokások' fenntartására az idegen Nemzetekkel való társalkodásnak egész megtiltása is igen sokat tett.

A' minek nálunk is úgy kellene lenni, valóssággal úgy volt Egyiptomban: az ifjak az öregek iránt egész tisztelettel viseltettek, előttök az útból kitértek, 's a' hol amazok megjelentek, ezek felállottak. Mind ezekből megtetszik, hogy ná-

lok a' gyermekek még kised korokban kezdve engedelmességre szoktattattak, és hogy a' házi Nevelés' arányzott czélját közöttök miként érte legyen el. Mindenek felett pedig gyermekeiket háládatosságra és igasságra tanították.

Mint hogy az Egyiptomiaknál sokféle tudományok virágzottak, kétségkívül a' gyermekeket is azokra tanították, ha nem is mindnyájan egyenlőleg; mert minden tudományok két részre voltak osztva u.m. közönségesekre, és szent vagy titkosokra; amazokra tartoznak a' betük' esmérése, számvetés és földmérés; ezeknek tanulására akárki bebocsáttatott, mivel azokat a' Papok közönséges oskolákban tanították; ezekre pedig az orvosi tudomány, törvénytudás, asztronómia, fizika, és hisztória, mellyek' tudása egyedül a' Papoknak volt tulajdona, sőt talám ezek is nem mindnyájan lehettek azokban részesek.

II. A' PERZÁK' NEVELÉSE MÓDJA.

Midön itt a' Perzák' Nevelése módjáról vagy on szó, Perzisnek azon régi lakosait kell érteni, kik vitézségek által Ázsiának felét, Cyrusnak meghódolni segítették, és kiknek virtusait Xenophon annyira magasztalta; nem pedig Darius alatt élt elpuhult Perzákat, kik sokféle Népek' elegyedéke lévén, a' Perzák' igaz nevelés módját soha általjában nem esmérték, vagy legalább annak Rövetését hova tovább mind inkább elmúlatták. Ezen Nemzet' nevelése - módját leghelyesebben Xenophonnál találjuk, a' ki ha szintén azt talám képzelt vonásokkal szépítette is, csakugyan egészen hitel felett valóvá nem tette. 'S ha ezen tárgyra nézve egészben az ő tudósítása szerint ítélünk, úgy találjuk, hogy a' régi Perzák'nál a' Nevelés

már jó elején a' tökéletesség' magas pontjára emelkedett:

Hegyes Tartományokban földmivelésből és vadászatból táplálódtak, bőrköntösöket viseltek, 's igen mértékletesen éltek, mivel őket sovány földjök bővölködéshez nem szoktatta. Gazdagságra nem vágytak, 's minden üléssel járó kézi mesterségeket útáltak, azt hívén, hogy az által a' lélek gyengül, a' barátságos társalkodásra, 's a' társasági virtusoknak gyakorlására alkalmatlanná leszen. Egész nevelések' célja a' test' erősségében, az egyenesség által való boldogságban állott, 's ezen célzt tökéletesen el is érték, mihelyt gyermekeiket Herodót szerént 6 esztendőskoroktól fogva 21 esztendőskorokig a' lovaglásban, nyillövésben és igasságos beszédben elegendőleg gyakorlották.

A' gyermek 6 esztendőskoráig Anyja vigyázatja alatt maradt, és ezen idő alatt Atya eleibe vagy igen ritkán, vagy épen nem is botsáttatott. Ekkor az asszonyi kéz alól kivéttetett, 's Atyjának 's a' Status által a' végre rendeltetett közönséges Nevelőnek vigyázatjára bízott, hol legelőbb is a' futásban és nyillövöldözésben gyakoroltatott. A' kitett cél reggeli darab kenyere volt, mellyet a' míg nem talált, addig abból nem ehetett. Ezen célzt elsőben közel tették, de a' mint a' gyermek a' célzásban tökéletesedett, a' szerént a' célzt is tovább meg tovább vitetett, 's mind addig ezen gyakoroltatásban maradt, míg a' 16-dik, 17-dik, vagy 18-dik esztendővel az ifjúi korba általlépett, a' keményebb munkatételre megerősödött, és a' viszontagságok' kiállítására alkalmas lett. Az ifjak éjtszakánként öltözetekben 's fegyveres készületekben a' kopasz földön aludtak; nappal pe-

dig az Elöljáró által mindenféle munkára, u. m. a' gonosztévők' felkeresésére, a' ragadozók' kiirtására, 's egyéb a'féle foglalatosságokra használtattak, mellyekre erő és sebesség kívántatott. Gyakorta tegezzel, kézívvel, szablyával, viaskodó fejszével, paissal, és hajító dárdával felfegyverkezve a' Királlyal is kimentek vadászatra, a' hova magokkal csak egy napra való főtelen elégséget vihettek, jöllehet néha két nap és egy éjtszaka is kinnmaradtak, a' nélkül hogy nekik valami eleség adatott volna.

A' gyermekek' eledele kenyérből, kövi pontyból (Cyprinus Gabio) és vízből állott, ezekből is csak mérték szerént, és meghatározott időben részesedhettek. Nem Szülőjek' házánál, hanem Tanítójoknál ettek, 's ott is csak akkor, mikor a' nevelésbéli Fővígázó arra jelt adott. Ezen kívül az Ifjak a' veréjtekes fáradsággal nyert vad-húsból is részesültek, de drága ízes megkészítés nélkül, és csak annyi mértékben, a' mennyi éhségek' lecsendesítésére elégséges volt.

Minekutánna az Ifjak Rendébe 10 esztendőket eltöltöttek, a' Férjfiak Rendébe léptek által, kik közül szoktak volt választatni a' Nemzeti Ifjúság' nevelésére az első rendbéli Segéd társak. Fő vígázókká pedig közülök mindenkor azok tétettek a' kik 50 esztendőket fedhetetlenül általéltek, a' többiek mind végig ama Fővígázók' segéd társai maradtak 's harcz' idején a' haza védelmére fordítottak. Az 51-dik esztendővel a' tisztos öregek sorába léptek, kik a' Haza határán kívül katonai szolgálattal nem tartoztak, a' Hazában Bírakká választattak, a' Status' hivatalait osztogatták, és az Ifjúság nevelésére ügyeltek.

Az erkölcsi Nevelésre nézve fő regulájok az

volt, hogy az ember egész értkoráig fenyíték és vigyázat alatt maradjon. Xenofon szerint, egy tölek úgy nevezett Szabad piaczon folyt a közönséges Nevelés, hol a Király lakott, és a kereskedőknek öszvegyülések helye volt. Itt mindenkor csendességnek kellett lenni, és senkinek sem volt ott szabad valamit árulni vagy venni, hogy a nevelés munkája minden háborítás nélkül folytathatnék. A Piacz négy részekre volt felosztva, egyik a gyermekek', másik az Ifjak', harmadik a meglett Férjfiak', negyedik része a tisztos Öregek' számára határozva. A Törvény szoroson megkívánta, hogy ezek közzül kiki a meghatározott időben a maga helyén jelen legyen, t. i. a gyermekek, ifjak, férjfiak, a nap feljöttekor; az öregek pedig mikor tetszik, jöhetnek ezek is bizonyos napokon meghatározott időre tartoztak megjelenni. Ezen négy rendek közzül mindenikben 12 Fővigyázó volt: a gyermekekre a legjobb hirű-nevű Öregek, az ifjakra pedig hasonló megért Férjfiak ügyeltek, kik viszont főbb vigyázatnak voltak alája vetve. Ha valamely Ifjú vagy Férjfi szántszándékkal hibázott, azt legottan a vigyázók bémentették, az Öregek a dolgot megvizsgálták a büntetést meghatározták, melly a nagyobb hibákra nézve a rendből kivettetésben állott. Az ilyen kivettetett egész életét megútáltatásban 's gyalázatban élte-el. A melly Szülők gyermekeiket a közönséges neveléstől eltartóztatták, — minthogy arra erőszakkal senki nem kényszerítetett, — azoknak gyermekei a közügyek folytatásából, hivatalokból is kirekesztettek, és földmivelők, vagy pásztorok lettek. Ezen intézet szerint a gyermekek a szüntelen szemek előtt lebegő példák által szoros en-

gedelmességet szoktak-meg, az Ifják pedig a' Férjfiak' becsülésére, 's az Öregek tisztelésére serkentettek, mellyet minden rokonság tekintete nélkül gyakoroltak. —

Második regulája erkölcsi neveléseknek volt: hogy a' virtus a' jó tulajdonságok' megszokásában áll, és hogy az erkölcsi megfogások rávitelések, (relativus) erre nézve a' gyermekeket jó vigyázat alatt olyan környülállások közé kell helyheztetni, hol azon egy szempillantásban gondolkodjanak és cselekedjenek, 's így értelmek a' helyes gondolkodásban gyakoroltassék, a' tudományt pedig a' cselekvésben találja-meg. Átaljában a' Perzák erkölcsi nevelése a' virtusban való gyakoroltatásban állott. A' Tanítók a' kezek alatt lévő gyermekek' cselekedeteire szemesen vigyáztak, úgy nézték azokat, mint az emberkori foglalatoskodások' előjátékait, mellyekre való nem figyelmezés tetemes kárral vagy on öszvekötvé. Tudományos forma szerént való tanítást nálók az egy hadi-mesterségen és a' plánták hasznos vagy ártalmas erejinek esmértetésén kívül nem találunk. Az oskolában nem tudomány, hanem igasságosság tanított. A' Tanítók' főbb foglalatosságok, a' Nevendékek között esett viszontagságoknak megítélésében állott. Az ügy' megvizsgálása minden Nevendékek jelenlétében ment véghez 's a' hibás keményen megbüntettetett. Ezen intézet, az oskolát a' Statusban mintegy különös Statussá formálta, és a' gyermekségnek a' férjfiakor előképe volt. Legkeményebben a' hazug árulkodást és a' hálátlanságot büntették-meg, minthogy ezek a' vétkek többnyire mindenkormás vétkekkel egyesülve szoktak lenni. Magoknak a' gyermekeknek is társaik hibáiról ítéletet

kellett tenni, mellyben, ha hibáztak, a' hiba' minéműségéhez képest, vagy jobbra útasították őket, vagy megbüntették. Minden gyermek a' maga cselekedetei okait tartozott előterjeszteni; 's jussa volt másoktól is azt kívánni, melly rendtartás őket magokra vigyázókká tette, 's benne a' tudnikívánás' dícséretes ösztönét serkentgette.

A' mit cselekedni nem kellett, arról a' Perzák-nál nem is volt szabad beszélni. A' nemi szeretetet az Ifjak előtt a' férjfiornak közelítéséig nem is említették. Az adósságraakást, hazugságot egyenlő gyalázatos dolognak tartották, ezen utolsót, mint valóságos erkölcsi hibát, amaz elsőt pedig azért, mivel azt hitték, hogy a' ki adós, a' néha hazudni is kénytelen.

III. A' GÖRÖGÖK' NEVELÉSE MÓDJA.

A' Görög Íróknak Nevelést tárgyazó munkáikból nyilván kitetszik, hogy ezen Nemzet' nevelése módja, bizonyos és meghatározott principiumokra épült. Mindnyájan megegyeznek abban, hogy a' tökéletes nevelésre a' test' gyakorlása, a' muzsika, és a' tudományok elmúlhatatlanul megkívántatnak. Plátó, Clitophonjában mondja hogy a' ki gyermekeit a' tudományokban, muzsikában és testgyakorlásban tökéletesítette, hízelkedhetik magának azzal, hogy azokat a' virtusban tökéletesen oktatta. Meg kell azt jegyezni, hogy itt a' virtus nevezete alatt az embernek nem csak erkölcsi, hanem a' görög *αρετη* szerént, egyzersmind tudományos és természeti tökéletesség is értetik. Az ezen értelemben vett virtus volt a' Görögöknél — valamint nálunk is ez — a' Nevelés' célja, és az embernek a' nevelés által miveltetni kellett három részeire nézve, a' Nevelés'

módja is három u. m. természeti, tudományos és erkölcsi részekre oszlik, 's a' nevelés' ezen három részeit értették a' Görögök a' testgyakorlás', muzsika és tudományok' nevezete alatt. A' testgyakorlás ugyan tulajdonképen csak a' viaskodásban való magatökéltetésben állott; mindazonáltal Plátónál és Plutárchnál néhány helyeken úgy találjuk, hogy az szélesebben is kiterjedt, 's mind azt magában foglalta, a' mit ma természeti nevelésnek nevezünk. Így a' muzsikai nevezetis tulajdon értelemben csak a' hang' mesterségét jelenti; de mivel annak az emberi indulatokra igen nagy befolyása van, erre nézve a' muzsika nevezete alatt értették mind azt, a' mi az emberi szívre kitetszőleg hatott. A' Tudományok' nevezete alatt mit értettek legyen, magában elég nyilvános. Némelly Írók a' tudományokat is a' muzsika név alatt öszvefoglalva értették, honnan Plátó a' Törvényekről írt munkájában az egész Nevelést két részekre u. m. Testgyakorlásra és Muzsikára osztotta.

A' Nevelés' ezen három fő részeihez járul még a' negyedik t. i. a' politikai, vagy-is a' társasági élet' céljára intézett nevelés is, minthogy az embernek nem csak emberré, hanem egyszersmind polgárrá is kell formáltatni, 's ezen ága a' Nevelésnek a' társasági életben megkívántató magaviselet régulájit foglalja magában. A' Nevelés' ezen részeinek rendjére nézve Plátó és Arisztoteles egymással ellenkező vélekedéssel látszanak lenni Arisztoteles a' dolog természetével egyezőleg kívánja azt, hogy a' természeti Nevelés előre bocsáttassék, és azután az erkölcsi, 's végre a' tudományos következzen. Plátó azonban azt állítja, hogy a' Nevelést a' közönséges szokás szerént

a' Muzsikával kell elkezdni, és a' testgyakorlással végezni. Azonban a' gyakorlásban ezen részeit a' Nevelésnek nem lehet, 's nem is kell épen egymástól külön választani, sőt inkább szükség azok közül egyiket a' másikkal kölcsönösen öszve elegyíteni.

E' szerént a' Görögök' nevelése' módjáról vi'sgálódás négy szakaszokra oszlik, mellyek közül az *első* a' természeti (gymnastika) *második* az erkölcsi (muzsika) *harmodik* a' tudományos, *negyedik* a' politikai nevelést terjeszti-elő. Mindenik Szakaszban főképen az Athéné- és Spártaiaknak, mint Görög Ország nevezetesebb Népeinek nevelés módjára leszen főbb tekintet, mert nevezet szerént *Spárta* volt még eddig - elé az az Ország, mellynek igaz jussa volt a' benne született nagy emberekkel dicsekedni, minthogy azokat ő szülte, nevelte 's tette nagyokká, midön másutt majd mindenütt a' lézengő Történetre 's az emberi Nem' titkos géniusának ügyeletére volt bízva az ép ember' születése és a' remek' készülése.

Itt átaljában megjegyzést érdemel még az hogy a' Nevelés módjának fennebbi mindenik részében tökéletes neveltetést a' Görögöknél is csak a' fő és gazdag emberek' gyermekei nyerhettek, kik elégséges vagyonnal bírtak, gyermekeiket a' nevelő intézetekbe küldeni, vagy pedig azok mellett házi Nevelőket tartani. A' szegény Szülők' gyermeke vagy minden nevelés nélkül maradt, vagy pedig az egy testi gyakorlásban tökéletesedhetett. Innen lehet ama közönséges jelenést megmagyarázni, hogy a' szegény Szülők' gyermeke *Sokrates* a' Muzsikát öregségébe kezdette tanulni. —

ELSŐ SZAKASZ.

Természeti Nevelés.

Az egész Nevelést az időre nézve két szakaszra lehet osztani u. m. születés előtti- és azután-nira. — Az első időszak kevés időt foglal ugyan magában, de még is felette fontos, minthogy a' következőnek fundamentoma abban vettetik-meg. 'S mentől kevésbé szoktunk rendszerént erre ügyelni, annál fontosabbnak tartották a' Régiek azon időszakot, melly a' tovább is mivelteni kellett matériáknak lételt ad, mert írásaikban nevezetes régulákat találunk, a' házasodás's nemzés legalkalmasabb idejéről, és a' terhes asszonyokkal való bánás módjáról. — A' Filozofusok 's nevezetesen Plátó és Arisztoteles azt kívánták, hogy se felette ifjú, se igen idős személyeknek a' házasság meg ne engedtéssék. Az ők vélekedések szerint a' férjfiaknak a' 30-dik esztendő előtt, és a' 40-dik után; az asszony személyeknek pedig a' 20-dik esztendő' bételése előtt nem tanácsos párosodni. Hogy ép, egészséges, jó testállású gyermekek születhessenek, a' házastársaknak mértékletesen, és józanon kellet élni, a' heves indulatoktól magokat oltalmazni. Plátó a' lakadalmi gyűlésekből minden pazérlást és részeges dobzó-dást kívánt kiírtani.

A' Spártaiaknál nem volt a' házasodásnak bizonyos meghatározott ideje, mindazáltal Lykurg egész törvényadása jót áll arról, hogy a' két nem-béli Ifjak ép, egészséges és erős gyermekek' szülőivé készítették és ezen állapotra idő nap előtt nem volt szabad lépnie. Hihetőképen a' 30-dik a' férjfiira, a' 20-dik esztendő volt az asszonyra nézve nálók is az egybekelés' meghatározott ideje.

Midőn a' Spártai asszony tehrébe esett, a' Lycurg törvénye szerint az Istenek és Hérosok' történeteiből a' legszebb Ifjaknak, u. m. Apolló', Bakkus', Cásztor', Pollux', Narcissz', és Hyacint' festett képeiket aggatták lakó háza' falaira, hogy képzelődése ezen kedves képekkel eltelvén, méhe gyümölcseire is szerencsés bényomást okozna.

A' szabadabb erkölcsű, és puhább szokású Athénéieknél a' házassodhatás nem volt bizonyos időkorhoz kötve. Az éretlen Leányka néha a' 15-dik esztendővel házassági frigybe lépett. Az asszonyoknak terhességek ideje alatt gyakori tisztító szerekkel kellett élni, melly által az Atheneiek nem olly erős ugyan, de annál jobb természetű's szebb gyermekeket nyertek.

A' teréhbe-eséstől kezdve 14. napig az asszonynak nem volt szabad a' házból kimenni, azután pedig tartozott mérséklett mozgást tenni, és egészséges tápláló eledelokkal élni. Mikor a' szülés' órája elközelgetett, ekkor a' szülésre ügyelő Isteneknek áldoztak, és segedelmekért esedeztek. A' szülés közben Ilithyeát kiáltották és segítségre hívták. A' Spártai asszonyok kétség kívül Bába asszony segítsége nélkül, és egy paizsra feküve szültek, 's ha a' gyermek fiú volt, azt egy paizsra fektették 's neki ezen szókat mondták: *vagy ezzel, vagy ezen*; a' paizs mellé egy láncsát is tettek, 's ezek voltak jelei a' született gyermek' jövőendő rendeltetésének.

A' Spártaiakon kívül minden más Görög Népek, a' gyermeket mihelyt született vízzel megmosták, olajjal megkenték. Ezen utolsót a' Spártaiak is cselekedték, kik a' született gyermeket borba feresztették, testalkotásának minémüségét ezzel akarván megpróbálni, mert azt hitték, hogy

a' borferdő, a' gyengélkedő gyermekeknek, köszvényes megrángatódzást és halált okoz, az egészséges és erősnek ellenben még erősebb 's keményebb természetet ad. Azután az Atya a' gyermeket egy arra rendelt házba vitte, hol familiai törzsökeinek vénei öszvegyülve voltak. Ezek a' gyermek' testalkotását és egészségét szorosán megvizsgálták, 's ha mindeniket olly gyengének lenni tapasztalták, hogy a' gyermek' további élete sem magának, sem a' Statusnak hasznos nem lenne, megparancsolták, hogy a' Taygetus' hegyén találtató verembe vettessék; az egészséges és erős testalkotású gyermekeket pedig a' Status maga polgárai' száma közé béiratta.

Az Athénéieknél a' Szolon törvénye szerént, az Atyának határtalan hatalma volt gyermeke' életén 's halálán, ha azt felnevelni nem akarta, mingyárt születésekor, vagy legfeljebb öt nappal azután tetszése szerént (rettenetes!) megölhette, melly azonban ritkán történt-meg. Rendszerént az illyen gyermekek közhelyre kitétettek ollyan reményel, hogy valaki őket megtalálja 's felneveli. Főkép a' leány gyermeket szokták volt kitenni. Ezen kitétel a' Spártaiakon kívül minden Görögöknél szokásban volt, csak az egy Thébéieknél látjuk azt egy időig halál büntetés alatt megtiltva, hihetőképén az *Epaminondász* idejében. Ha a' Thebái ember gyermekét fel nem nevelhet, születése után mindjárt az Uralkodóhoz vitte, ki azt bizonyos fizetés mellett másokkal felnevel-tette, és az e'képen felnevelkedett gyermek gyám-atyjának rabszolgája lett.

A' régibb időkben első tápláló eledeleket a' gyermekek Anyjok' mejjéből szítták, de majd későbbre az Anyák ezen anyai fő kötelességet magok-

ról lerázták, és gyermekeiket nem csak szoptatás, hanem minden egyéb gondviselés végett is zsoldos dajkákra bízták, mellynek még a' legregibb időkben is nyomát találjuk Homérnál. Nevezetesen a' Görög asszonyok nem örömet szoptattak, félvén, hogy ez által szépségek, főképen mejjeknek ingerlő kiállása megromlik. Dajkáknak, rabszolgálóikat vették-fel, kik ezen hivataloknál fogva ház' cselédivé lettek, és a' Nevendeknek barátivá, 's bizottjaivá váltak. A' legjobb Dajkák Lacedémonból származtak, hol a' szoros nevelés' módja már a' serdülő leánykában készíteni kezdette, 's a' férjhez-adóban egészen bévégezte a' derék anyát. Úgy látszik, némellykor a' házból is kiadták a' gyermekeket szoptató Dajka keze alá.

A' Spártaiak gyermekeiket születésektől fogva kemény és viszontagságos életmódhoz szoktatták. Paizs volt bölcsőjük, mellybe pólálatlan fektették, hogy tagjaik' mozgatását semmi ne akadályozhassa. — Plutárk ugyan Lycurgjában azt erősíti, hogy a' Dajkák valamelly mesterséges eszközökkel is éltek volna a' szép és egyenes test' nevelésére, de azon eszközöket nem esmértet meg velünk. Arisztoteles szerint némelly Görög Népek e' végre valamelly asszonyi vál forma szorító köntöst viseltek, kik közé azonban a' Spártaiak bizonyosan nem tartoztak. Más Görög Népeknél is találjuk a' Paizst bölcső helyett gyakorlásban; legalább *Theocrit* paizsba fekteti-le Alkménével a' maga gyermekeit. Ugyan e' végre éltek némellyek rostával 's egyéb e'féle edényekkel is, mivel még akkor mesterséges találmányú czifra, de el is puhító bölcsők nem voltak.

Az Athénéiek gyermekeiket kényesen pólálták,

's bölcsőkben rengették, melyekre vagy Meduza' fejét festettek, annak jeléül, hogy őket Minerva' pártfogásába ajánlják, vagy pedig azokat olyan ruhákból készítették, melyekben felöltözve valaki az Eleuzisi titokba beavattatott, minthogy ezeknek különös szentséget, és titkos befolyású erőt tulajdonítottak. Azonban Arisztotelesnél nyomát találjuk annak is, hogy az okosabb Dajkák a' gyermekeket bölcső nélkül altatták, 's tagjait szoros pólálással megszorongatták. — Mikor őket elaltatni akarták, vagy paizsba rengették, vagy pedig karjaikon lebegtették, 's nékik énekeltek, melly éneklés hol értetlen hangdudolásból, hol pedig arra készített altató énekekből állott, a' millyen ének a' Teocrit' 24-dik Idylluma.

A' sírásra nézvé Aristoteles azt javasolja, hogy abban a' gyermekeket nem kell akadályoztatni, mivel az a' testre nézve igen egészséges mozgás, és széles 's erős mellyet készít, melly tanácsát a' jobb dajkák olly híven követték, hogy a' gyermekek' sírását sem fenyegetések által meg nem szüntették, sem pedig rontással, kedvező édesgetésekkel könnyeiket orcájokról le nem csorogtatták, jóllehet sírásoknak megesmert okát gondosan törekedtek elhárítani. — A' közönségesebb Dajkák ellenben minden módot elkövettek, hogy a' síró gyermekeket megkérelhessék: midőn őket az útszákra kivitték, szájokba mézbe mártott spongyiát adtak, mellynek szopogatása által a' fogak' jövését is könnyíteni vélték. Külömbféle dolgokat mutattak nékik, hogy megtudhassák, mit kívánnak. Ha nem sírsz valamit kapsz: — gyakorta ezzel biztatták, kezekbe hol csatogtatót, hol laptát adtak, egyfelől, hogy szűnés nélkül való foglalatossághoz szokjanak, másfelől pe-

dig azért, hogy egyéb veszedelmes dolgokhoz ne nyúljanak. — Ha szép szókkal velek semmire sem mehettek, ekkor fenyegetésekkel és rettentő képeknek mutogatásával törekedtek őket lecsendesíteni; midőn ellenben az okosabb dajkák, minden e'féle rémítő vázképeket a' gyermekek elől gondosan elrejtettek, fenyegetést, verést, 's minden egyéb rettentő környülállásokat szorgalmasan eltávoztattak, mellyek által a' gyermekek semmit próbálni nem merő gyáva félénkekké szoktak válni. Főképen a' bátorszívű Polgárokat készíteni törekedő Spártában, valami a' gyermeket megrettenthette, mind azt el kellett távoztatni.

Nevezetes babonájok volt a' Görögöknek az, hogy a' dajkáknak teljességgel nem lehetett a' gyermekeket a' holdvilágra kivinni: mivel azt hitték, hogy a' hold vizenyős természetű test 's kigözőlgéseivel a' testeket rothadásra indítja, 's nevezetesen a' gyermekek' gyenge testében ilyenén munkálódásának nagy befolyása vagyon: és ha azok a' hold világon alusznak, úgy bajos felszerkenők, a' felszerkenés után pedig tunyák, lomhák lesznek. Mindenek felett a' hidegnek szenvedésére igyekeztek őket szoktatni, mellyre nézve könnyű vékony köntösbe jártatták, 's minekutánna testek eléggé megkeményedett, kézi munkára hajtották, mellyben jobb és bal-kezeket egyaránt használni tanították.

A' természeti nevelés a' gyermeki elsőbb esztendőkből eledelekre, ruházatjokra, és játékaikra terjedt ki. A' csecsemőt rendszerént másfél, némeltyek szerént két esztendeig is szoptatták. Az elválasztás után mindgyárt kemény eledelekre fogták. Plutárk jóvaslása szerént a' gyermekeknek semmi fűszerszámos eledelt nem kellett

adni: a' fűszerszám nevezet alatt pedig a' Görögök nem csak a' nálunk szokásban lévő fűszereket, hanem a' bort, eczetet, húslevet, olajat, mézet értették. — A' Spártaiaknál a' gyermekek' eledele nevezetesen sült-hús volt, de ezt nekik olly kicsiny részben adták, hogy az éhségnek lecsendesítésére is alig volt elégséges, minthogy őket egyfelől az éhezés eltűrésére akarták szoktatni, másfelől pedig azt hitték, hogy a' torkig jóllakás által a' test törpén marad, és kövérré lesz. A' melly gyermek felettébb megéhezett, titkon magának eledelt lophatott, de szemesen magára kellett vigyázni, mert ha a' lopáson rajta érték, vigyázatlanságáért keményen megbüntették. Az Efórok, kik az egész Status' minden dolgaira ügyelő Tisztek voltak, őket minden 10-dik nap megvizsgálták, 's a' mellyik kövérnek lenni találtatott, az testi fenytéket kapott.

Görögország több részeiben a' gyermekek' táplálódása ezzel éppen ellenkezőleg folyt: annyit ettek, a' mennyit csak ehetek. A' Szülők az ételt a' szorgalmatosság' jutalmává tették, a' hízelkedők pedig a' melly szülőknek kedvét törekedtek megnyerni, azok' gyermekeiknek almát, körtvélyt 's egyéb gyümölcsöt vittek ajándékba. Egyedül, az egyébaránt puha Athénéiek' dicséretére említik néhány Írók, hogy gyermekeik' ételében némü-némü rendet szabtak és tartottak. — Plátó ugyan átaljában javasolta, hogy az Ifjúságnak a' 18-dik esztendő' bételése előtt éppen nem kelle-ne bort adni, mindazáltal úgy látszik, hogy ezen javaslás inkább csak a' leányokra terjedt-ki, a' férjfi gyermekek pedig már gyenge koroktól kezdve megszokták a' boritalt, minthogy néhány Írók' bizonyítása szerint Athénébe semmi nem volt kö-

zönségesebb, mint részeg ifjakat látni; midőn ellenben a' Spártai Ifjúságnak a' bor csak azon mértékben adatott, melly a' bátorságnak 's kellető elevenségnek felsekentésére kívántatott.

A' mi a' görög ifjak' öltözetét illeti, a' Spártaiakon kívül Xenophon szerint mindnyájan czipőbe jártak, néhányféle köntösöket viseltek, 's hajokat megnevelték. A' Spártai gyermekeknek pedig hajok jó előre lenyíretett, mellyet csak a' férjfiakorba lépés után lehetett megnevelni. Ezek és a' Megarai gyermekek többire mezítelen nyargalódtak, 's rendszerént mocskos szennyesek voltak; mivel magokat nem mosták 's nem kenték, mint a' többi Görögök. — Testeken a' kék foltokat, veres bélyegeket, és ormós sebhelyeket, mint dicsőség' jeleit úgy mutogatták, csak a' mostohább időkben viseltek holmi vékony alsó köntöst, és csak a' 12-dik esztendő adta reájok a' tisztebb felső ruhát, czipőt pedig még ezen kor sem nyerhetett magának a' legkeményebb hidegben is. — Gyermekek, ifjak rakásként együtt aludtak, 's ágyaikat az Eurotász folyóból tépett nád-ból magoknak kellett elkészíteni. Télben megengedték nekik, hogy a' nádra egy bizonyos fűnemet is (lycophanes) hincsenek, mellynek melegítő erőt tulajdonítottak. Az Athénai gyermekek ezen tekintetben is kényesebben nevedtek: puha, sőt melegített ágyakba feküdtek, és sokáig aludtak.

A' játékoknak is sokféle nemeit szerették 's gyakorlották a' görög gyermekek. Erre nézve Arisztóteles azt tanácsolta: hogy a' gyermekeknek 5 esztendő korokig szüntelen játékkal kell foglalatoskodni, hogy henyeléshez ne szokjanak; csak hogy játékaiknak az emberi foglalatoskodás-

hoz hasonlónak kellene lenni, *amazok ezekre* bevezetés gyanánt szolgáljanak. Innen Plátó felet-
te veszedelmesnek tartotta a' gyermekeknek sok-
féle játékokat engedni-meg, azt állítván, hogy ez
által csapongó vízeszséghez, és újítási-viszketeg-
séghez szoknak. A' kisebb korú gyermekeknek
első játszó szerek volt az Arkitász csattogatója,
járni kezdvén pedig, pálczát vagy nádat adtak
kezekbe, hogy azon lovagoljanak, 's a' mint hova
tovább erősödtek, a' szerént játékaik is mestersége-
sebbek és fáradságosabbak lettek: hol fűgékét fűz-
tek czérnába, és azt magosacska helyre függesztvén
utánna szökdöstek, hol pedig lapos kövecskékkel a'
víz színén szövöldöztek, 's a' mellyiknek köve az
elmerülés előtt a' víz színén több szökéseket tett,
a' volt a' nyertes a' játékban. Így folyt a' testi
nevelés mintegy 6 esztendőig, melly idő alatt a'
gyermekek egészen anyai ügyelet alatt maradtak.
Azután a' mint a' lélek' tehetségei, és a' test ere-
ji fejtődnek-ki, törekedtek azokat formáltatások-
ra fordítani.

Itt szükség megjegyezni azon időpontokat is,
mellyeket a' Görögök a' Nevelésben, a' nevendé-
keknek korokra nézve határoztak, 's követtek.
A' Spártaiaknál a' csecsemőkor a' 7-dik esztendőig
terjedt, ezután a' 18-dik esztendő bételéséig a'
gyermekkor következett, a' 18-dik és 30-dik esz-
tendők közé pedig az Ifjúság kora volt, mikor is
az ifjak a' férjfi - korba léptek által 's egész pol-
gári just nyertek. A' 7-dik esztendővel kilépett
a' Spártai gyermek az atyai vígyázat alól, 's kö-
zönséges nevelésbéli intézetbe ment, melly egy
arra rendelt nagy épületben folyt. Itt a' gyer-
mekek bizonyos classisokra, 's ezek viszont kü-

lőmbféle szakaszokra osztattak. Egyébaránt mindnyájan együtt ettek 's aluttak, és minden születésre 's személyre tekintet nélkül egyformán neveltettek. A' melly polgár gyermekét ezen községes nevelés alá nem akarta bocsátani, polgári jussát elvesztette.

Az Ifjúság' minden ügyeit az *Efórok* igazították, kik a' királyi hatalom' mérséklésére rendeltetett személyek valának. Ezek mellett volt még egy öt személyekből álló Törvényszék is, melly az Ifjúság között támadott viszontagságokat ítélgette 's igazította és üléseit egy arra rendelt piaczi községes épületben tartotta.

A' már felserdült ifjak a' *Hippogrétok* vagy is választott Lovasság' Előljárájónál katonai szolgálatot vállalhattak, 's harcz idején a' Király személye' fedezésére szolgáltak. Melly állapotból minden esztendőben öt személyeket bocsátottak el, kiket érdemeseknek neveztek, 's más polgári tisztségekre emeltek, de ezek is csak a' férjfiak' sorába lépések után kezdettek egész polgári jussal élni, az előtt a' nép' gyűléseiben nem lehettek jelen.

Épen ezen felosztást találjuk az Athénieieknél is a' nevendékek' időkorára nézve: a' csecsemőkör a' 7-dik, a' gyermeki kor pedig a' 18-dik esztendeig terjedt nálok is. Csak azon időpontnak nem tudhatjuk meghatározott esztendejét, mikor a' gyermekek az úgy nevezett *Phratriában* avagy anyai törzsökrendbe szoktak volt béíratni, melly béírás mindenkor az emlékezetes *Apathuria* innep' első napján ment véghez, mellyről akarják is némmelly Tudósok ezen innepet nevezve lenni. Mikor az ifjak' rendébe íratnak, hajokat lenyírték, katonai szolgálatra léptek, és a' várak' 's attikai

környék' szélei' őrzésére fordítattak. 20 esztendőskorokba vétettek-bé a' magok környékbéli polgárok száma közé, mikor is az *Aglaurus* templomba erős hittel elkötelezték magokat, hogy a' Haza és vallás mellett híven 's álhatatosan vívnak, azoknak virágzásokra tehetségek szerént törekednek; az Elöljáróknak engedelmesek, és a' törvényeknek védelmezői lesznek.

Ha nem is Spártai módon, csakugyan némü-némü tekintetben közönséges nevelést látunk Athénében is, mert itt közönséges kölcségen épült iskolák, 's Gymnáziumok voltak, mellyekben a' gazdag és szegény szülők némellykor különös tanítókat is szoktak volt tartani. Az egész ifjúságra ügyelés az *Areopagusra* — erre, az Arisztides ítélete szerént legegyszerűsebb 's legszentebb Ítélszékre volt bízva, mellynek tíz politziai személyek is — kik Sofronistáknak neveztettek, ezen tekintetben segítségére voltak, a' lévén ezeknek főbb kötelességek, hogy az ifjúságnak mértékletes és józan életére vigyázzanak. Ezeket előre megértvén, térjünk vissza a' természeti nevelés' rendére.

A' természeti nevelés' főbb része a' tulajdonképen való Gymnasztika volt, mellyben a' gyermekek és ifjak gyakorolták magokat. Ezen Gymnasztikai gyakorlás — (eredetét a' régiség' homálya elfedi előttünk, 's csak a' Görögöknél találjuk legnagyobb divatjában) — a' futásban, szökésben, tányérhajtásban, birakozásban, ökölletusakodásban és Pancratiumban állott, melly utolsó a' birakozást és ökölletusakodást öszvefogalva jelentette. Ezen ifjúi gyakorlásokkal a' Görögök arra czéloztak, hogy a' test erősödjék 's könnyű forduláshoz szokják; annak növése 's e-

géssége gyarapodjék, maga pedig az ilyen módon gyakoroltatott személy, minden terh', viszontagság', és Istentől reá mért szenvedés' elhordozására alkalmas és azok alatt áthatatos legyen. Az e'béli oktatás egy arra rendeltetett épületben folyt, melly Gymnaziumnak nevezetett, hol a' magokat gyakorlók mezítelen tették próbájokat.

Ezen Gymnasztikai gyakorlásokon kívül a' természeti neveléshez tartoztak még a' *Taktika* és *Orchestra*, mellyek közül az első a' testnek harcban megkívántató készségeit tanította, a' második pedig a' tánczolás mesterségét foglalta magában. A' taktikai gyakorlás nálok főként arra czélzott, hogy az ifjak a' paizst testek' fedezésére mentől nagyobb sebességgel szokják fordítani, a' nyilat löni, a' hajító dárdát vetni, a' parityát hajtani, és a' kardot czélarányosan forgatni. Ezek kívül, a' hadi Vezéreké készitendőket különösen tanították arra is: hogy kell egy hadi sereget ütközeti rendbe állítani, azt vezérelni, és hadi szállásba telepíteni. A' gymnasztikai gyakorláshoz tartozott még a' lovaglás mestersége is, melly ha szintén a' Szolon idejében nem lett is még közönséges Attikában a' lótartásnak sokba kerülése miatt, majd későbbre, úgy látszik, nagyon elterjedett, 's közönségesé lett.

A' taktikai gyakorlás' közönséges voltát a' Görögöknél nyilván lehet következtetni abból, hogy minden görög polgártartozott bizonyos időig katonai szolgálatot tenni. E' végre közönséges tanítók is voltak Görögországban, de őket nem a' Status fizette, hanem városról városra jártak, 's alku szerént való fizetésért tanítottak, a' mint ez Plató és Xenophon írásaikból nyilván kitettszik.

Ezek személyekre nézve nem nagy becsben tartottak, minthogy tanításaikat személyes vitézségek által a' harczba soha meg nem bizonyították: sőt Lacedémon' környékeire bélépni nem is volt nekik szabad, mivel a' Lacedémoni gymnasztika a' harcznak akkori mód szerént folytatására különös tanítók nélkül is tökéletesen elkészítette az ifjakat. —

Plátó szerént az orchestrika is a' testi neveléshez tartozott, minthogy ez is a' test' egészségét 's erősödését, és tagjainak könnyű hajlását segíti elő: ugyan azért a' görögök azt igen nagy becsben tartották, 's mint a' nevelés' egyik szükségesképen való részét, úgy gyakorlották. A' Spártaiak az ifjakban épen úgy megkívánták a' tánczolásban, mint a' fegyverforgatásban való készséget. Az Arkádiaiak a' 30-dik esztendőig közönséges kölcségen tanították az Ifjakat tánczolni, 's minden esztendőben közönséges theatrumokon vizsgálták-meg e'béli előmeneteleket. — A' Jóniai 's Pontusi lakosok főbb gyönyörűségeket a' tánczolásban találtak. Csak az a' nagy kár réánk nézve, hogy e'béli oktatásaiknak igen kevés réguláji jöttek által kezünkre, 's annyit tudhatunk erről bizonyosan, hogy a' tánczolás közben való testhajtogatást holmi muzikai kóta forma vonásokkal jelentették-ki.

Másik, nem tulajdonképen való része a' Gymnasztikának, a' vadászatban állott, mellyben az ifjakat azért gyakorlották, hogy testek keményedjék, 's a' viszontagságok' kiállásához szokják. E' szerént látni való, hogy annak egyszersmind a' jó hadi vitéz formálására is nagy befolyása volt. — Spártában annál szükségesebb gyakorlás vala a' vadászat, mivel az úgy nevezett Fiditiakban

avagy Statusi közönséges vendégségekben az ifjak által elejtett vadak húsa volt a' legkedvesebb falat. Ezen ifjúi gyakorlásra hihető, a' Görögöknek legelsőben a' vadállatok ellen való magok oltalmazása adott alkalmatosságot, mellyek főként ezen országnak elő vadon állapotjában ott felettébb tenyészték. — Azonban a' vadászatnak sem minden nemeit tartották az ifjakhoz illőnek, mert Plátó nyilván mondja: hogy a' madarászás csak rabszolgáknak való, a' halászat pedig könnyen tengeri ragadozáshoz szoktatja az ifjakat: sőt a' tulajdonképen való vadászatban is illetlen módnak nevezi azt, ha az ifjú ravasz leselkedés által ejti el a' vadállatot 's csak azt tartja dícséretes vadászatnak, melly lóháton, fegyverrel, és kutyákkal megyen véghez, minthogy taktikai gyakorlás csak ebben vagyon, 's az abban való készség csak itt tetszik-ki.

Minekelőtte ezen szakaszt bévégeznők, szükség a' Spártaiak' természeti nevelésének némelly felettébb különös fogásait is megemlíteni, mellyek között első volt az: hogy gyermekeiket esztendőnként az Orthia Diána' Innepén ezen Istené' oltára eleibe vitték, és ott nagy sokaság' jelenlétében kegyetlenül megkorbácsolták. Az oltár mellett állott az Istenasszony' Papnéja, kezébe tartván a' Diána' fából való könnyü képét, 's mihelyt vette észre, hogy a' gyermeket kímélve ütik, irtózatosan kiáltani kezdett, hogy a' képet annak felettébb nehéz volta miatt nem tarthatja, melly szavaira a' verés megkettőztetett, annyira, hogy a' gyermekek' testéből kiszökő vér nem csak az oltárt befecskendezte, hanem néha végső lehelleteket is az előtt bocsátották-ki. A' jelenvolt Szülők nem csak szánakozásra nem in-

dultak gyermekeik szenvedésének látása által, sőt szünés nélkül bíztatták 's bátorították őket annak álhatatos szenvedésére. Néha a' kisebb korú gyermekek is önként az oltár eleibe szaladtak, 's örömi riadozások között magokat csapdosatták. A' nagyobbak pedig vetélkedtek egymással az iránt, mellyik állhatja-ki nagyobb állhatatossággal a' korbácslást. A' ki verés közben csak sziszegő jajt bocsátott is ki száján, az állhatatosság' győzedelmét elvesztette, 's gyalázatosnak neveztetett, a' ki pedig minden fájdalmakat vídám ábrázattal 's erős lélekkel szenvedett, azt megkoronázták 's az egész várostól dicsérő tapsot kapott: a' ki életét a' verés helyén álhatatosan végezte, dicsérete örökösítésére emlékoszlopot nyert.

Honnan eredett ezen irtózatos vad szokás a' Spártaiaknál, bajos meghatározni, minthogy a' vélekedések ez iránt felette különbözök. Némelyek azt erősítik, hogy minekutánna Pausaniás Plátéánál a' Perzákkal megütközött, Spártában ezen szokás azután kezdődött, és így a' Perzáktól kellett annak közikbe származni, de ezen kegyetlenségig terjedő fenyítéknek a' Perzáknál feljebb mi semmi nyomát nem találtuk. Mások úgy vélekednek: mivel a' Spártaiak a' Lykurg törvényadása előtt már Orthia Diánának emberrel áldoztak, Lykurg ugyan ezen vad szokást eltörlötte, de hogy a' hosszas gyakorlás által meggyökeredett, és egyszeribe ki nem írtható babonának is hagyna valamit, a' helyett azt rendelte, hogy a' hibázott gyermekek érdemlett hüntetéseket esztendőnként, a' nevezett Istenné' Innepe' megszentelésére az ő oltára előtt vennék-el, melly ártatlan intézetét e' bölcs Törvényadónak, a' vakon cselekvő visszaélés vad kegyetlenséggé változtatta,

és olly irtóztatóssá tette, hogy a' nemes erkölcsű Plutárk arról méltán mondotta azt: ha Spártának Törvényadóji ama' két Istentagadók, Kritiász és Diagorász lettek volna is, illyen, embert undorító isteni tiszteletet nem javasoltak volna, 's helyesen tette *Lüding* is ezen rettentő szokásra nézve megjegyzését, hogy a' vallásos képzelődésnek legvégső kicsapongása az, midőn az építménynek lerontásával akarja kedvét keresni az építő mesternek, és a' bűnöst az ártatlan' büntetésével törekedik érdemlett büntetésétől megmenteni. — Valóságos czéljok azonban úgy látszik a' volt, hogy egyfelől a' gyermekeket még jó idején a' 'Status' alkotványához képest megkívántató kemény életmódhoz, és viszontagságos szenvedéshez szoktassák, más felől pedig a' Spártai álhatatosságot, 's a' fájdalomok iránt való tettetett érzéketlenségeket még a' szomszéd népekkel is csudáltassák. Melly szokás, mihelyt a' Lykurg szoros törvényeit tágítani kezdték, legottan szelidülni kezdett, de még is az alacsony rabszolgai származású gyermekekre kiterjedt.

Második hasonló különös fogása a' Spártai természeti nevelésnek egy nevezetes katonai gyakorlásban állott, melly az Euripusban lévő Plátánistás szigetében e'képen ment véghez: a' gyakorlást megelőző nap az ifjak a' közönséges nevelő-házban Márznak egy kutyakölyökkel áldoztak, 's azután két részre szakadtak. Mindenik résznek egy vívásra tanítatott vaddisznója volt, mellyeket a' vívásra öszvebocsátottak, hogy ezen előjeltől a' következő nap' győzedelmét kinézhessék. Estve sorsot vetettek annak meghatározására, hogy a' szigetbe általnyúló két hidak közül, mellyiken mellyik rész menjen által: másnap dél táj-

ban általmentek 's bizonyos jeladás után egymásra rohantak, egymást ököllel verték, lábaikkal rugdosták, harapdosták, egymás' szemét kivájták, 's mindenik arra törekedett, hogy a' másikat vízbe vethesse. — Ezen gyakorlás ugyan mindenkor halálos sértésekkel esett-meg, de ezen esetet senki nem szánta, sőt közönségesen egyaránt dicsérték a' megholtat és az ötöt megölt jeles vitézségért. Ezen kívül a' keményebb ifjakat gyakorta kiküldötték a' nevelő házból, hogy mezítláb majd minden köntös és kísérő szolgák nélkül Lakonia' tájékit fegyveresen bójárik, a' hely minémüségét megvizsgálják, és az ellenséges béüthetés ellen eszközöket gondoljanak-ki, 's terjesszék-elő, hol napokon és éjtszakákon is künn maradtak.

Katonai gyakorlásúl volt még náluk a' Heloták' vadászása is, melly ebből állott: az Efórok a' jelesebb vitézségű ifjakat ottan ottan mezőre kiküldötték, hogy ott nap estig magokat elrejtven éjtszakánként a' Helotákat felkeressék, 's ha rájuk találnak megöljék. Melly gyakorlásban, hogy az ifjakat annál nagyobb vígyázáshoz és szemesebb ügyeléshez szoktathassák, a' Helotáknak *) előre tudokra adták, hogy magokra jól vígyázzanak, mivel az ifjak utánnok leselkednek.

A' Spártai nevelésben szükséges említeni, még a' lopásra való szabadságot is, mellyel arra czéleztak, hogy az ifjakat okos ravaszságra, szemes vígyázásra és serénységre szoktassák: azonban

---

*) Lakoniának lakosait Lykurg így osztotta-fel: 1. A' Spártai lakosok, kik az elsők voltak. 2. Lakoniaiak vagy a' tartományban lakók. 3. Rabszolgák. E' két utolsóbbak között voltak a' Heloták, kik személyes szabadsággal bírtak ugyan, de külömben megvettetésben éltek. A' Kiado.

nevezetes dolgok' elidegenítésére ne vetemedjenek, 's ez által gyalázatos önnhaszón kereséshez és tnyasághoz ne szokjanak, azért nékik olly kevés tápláló eledelt adtak, hogy a' lopásban inkább csak az élelemre valók iránt gondoskodtak. Ezen gyakorlásban főként arra kellett vigyázni, hogy a' lopáson rajta ne éretessenek, mert az illyent vagy veréssel vagy éheztetéssel 's néha azzal is büntették, hogy őket egy arra rendeltetett oltárhoz vitték, azt velek kerültették, 's ezen gyalázatokot énekbe foglalván azt énekelni kényszerítették. A' lopáson kapattatás félelme, néha rendkívül való történetekre adtak alkalmatosságot, mellynek példája elég emlékezetes ama' Spártai gyermek cselekedetében, ki egy rókafiat ellopván 's oldala mellé alsó köntöse alá szorítván, midőn ez oldalát egészen a' belső részekig bérágta is, később volt rettenetes fájdalmait titkolva szenvedni, mintsem lopott marháját onnan kivenni, 's lopását kivilágosítani. Itt megjegyzést érdemel még az is: a' Spártai ifjaknak a' legsetétebb éjtszakákon sem volt szabad lámpással járni, hanem a'hoz kellett szokni, hogy mint nappal olly bátran tudjanak ide 's tova járni, 's kötelességeiket teljesíteni. Átaljában minden Görög ifjak köteleztettek az úzásban magokat gyakorolni, 's tökéletesíteni, mert ezen tulajdonságot olly szükségesnek tartották a' Görögök, hogy a' semmire való emberről példabeszédesen szokták volt ezt mondani: még csak úzni sem tud.

SZÁSZ MÓZES.

Holosvári Unitarius Prédikátor.

(A' több szakaszoknak folytatása 's végezte, az ezen Nevelések' módjaira tett némelly megjegyzésekkel együtt a' VI-dik Füzetben fog kijönni.)

TUDÓSÍTÓ LEVELEK.

Bikfalvi FALKA SÁMUEL.

Terjesztésére Nemzetünk között a' szép művészség becsülésének 's felbuzditása végett azon ifjaknak, kik magokban ahhoz természeti hajlandóságot éreznek, hogy a' Művészség' megtanulásában az akadályoktól mingyárt el ne ijedjenek, sőt inkább azokat bátran meggyőzni iparkodjanak, közlünk itten Bikfalvi Falka Sámuel felől, ki a' metszésre nézve a' Művészséget gyakorolni kezdette, némelly ötlet ismertető tudósításokat. A' Szépért gyuladozó ifjú eltelik igyekezete' melegségével, 's az előtte járttnak pályáján menni vágyik, hogy azt, a' kinek hira az ő benne szunnyadó tüzet önmagával éreztetve, észrevéttete, vagy elérje, vagy mindég feljebb, mindég nagyobb tökéletességre vágyván, még hátra-hagyva is tekinthesse.

De, előre megjegyezzük, hogy a' Betűmetszőt, mi Művésznek nem vesszük, 's még kérdés lehet, ha a' Répmetsző is azé? ámbár midőn John 's a' Mythosz képei metszője Stöber munkáit nézzük, annak megadására könnyen hajlunk. A' Művészséget itt inkább azért említjük, hogy alkalmatosságunk legyen ezen valamennyire oda általmenetelt engedő helyen, arról 's a' Művésztől is gondolatunkat megmondanunk.

Bikfalvi Falka Sámuel Erdélyben született 1766-ban Maj. 4. Fogaras mező-városban. Eredetét nemes szüléktől vette, mit, nem mint érdemet említünk, mert a' talentumnak nincs szükségére a' nemes származástól való fényvételre. Atyja Háromszékről származott, Bikfalváról, hol, valamint Futásfalván is, elejének Falka Lőrincznek, Báthori Kristóf Erdélyi Fejedelem 1584-ben jószágocskát ajándékozott. Rákóczy György pedig 1636-

ban nemességet adott neki. Atyja halála után, Anyja Ns. Korondi Kovács Boldisárhoz ment férjhez, 's lakni a' Székelyföldre Hőpecz faluba; itt a' gyermek iskolában tanulni kezdett. Azután a' Sz. Udvarhelyi Ref. Kollegiumban folytatta a' tanulását a' Logikáig, 's tanuló társát Haller Bálintot nem tudta ugyan megelőzni, de még is második volt a' jelesebbek között. A' szép írásban azonban mindenütt elsőseget nyert. Később német nyelv tanulása végett Szebenbe ment, hol elébbi Tanítóját Szendrei Dávidot találta, ki akkor General-Májor Gróf Bethlen Pál fíjainak volt nevelőjek. Szendrey ajánlotta az ifjút Gróf Bethlen Pál Kir. Tábla Elölülőjének, úgymint az említett Urfiak Nagy-Atyjoknak, 's a' nevelés vezetőjének, 's a' jó indulatu tanulón segíteni kész Hazafi, megegyezte, hogy unokájival együtt Falka is tanulhasson. E' jótéteménnyel őt esztendeig élt, 's az alatt Mathezist tanult, 's időközben rajzolni a' Szebeni rajziskolában Prof. Neuhauser Ferencztől, ki őt sikeres szorgalmáért nagyon szerette. A' Török háborúi lárma miatt az Urfiak Koloszvárra hozattak által, 's velek Falka is jött. Jó magaviseletéért becsületet nyervén, a' General-Májor a' Katona-Akadémiába akarta ajánlani, hogy ott tábori Földmérőnek készüljön, de ez, magának elegendő tehetsége, 's alkalmatosság nem lévén elmaradt. Az öreg Exc. Gróf tehát Udvari Tisztjének, vagy Cancellistájának akarta felvenni, mihez ismét Falkának kedve nem volt, annyival is inkább, mivel már most a' metszéshez is fogott, 's ebben 's a' rajzolásban leginkább gyönyörködött. Ezt, észrevévén benne néhai Szathmáry Mihály, Koloszvári Prof. és néhai Doctor Pataky, Erdélynek nagy emberei, a' könyvnyomtató műhely körül való metszésekre serkentették. Prof. Szathmári maga irt Görög Demeternek akkor a' H i r m o n d ó egyik elfelejthetetlen érdemű Írójának, 's felküldvén Falka rajzolásai, 's metszéseiből példákat, tőle, elésegítésében tanácsot kért. Prof. Szathmáry azután megkérte az ifjú-dolgában az Erdélyi Ref. Fő Consistoriumat, 's innen esztendőnként 100 Rf. segítség rendeltetett; ezen kívül a' Consistorium az Erdélyi Udvari Cancellariának ajánlotta, hogy a' jeles igyekezetű Ifjak' számára ottan egybetéteztetett fundatzióra ő is béléphessék. Ezen remény alatt Falka 22 esztendő korában Bécsbé felment 1791-ben, az Exc. Gróf Teleki Sámuel Kancellár Urtól szeretettel fogadtatott, de a' fundatzióban üres hely nem lévén, várakoznia kellett. Azon időben élt Bécsben

Bikfalvi Kóré 'Sigmond, Erdélyi Magyar Képiró, ki a' Bécsi Császári festő Akademiában tanult. Ez Falkát az akkor leghíresebb Betűmetszőhez Mannsfeldhez vezette, de Mannsfeld, nem hogy a' metszés tanulása végett maga mellé vette volna, hanem még betűöntő inassának se fogadta-bé. Kóré tanácsára tehát a' Rajzoló Akademiába kezdett járni, azt mondván az neki, hogy a' ki jól tud rajzolni, betűt is hamarabb fog szépen metszeni. Rajzolás tanulása mellett drágán fizetett egy a' Cs. K. pénzverő háznál lévő Metszőt, ki az aczéllal bánást mutatott neki, majd e' mellett talált mestert a' betűöntés tanítására is. Az ifjú olly nagy igyekezettel volt, hogy 1795-ben a' Rajzoló Akademiánál az ékes rajzolásban első jutalmat nyert magyar betűjével. Az ő általa metszett betűkkel jött-ki a' Kanczellár Ő Exc. M. Vársárhelyi könyves-háza katalógusa, úgy az ő görög betűjével jelent meg, Udvari Tanácsos B. Locella Xenofonja, melyekben a' betűk elég szépek. Ezen két rendbéli betűjít azon Hőnyvnyomtató, kinek számára metsződtek, Mannsfeld öntő műhelyébe vitte kiegyengetni, 's öntetni, 's úgy adta-ki azokat, mintha Párizsból hozatta volna. Mannsfeld a' betűket valósággal Párizsiaknak híven nagyon megdicsérte. Azonban a' munkák' kijövedele után Falka elvitte Mannsfeldhez a' nyomtatásokat, 's megmutatta hogy a' dícsért betűk' metszője az, kit ő tanításába fel nem vett. Mannsfeld megszegyenlte magát, 's ez időtől fogva az ifjút nagyon becsülte. Falka az előbb esztendőkre sok viszontagságokon ment keresztül, míg később nyomorúságai jóra fordultak, 's az Akademiánál lévő tanuló társai 's Professzorai megkülönböztetve tekintették.

A' Kanczellár ő Exc. közelebből megismervén az ifjú tehetségeit, ajánlotta a' Király Ő Felségének, ki az Erdélyi tartománybéli kasszából neki holnaponként 15 Rf. rendelt. E' kétféle segedelem terjedett 1798-ig; melly idő alatt annyira készítette magát a' Cs. K. Akademiánál, 's egyébütt a' rajzolásban, írásban, metszésben, hogy ő Felségétől a' Pesti Kir. Universitas Hőnyvnyomtató műhelyéhez Metszőnek, 's az öntő-műhely gondviselőjének 800 Rf. fizetéssel, penziói tehetséggel, 's egyéb könnyebbségekkel kineveztetett, hol máig is hivatalát dícséretesen folytatja.

Bécsi tanulása utolsó esztendejében, Görög Demeter, utóbb a' Korona örökös nevelője, 's Udvari Tanácsos, Falkával

egy stereotyppal 1.) való Párizsi kiadást, mely legelőbbszer akkor jött-ki, közlött. Három hét alatt ő is olly stereotypi táblát készített magától. Következett azután nem sokára, hogy Budára lejöjjön foglalatossága általvételére, 's ennekelőtte Ő Felségéhez egy esedező irást nyújtott-bé, stereotypi találmányára nézve, privilegyiomért, de azt az Ausztriai Igazgatóság nem engedte-meg. Sőt bajba keveredett, a' Bécsi Politzia megcsalatra gyanítván, mintha az ifjú, az akkori franczia időkben valami rosszban törné fejét megvizsgálta. Hanem, látván a' Politzia Elölülője a' dolgot, azzal bocsátotta-el, hogy Falka Sámuel ártatlan 's igyekezete 's magaviselete kétszeres becsülete van. Budán a' stereotyp feltalálását nagyobb tökéletességre vivén, József, Nádor-Ispán első házassága' emlékezetére stereotypi táblát készített 's által adta. Később Károly Hercegnek is ilyen táblával nyomtatott verseket nyújtott-bé, mellyre a' Herceg ezt felelte: (mi magyarul tesszük ide) Örömmel vettem a' nekem megküldött stereotyp egy nyomásának próbáját; Becsülöm a' művészi buzgóságot, mellyel e' külföldi találmányt a' hazai földön tökéletesíteni igyekszik, 's nem kételkedem, hogy ezen szerencsésen tett próbáji által serkentetve, későbbi szorgalma is kívánságainak meg ne felelne. Bécs, Oct. 3-dikán 1801.

Károly Herceg.

Ugyan ilyen stereotypi táblákkal a' Bécsi Napló-könyvben van nyomtatva Sallustiusból egy levél, de Bello Jugurthino Cap. I. A' Bécsi magyar Hirmondóban, magyarul egy erkölcsi mondás, mint a' Magyar Kurirban is. Ezek mind 1801-ben készültek, 's közülök a' Muzéum Kiadója is kapott egy typot, hogy a' Koloszvári Ref. Kollegyiom Bibliothekájába emlékezetül általadja. Most elébb ide például benyomtattatja.

-
- 1.) Stereotyp szorososan egybe-álló betűk' nyomtató táblája. στερεος, szoros, kemény, vastag. Ezt némellyek szerint Hofman találta fel Kehlben, mások Didot, Párizsi híres Könyvnyomtatót tartják kezdőjének. A' Párizsi stereotyp kiadások közönségesen ismeretesek.

A' JÓ ERKÖLTS és az alázatos VIRTUS koronája és ékessége a' zöldellő Ifjúságnak. A' ki ezt a' koronát viseli; szolgálatot téfznek annak az esztendők.

A' vénséget nem ismérő; hanem a' maga ifjúságában szüntelen virágozó VIRTUS, zöldellővé téfzi az elfzáradott vénséget; és megvidámitja a' nyomoruságoknak terhes napjait. A' ki az ő kebelében nyugofzik és az ő Barátságában él; szüntelen való ifjúsága van annak. Ha elrepülnekis az ő esztendei; de nem lehet néki megvéniülnie.

A' valóságos ifjui zöldség és vídamság; a' Szívnek belső örömében és tsendességében áll. Ezt pedig a' VIRTUS ajándékozza az ő kebelében nyugovó Barátjainak. Boldogságot és gyönyörüséget harmatoznak 's a' t.

Bikfálvi FALKA Sám. Erd. Magy. mettz. 's egész lapba (Stereotypus) öntötte Budán 1800-ban.

Betűmetszésein kívül több mejjképeket is dolgozott, mint Status-Tanácsos Izdenczy; Gróf Teleki László. Gen. Gróf Suwarow; a' hisztóriában nagy tudományú Cornides; az Erdélyi Történetirő Eder József képeiket, de ítéletünk szerint Falkának főbb creje inkább a' Betűmetszésben, mint a' mejjkép' metszésben mutatta magát, 's abbeli érdeme fenn fog maradni. Ezen két különböző nem, más meg más talentumot 's ügyességet kíván, 's olly nehéz lévén csak egyben is a' legelsőbbek közé tartozhatni, elég a' dicsőségre ez vagy ama nemben jeles lenni. A' természet csak igen egy fakra, vagy azzal közelebbi

egybe-köttetésben állókra szokta ajándékozni a' maga teljes erjét, 's gondatlan megkívánás valamint a' tudóstól, úgy más talentumtól, hogy többekben is egyaránt fényljen. — Légy csak Egyben is Nagy — neved él.

Csinosan metszette Falka, A' Nemzeti Gyűjtemények új tárházának homlokfalát, csak a' tetőn álló Minerva' képe nagyon törpén van hagyva. Az ő általa metszett betűkkel verte-bé a' legszebb renddel, a' Pesti új Játékszín fundamentum kövébe fejté önre azon magyar és deák verseket, mellyeket a' nagy dicséretű Hazafi Kulcsár István irt, 's akkor a' Hazai tudósításokban közlött. Elég rendes, hogy az emlékirás a' fundamentum kövén magyar 's deák nyelven vagyon, 's azonban Pesten, a' magyar törvénnyel elő városban a' Játékszín nem magyar. A' Sz. Gellérd hegyén álló új Csillagvizsgáló torony' első alapkövére tett irás betűit is ő verte-bé, 's az épület' rajzolatját bémetszette. Ott áll most készen e' szép Intézet, a' lelket meglepő kilátású Sz. Gellérd hegye tetején, dicsőségére a' Hazának, 's mostani Nádor Ispánunk idejének.

A' Művész szóról ide egy jegyzést. Az Ó és Új Magyar' Írója jó 's hibás állításai közt azt mondja: hogy ezen szóra Művész szükségünk ninesen, mivel itt van a' mives. Fidiásztól fogva Canováig, Apellesztől Fűgerig mint meg nincs ismerve a' Képfaragók, Festők, Muzikusok átaljában az Artisták érdeme, Ha Perzeust a' Meduza-fővel, Canovának leghiresebb munkáját nem is, nézzük-meg csak a' Bécsi Augusztinianusok templomában Krisztina Herczegné emlékét, ugyan ő tőle, 's Fűgertől több szép munkáji között Jánost a' pusztában, melly a' Bécsi Udvari Kapolnát ékesíti, 's azon szempillantatban látjuk, érezzük, hogy az illy műveket készítő a' kö-mivesselel arany-mivesselel egy rangba nem tehetjük. Feljebb van az ő dicső helyek. A' Laocoon, a' Belvederi Torso, a' Borghesei Gladiator, a' Belvederi Apolló, a' Medicei Venus, a' gyermekeivel szenvedő Niobe' Művészei, épen olly nagy tiszteletet érdemelnek a' lelki erők' munkáji csudállói előtt, mint akár melly más nagy Eész.

Mikor Michel-Angelo, a' Római Szent Péter temploma kupolájának ideáját felfogja 's lelkében elrendeli, akkor ő Mű-

vész, 's a követ-köve rakók, meszet-hordók, kik az ő terem-
tő eszéből kijövő épület eléállításának mechanikus eszközei,
azok mivesek. Nagy külömbség lévén a' kettő között, akármi
egyébbel is, de külömböztető szóval kell kifejeznünk. Vagy
ha nem; állítsa elé az Ó és Új Magyar a' maga mivesét, mond-
ja neki, hogy Amfiteatro Olimpicót építsen, 's az azt fogja mond-
dani: nem tudok, míg a' Művész rajzot nem ad, 's benne nem
igazgat. Így ekkor elé kell jönni Palladiónak, hogy a' Mives-
nek munkát adjon.

A' Művésznak geniének kell lenni. Ő benne és ő általa a'
képzelés a' legszebb Ideálokat teremti, mély és meleg érzése a-
zoknak életet, lelket, erőt ad, 's mind ezen eléállításait
egy vele született, 's hiv tanulások által kimivelt Izlés, rend-
beszedő ész teszi tökéletessé, ötlet senki sem fogja megtanit-
hatni ezen tulajdonságokra. Egy szerencsés természeti elren-
delés, kedvező környülállások, mellyekben a' benne elrejtett
erők kifejtődhetnek, teszik a' Művészt. Kitanította a' Berch-
tesgadeni kis Fejedelemségben lakott, Weyerzirk nevü föld-
mivelőt, hogy ő képfaragó legyen? Talentuma magától gyúlt-
fel benne, 's csak a' hibázott, hogy nem Olasz Országban szü-
letett. Ott híres Művész lett volna; a' maga falujában, ki nem
elégithetvén érzéseinek, mivészi, meleg, érzékeny vágyasait,
embergyülölő lett 's éhen holt meg. Egy általa készített büsz-
töt Bécsbe vittek, mellyen ezen felülírás van: *Opus Montic-
colae Berchtesgadensis Weyerzirk dicti.*

A' mivesség megtanulására pedig akármelly középszerű ü-
gyességü gyermek is általadattathatik. Nincs ebben semmi fel-
sőbbre ingerlő nemes vágy, nem sir ez, lelkében lebegő Ideál
után.

Ezen vizsgálódásból jövő nagy külömbség megjelelésére
jobb lesz nekünk is ezen elválasztó lineát húznunk. Az Arti-
sta, Künstler, legyen Művész, melly szó nyelvünk' analogiája sze-
rént is jó: az Opifex, Handwerker, mives, vagy mester-em-
ber. Így az Ars, Kunst, Művészség nevet vált, a' Handwerk,
mesterség, kézi mivesség marad. E'képen az artes liberales:
szabad Művészségek: Művészséget gyakorol a' Képfaragó, és
Festő, a' Költő, a' Muzikus — mesterséget üz a' mesterember.

Minden sérteni akarás nélkül legyen mondva: Jobb volna,
ha az úgy nevezett újítókat kritizálók elébb jól megfontolnák,
ha nem inkább ők magok hibáznak-e mint amazok. Mi úgy is

olly nehezen akarunk kimozdulni mostani álló helyünkből, 's ha még előítéleteket támogató Írások is jönnek-ki, úgy még későbbre haladunk. Terjesszük inkább, hogy a' nyelv mívelését filozofusi lélekkel kell felfogni, úgy hogy tisztává, világossá formált ideájinkat, lelki tehetségeinket, épen azokat kijelentő 's egyébtől megkülömböztető szóval fejezzük-ki. Mint minden egyéb Jónak előmozdításán, úgy a' nyelv' mívelésén, egy előítéletektől el nem foglalt, 's gyermekkori szokáshoz valtkában nem ragaszkodó észnek kell dolgozni. Olvasás, 's még inkább a' gondolkodás, 's meghányása, vetése, az ellen 's mellett szolgáló okoknak tesz bennünket érett Itélőkke.

A' Művészt minden csinosodott nemzet nagy tiszteletben tartja. Az olasz földön még a' közrendű-Olasz is tüzzel említi a' magácit, a' franczia fényesen megkülömbözteti, az Anglus Wesztmünsterbe temeti, hol Királyai is fekszenek, a' Német tiszteli. Nálunk azért vannak megvetésben, mivel a' Mivessel egy ranguaknak tartjuk.

A' BENCZENCZI FILEGÓRIA.

Kenyérmezeje szélén.

Az 1479-dik esztendő Novemberének 13-dika volt azon nap, mellyen a' két Hős-barát, Bátori István és Kinizsi Pál, kenyérmezeiének örök hírű nevet viva, olly vitézséggel, mellyet a' Történet-Író bámulással említhet.

Emléket emele az illy nevezetessé lett helyekre a' hajdoni erős lelkű Görög és Római kor, arra dicső fíjainak nevét felvéste, hogy megbizonyítsa irántok tiszteletét, az Unokáknak a' megkülömböztetett pályán menetelt szivekbe égesse, mellyet az újabb idő is, tőlök megtanulva megteszen ott, hol a' Művész ügyessége egyarányosan beesültetik, más nagy talentumokéval.

A' szép Művészégeket nagyon becsült Mátyás elkezdhetne volna a' szép szokást, hogy a' két nagy Hősnek, 's vitézül esetetteknek emléket szenteljen. De úgy látszik, mintha a' Magyaroknak elég lett volna hirrel lebegő emlékére esata-mezőjinek az, hogy azokon hatalmas erejét megismertette.

A' Vajda, szokása szerént az akkori szentesb időknek maga építetett egy Kápolnát azon helyre, hol a' csata' kezdetekor a' lova elesett alatta, 's a' vérengző vivás, esztendei visszaforduló napján 'az ott megholt Heresztyének lelkéért misét kívánt tartatni. A' csata templomának most csak fundamentoma látszik, 's mellette a' Szászsebes és Szászváros közt eső Zsiboti vagy Alkenyéri posta' háza van.

Fejérvármegyei Jegyző Tek. Kis József indításából, a' néhai Erdélyi Kath. Püspök Gróf Battyáni Ignác újrá akarta építtetni a' kápolnát tulajdon költségén, 's belé a' két hatalmas-karúnak emléket állítani. De a' szép plán nem láthatott teljesedést.

Benczencz faluban, hol Hunyad Vármegye felől, a' mező Szászváros Székben fekvé, kezdődik, néhai Báró Orbán Antal kertjébe kerítette az egyik halmot, melly alatt a' vitézül elestek' hamva van, 's arra egy filegóriát építtetett. Az épület' széle hossza 26 lábnyi, 's mindenik oldalán lévő két ablak közé a' fal' külsejére néhai Theolog. Prof. Herepei Jánossal verseket iratott. Ide tesszük ezeket, nem épen bevégzett poétai érdekért, ámbár egy egy rendben valóságos poétai érzés mutatja magát, hanem a' hazafiúi tett becséért.

Az ajtó felett ezen versek vagynak:

Ember! lábad alatt sokan vagynak voltak,
 Voltak ők is, mint te, élők 's már megholtak.
 Boldog, a' ki itt e' földön úgy él 's épít,
 Hogy el ne felejtse a' halálnak képét.

Az ajtótól balra.

Melly sokat különböz e' mező most attól,
 A' Bátori alatt volt rút ábrázattól
 Hol akkor a' dühös ellenség őrt állott,
 Az elkésett vándor most csendesen hál ott.
 Hol akkor a' méreg 's a' dühösség égett,
 A' kis bárány ott most ugrándozva béget
 Hol a' hátán nyargalt a' halál a' nyilnak
 Ott ma életadó füvek nőnek 's nyilnak.
 Hol akkor holt testek, ma kévék hevernek
 'S a' hol kardot fentek, ott ma kaszát vernek.
 Kedves mező! Hazám' legszebb része! oh ha
 E' vig ábrázatot el nem vetnéd soha.

Az Ég harmatozzék mennyből áldást reád
 Legyen kövér 's termő minden te sbarázdád.
 Legyen a' te legfőbb 's legszebb ékességed,
 Hogy örök időnkig tartod békességed.

A' Mező felé.

Oh te, kiben azon virtusok megholtak
 Mellyek Bátoriban 's Kinizsiben voltak,
 Isten, Haza, Király, egymás szeretete,
 Egyesség, bátorság, törvény' tisztelete.
 Kiben ezen dicső szép virtusok helyett,
 Az irigység és a' puhaság lett helyet.
 Te újmódi Magyar! oh bárcsak itt ezek,
 A' te lábad alatt nyugvó száraz kezek,
 Mint a' Prófétáé olytak lehetnének,
 'S benned egy második csudát tehetnének,
 Hogy halottaidból még feltámadhatnál
 'S Hazádnak magadban egy Magyart adhatnál.
 Fülelj, nem hallod-e a' csontok' zörgését
 Mint a' messze lévő fellegek' dörgését,
 Morognak, hogy sokan az ő unokájok
 Közül háládatlan szívüek hozzájok,
 'S kiáltják hogy legyünk baráti egymásnak,
 Nem mint azok a' kik egymás alá ásnak.

Az ajtótól jobbra.

Álasz a' dicsőség halmán Magyar! ennek
 Gyomrában sok ezer bajnokok pihennek.
 Várják a' halálnak karjai közt annak
 Igaz szavát, kinél a' jutalmak vannak.
 Nézz körül, im a' te szabadságod örök
 Rablánczokra fűzni agyarkodó Török
 Hatvan négy ezeret ezerrel meghaladt
 Számmal e' mezőn van búsz 's két balom alatt.
 BÁTOL VoLT KI VaD oroszLányI VaLLaE
 DoLgozVán Itt, Itt Is nyert KInIzSI PÁLLaL.
 Régi őseinknek háládatos kezek
 Által oszlopot is nyertének volt ezek,
 De az idő, a' melly mindent vég veszéllyel
 Fenyegget, ezt is elrágta 's hányta széllyel.

Néma már a' mező 's tán csalán nő, ott a'
 Hol Bátori magát értünk izzasztotta.
 Szégyennek tartván hát Báró Orbán Antal
 Hogy fedessék illy tér csupa néma hanttal,
 Gróf Haller Agnessel e' házat emelték,
 'S Bátori 's Kinizsi nevének szentelték
 Azon esztenDöben, MeLLyét oLVasVán ez
 Vers, kIVáLVa LéVő betüIVeL neVez.

Leirta

DÖBRENTÉI GÁBOR;

Wesztfáliai MINISZTER
 'S TUDOMÁNYBÉLI FŐ-IGAZGATÓ
 M Ü L L E R J Á N O S'
 LEVELE Berlieni Könyv-áros és Tudós
 NICOLAIHOZ.

Millyen örömet csinált nekem a' nemes 's tudós Kovachich Urra emlékezés, azt az Urnak, tisztelt régi Barátom nem tudom kifejezni. Nehány esztendőkkal ezelőtt esmerkedtem-meg vele Bécsben. Huzomosabb szorgalmat, józanabb kritikát, 's nagyobb Liberalitást a' közlésben még sehol nem találtam, melly igen kellene kívánnunk, hogy gazdag gyűjteményei, mellyek Pannonia, Dácia, Illyricum, Mösia minden tartományinak, 's olly sok nagy 's nevezetes emberek életére világosságot adnak, kijöhetnének.

E' mellett ő igen hecsületes, 's a' mi a' való érdemmel öszveköttve szokott lenni, szeretetre méltó egyszerű ember.

Második házasságának szerencsétlenségei tudva voltak elöttem, de nem az a' csapás, melly derék első feleségét tőle elragadta; képzelem mint megszorította ez az ő érzékeny szívét. Hérem az Urat, ha megkaphatja küldje-meg felesége' mejjképet, 's ha maga Kovachich festve van, az övét is, hogy

az ő szeretettje mellé szobám' legszebb helyére mindennapi emlékül feltehessem.

Írásai közül ezeket bírom:

Solemnia Inauguralia Regum Hungariae. — Institutum Regni Hungariae diplomatico historicum. — Scriptores minores (igenderek gyűjtemény) nékem a' második volumen van meg. — Vestigia Comitiorum et suplementa, T. I. II. — Formulae styli ante-Verböcziáni.

Tele van tanúsággal, mint az előbbi is, az ő általa kiadott Holinovich.

Mig ezt írom, belső megindulással lep-meg, a' mint Ceres 's Bachus' minden adományival, szinte úgy nemes lelkű Fijakkal is olly gazdag dícső Magyar ország emlékezete! mik lehetnének a' magyarok! de mik már is valójában most is. Én mindég barátjok 's csudáilójok leszek, lássák meg ezt egykor, midőn nagyobb históriám kijön.

Azonban tisztelem szívesen Kovachich Urat. Az Ur már 34 esztendők olta Barátom, bizonyossá teheti tehát arról ötet, hogy az érdemes becsületes embereket nem olly könnyen felejttem-el, Jul, 13d. 1806.

szívéből az Úr
Müller János. *)

Ezen levélnek Eredetije, LXXX-dik kötetjében van azon kéziratoknak, mellyeket a' mostani Nádor Ispán ő Herczagsége Kovachichtól átvett.

Békiildötte
HAZINCZY FERENCZ.

Müller (Johann von) Schaffhausenben született. Tanult Göttingába, azután Genevába ment, hol a' Helvetziai szövetség-

---

*) Ezen levelet a' Kiadó, német nyelven, nyomtatásban kapta. Kérésére itt egy barátja fordította. Nem a' dícsértetéstől elragadtatás miatt, — mert a' vizsgálódó tudja hol áll, de hol kellene állani a' Nemzetnek, hanem még is szükséges-képen meg kellett ismertetnünk Olvasójinkkal, hogy lássák, mit ítelt egy Müller, a' Német Tacitus, a' Nemzet felől. A' szép hirnek soha enyészete ne lehessen.

gesek' históriáját kezdette írni, melly által utóbb a' legelső Német Történetíró' nevét nyerte-el. 1786-ban Mainz-i szolgálatokba lépett, 6 esztendővel később a' Bécsi Udvar és Status Cancellariájához Tanácsosnak hivatott 's jött, — azután ugyan ott a' Császári Könyves-ház örje lett. Néhány esztendő mulva Prusszus szolgálatba lépett, mellyet az 1807-dik beli szerencsétlen háború után elhagyott. Napoleon ekkor, együtt tanácskozássra Párizsba híttá. Ezután a' Weszfáliai Királynak lett Minisztere. Megholt 1810-ben, mint a' közönséges Tanítás Fő-Igazgatója, minekutánna a' Miniszterséget önként letette volna. Testvére hátramaradt munkáit adja-ki.

ELAVÚLT MAGYAR SZAVAK, MELYEK MOST
RITKÁBBAN VAGYNAK SZÓKÁSBAN.

Kiszedve Párizspái Szókönyvéből.

A ggastyán, pallidus, aetate fractus.	bőke, curvus, tortus.
agnő rege, cantilena anilis.	dákos, pugio.
akartommal — pro akaratommal	duzma, spuma, flatus.
alatság, funis nauticus, quo navis trahitur ab euntibus in ripa.	Éledes, grandaevus.
alak-játékos, praestigiator.	elémentes, provectus, prosper.
alitom, puto, existimo,	elhirülni, increbrescere.
alkodhatatlan, inreconciliabilis.	elcsünni, langvescere,
általság, v. átalság, indecorum obsonium.	előmenet, progressus.
Békegérharcz, batrachomyomachia.	enyhedni, mitigari.
bésüdümlani, illabi, involare.	epecselés, gesticulatio.
bizonyai, certus, genuinus.	estvenyén, crepusculo. adv.
borbat, solers,	ez éven, hoc anno.
	feletlen, impar.
	felesség, paritas, multitudo.
	fiçserézni, ornare, polire.
	fonatos, tortus, connex us.
	fondorló, delator.
	főség, excellentia, praestantia,
	felhözet, nubilum.

fütyészek, venor, indago.	lovag, eques.
galád, nequam, sordidus.	luhma, vecors, deses.
gamó, subalare fulcimentum.	megkémlem, exploro.
gedélés, delectatio.	megtolvajlom, exspolio.
gúlacs, depilis.	napozni, procrastinare.
gyapor, foecundus.	nehézlem, moleste fero.
gyögyögetés, allectus.	nézellek, aspecto.
hagyomány, traditio.	nős, uxoratus.
hallatos, sonorus.	nyeretes, victor, lucrans.
halottének, monodia, naenia.	parancs, imperatum, mandatum.
hi, hiú, vanus.	pót, additamentum.
hibanri, collabi, deferri.	próbálat, experimentum.
hijolni, evacuari.	ravatólom, sculpo, túl a' Dunaan ravatal.
igazgatóné, moderatrix.	rege, anilitas, vetus cantilena;
igaztalan, injustus.	rev, putredo.
iratos, perpictus.	rútolom, próbris afficio.
iszamkodás, vacillatio.	rügy, gemma arboris.
jós, magus.	sekély, vadum.
jósoló, fatidicus.	serge, siparium
kábálkodni, ineptire.	sopár, micrologus, parcus.
kajács, incurvus, brevis.	súlyság, gravitas.
kajánlani, invidere.	szánatos, miserabilis.
kalóz, latro.	szekernye, ocrea.
kandics, luscus.	szelencze, pyxis.
kegy, svavitas, gratia.	szemzet, gemma arboris.
kelevész, hostile, pertica.	szenvedetes, passivus,
kéj, libentia, Wohlust.	szenvedetesség, patientia.
kény, delictum.	szírom, membrana colorata,
kérekdség, gloriatio.	szobor, statua.
konok (antiqu. Parizpápainak is) obstinatus.	szobor-talp, stereobates, Postament der Säulen.
kutak ember, pumilio.	szomogyos, insipidus.
köny, lacryma.	tágotni, laxari.
lajhár, iners.	ták, appendix.
látatos, conspicuus.	tálpeszér, heluo.
lelés, halitus, respiramen.	televény, congestum.
lepel, tegmentum.	töserkedem, negotior.
lóm, pruina in arborum ramis congelata.	türet, spira, volumen.

vaklyas, coeculus, lusciosus.	vétség, crimen.
vendég-haj, coma subdititia,	vid, laetus.
capillamentum,	Ujítóné, novatrix.
versenyos, contentiosus.	zsinár, vanus, vilis, levis.
vész, tempestas, procella.	zordon, horridus.

Kész akartva sok szavakat elhagyott a' kiszedettekől a' kikereső. Elegek ezek azon célra, mellyből éléhozattnak. Lehető, hogy ezek közül is, a' két Hazának némelly helyein egyik 's másikkal élnek, de még sem közönségesen. Nehány itt kijegyzett szavainkat Írójink élévenni kezdték, 's azokat a' Publicum újának, sőt elrontott magyar szavaknak vette! Sokan nem találták helyesnek megkurtitás által az eredetre visszavitt szavakat, pedig régi szókönyvünkben megvagyon, a' kegy, parancs, rev, vid, 's még többek. Sokan meg nem engedhető németességnek veszik a' barát né szót, 's ímé Parizpápaiban az igazgató né, újító né; sőt az öreg Szó-könyv Író még Urnét (domina) is említ. Nem szeretik némellyek, ha az egybe-ütköző vokálok közül az egyik elhagyatik, a' jobban hangzásért, 's a' régiségben is, midőn a' nyelv tisztitgató-sáról szó sem volt, helyesebbnek tetszett így: békegérharcz, halottének.

Miért ne lehetne mind ezeket újra szokásba hozni, 's még többeket, mellyek régibb könyveinkben feltaláltatnak, ha Írójink felkeresik, 's azokkal élnek.

Ellenére van az is a' nyelv bővülése 's élemleneteleének, ha az Erdélyi Magyar nem akarja jónak ismerni a' Magyar Orszá-gi szót, csak azért mivel előtte szokatlan, 's viszont, ha a' magyar országi csúfolja, azon okból az Erdélyben szokásban lévőt. Minden Író a' maga szülött táján élő szót, bátran viheti munkájába, 's úgy az egész nemzet előtt ismeretessé téve, nyelvünk bővül, 's egy idea' kitételére több szavakat is kap. Várjuk, hogy a' Székely földön is Író találkozzék, 's a' törzsökös magyarszavakat másoknál is folyamathozza, mint ezt már Baróti Szabó Dávid tette.

DÖBRENTÉI GÁBOR.

Méltóságos Cserneki és Tárközi Gróf Dessewffy József Úr, ezen Muzéum folytathatására száz Rfot küldött a' Kiadóhoz, a' múlt Aprilisben. Ezért hazafiúi köszönet.

NYOMTATÁSBÉLI HIBÁK.

lap.	sor.	hiba.	olv.
21.	1.	Voiture	Voiture
53.	13.	philosophique	philosophique
83.	5.	fellitott	felálitott
104.	23.	serencsétlenségét	szerencsétlenségét
112.	18.	Elegiaram	Elegiarum
113.	10.	verseirői	verseiről
118.	11.	AF ÖZ	AZ ÖZ
123.	8.	öly	ölyv